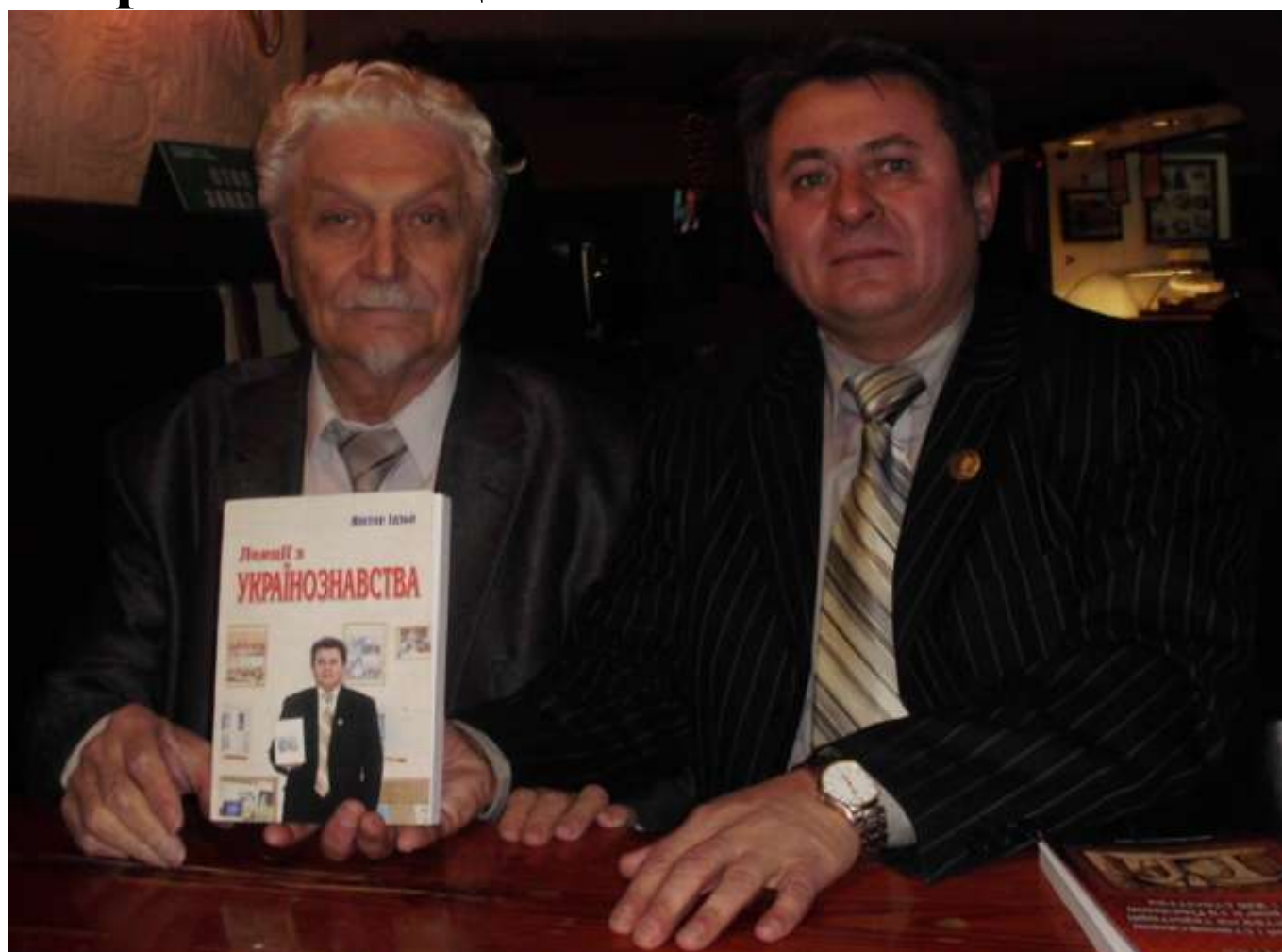

**Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут Українознавства
Кафедра українознавства Інститут Східної Європи
Ministry of Education and Science of Ukraine
National Scientific Research Institute of Ukrainian Studies
Department of Ukrainian Studies of Eastern-European Institute**

Українознавець - Connoisseur of Ukraine

Випуск – Issue XXI

Львів – Lviv, 2021

Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут українознавства та всесвітньої історії
Кафедра українознавства Інституту Східної Європи
Ministry of Education and Science, youth and sport of Ukraine
National Research Institute of Ukrainology and world history
Department of Ukrainian Studies of Eastern-European Institute

Друкується за рішенням редакційної ради журналу «Українознавець»,
протокол № 1 від 10 січня 2021р. та протокол №1 від 10. 01. 2021р. Кафедри українознавства ІСЄ.
The journal is published according to the decision of the Editorial Board of
Connoisseur of Ukraine, minutes №1, January 10, 2019 and minutes №1, January 10, 2021.

В ХХІ випуску «Українознавця» опубліковані наукові праці вчених-українців Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, вчених з Києва, Харкова, Львова, Рівного, Івано-Франківська, Перемишля, Ольштина, Сіверська, Бахмута, Риму які досліджують проблеми наукового українознавства.

ХХІ випуск «Українознавця» присвячується 90-ти літтю з Дня Народження першого заступника головного редактора доктора філологічних наук, професора, академіка, почесного директора Національного науково-дослідного інституту Українознавства Міністерства Освіти в Науки України Петра Петровича Кононенка (1931-2021рр.).

Українознавець - Connoisseur of Ukraine
Випуск - Issue ХХІ. - Львів, 2021.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

доктор історичних наук	Баран В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Даниленко В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Когутяк М. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Калакура Я. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Кабузан В. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Пасічник М. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Савчук Б. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терський С. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Сворах С. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терпиловський Р.В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Федака С. (Ужгород, Україна)
доктор історичних наук	Мацкевий Л. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Масарик Я. (Світава, Чехія)
доктор історичних наук	Ірша Р. (Братіслава, Словаччина)
доктор історичних наук	Хорошкевич А. Л. (Москва, Росія)
доктор філологічних наук	Єрмоленко С. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Качкан В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор філологічних наук	Крик Я. (Мюнхен, Німеччина)
доктор філологічних наук	Кононенко П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мегела І. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мосенкіс Ю. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мушинка М. (Пряшів, Словаччина)
доктор філологічних наук	Зимомря М. (Дрогобич, Україна)
доктор філологічних наук	Партико З. (Запоріжжя, Україна)
доктор філологічних наук	Галич О. (Рівне, Україна)

Редколегія: Директор Інституту Східної Європи, завідувач Кафедрою українознавства, доктор історичних наук, професор УУМ, професор УЛС, професор ЛНАУ, провідний науковий співробітник ННДІУ МОН України, віце-президент Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академік МАНС, академік АНВШ України, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича лауреат міжнародної премії ім. Короля Данила Галицького - В.С.Ідзьо(**Засновник та головний редактор**), доктор філологічних наук, професор, академік АНВШУ П.П.Кононенко(**Перший заступник головного редактор**), кандидат філологічних наук, професор, завідувач Відділу «Прикладна лінгвістика» Інституту Східної Європи Пасічник Г.П.(**літературний редактор**), кандидат історичних наук, наковий співробітник ННДІУ О.Б.Ярошинський, кандидат історичних наук, доцент Л.К.Токар, кандидат історичних наук, доцент І.В.Баран, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач відділу мови ННДІУ В.Ю.Пономаренко, кандидат філологічних наук, доцент Л.І.Конюхова, кандидат філологічних наук, доцент Р.В.Кюнцлі, кандидат філологічних наук, доцент В.О.Хитрук, кандидат історичних наук, доцент УЛС І.І.Сварник, доцент ІСЄ В.В.Гаюк, доцент ІСЄ Г.Ю.Гриценко, доктор з історії України К.Хоронжук, викладач з історії України Т.Мосійчук, науковий працівник ІСЄ Л.Бурка(**технічний редактор**).

©Національний науково-дослідний Інститут Українознавства МОН України.

©Кафедра українознавства Інститут Східної Європи.

©Науковий журнал «Українознавець».

Зміст

Наукові праці вчених українознавців

Артюх Вадим. Деякі призабуті археологічні відкриття минулих століть на території західного регіону України і приватне колекціонування. Проблемні питання збереження об'єктів культурної спадщини.....	5
Балаклицький Максим. Протестантське книговидавництво в Україні: загальний огляд.....	9
Васильєв Олександр, Лозюк Мирослав, Дериведмідь Володимир. Українська Революція у Духовній сфері - повернення на загальну визнану орбіту Християнства (до 90-річчя Академіка Академії економічних наук України Валерія Олександровича Васильєва).....	13
Горгота Мирослав. Критика та формулювання власних ідеалів духовенством Греко-Католицької Церкви перед викликами ідеології інтегрального націоналізму.....	20
Ідзьо Віктор. Реформи великого князя і короля Романа Мстиславовича Галицького в 1200-1205рр..	31
Каляндрук Тарас. Сталінська фальсифікація про характерників, або як з гайдамаків робили маніяків.....	47
Коваль Петро. Дві річниці, пов'язані з «добровільним переселенням» з Галичини до Бессарабії на початку 1941 року.....	54
Козак Михайло. Спроба ретроспективного образу присутності українців на Перемищині (993-2020рр.).....	59
Кононенко Петро. Українська національна освіта і наука в Україні на сучасному етапі.....	65
Кардашук Микола. Зародження просвітництва в селі Старі Кути на Івано-Франківщині.....	73
Крисаченко Валентин. Український соціум: основні виміри соціально-історичного та політичного аналізу.....	77
Курило Василь. Українська мова в церковному богослужінні – основа національно-релігійної усвідомленості та самобутності українського народу (за поглядами митрополита Василя Липківського).....	84
Романишин Юрій. Пізній протестантизм у Другій Речі Посполитій (на прикладі Союзу Християн Віри Євангельської Східної Галичини).....	88
Шилов Юрій. До питання про витоки історії українського козацтва?.....	92

Рецензії

Ідзьо Віктор. Відгук на статтю Щеглюка М. «Зображення українського козацтва на поштових марках».....	94
Огірко Олег. Рецензія на монографію доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзя «Король Роман Галицький. Володар Руси-України». Наукове видання. - Львів, В-во «Сполом», 2018 р.- 80 с.....	94
Партико Зіновій. Грані перекладу. Рецензія на книгу Вікторії Лебовікс «Статті з історії перекладу, аналізу й викладання перекладу». - Будапешт, 2018. 268 с.....	97
Хитрук Василь. Рецензія на монографію доктора історичних наук, професора, академіка АНВШ України Віктора Ідзя «Григорій Сковорода - національний символ української філософської та державницької думки XVIII століття. - Івано-Франківськ, 2021р.».	98

Наші автори.....	99
------------------	----

Content

Scientific works of Ukrainian Studies scientists

Artyukh Vadym. The article deals with the archaeological discoveries of the past century Carpathian-Dniester region.....	5
Balaklytskyi Maksym. Contemporary status of Protestant publishing in Ukraine.....	9
Vasiljev Alexander, Lozuk Mirosław, Deryvedmedj Volodymyr. The Ukrainian Revolution in the Spiritual Sphere – Return to the Commonly Recognized Orbit of Christianity (to the 90th anniversary of Valery Vasiljev, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine).....	13
Gorgota Mirosław. Critique and formulation of one's ideals by the clergy of the Greek Catholic Church in the face of the challenges of the ideology of integral nationalism???	20
Idzo Viktor. Reforms of Grand Duke and King Roman Mstyslavovych Galician in 1200-1205 years.....	31
Kalyandruk Taras. Stalin's falsification of the charakterniks, or how the haydamaks were depicted as maniacs.....	47
Koval Peter. Two anniversaries associated with the "voluntary resettlement" from Galicia to Bessarabia in early 1941.....	54
Kozak Mikhailo. An attempt at a retrospective image of the presence of Ukrainians in Peremyshl (993-2020).....	59
Kononenko Petro. National education and science in Ukraine at present.....	65
Kardashchuk Mykola. The birth of the Enlightenment in the village of Stari Kuta in Ivano-Frankivsk region.....	73
Krisachenko Valentin. Ukrainian society: basic dimensions of socio-historical and political analysis.....	77
Kurilo Vasil. Ukrainian language in congregational worship - the basis of national and religious awareness and identity of the Ukrainian people (according to Metropolitan Vasyl Lypkivsky).....	84
Romanychyn Yuri. Late protestantism in The Second Rzeczpospolita (on the example of the Union of Christians faith of the Gospel Eastern Galicia).....	88
Shilov Yuri. On the origins of the history of Ukrainian Cossacks?.....	92

Reviews

Idzo Viktor. Review article Shchehlyuk M: "Ukrainian cossaks representation on the post stamps".....	94
Ogirko Oleg. Review of the monograph of Doctor of History, Professor, Academician Victor Idzo "King Roman Galitsky. The ruler of Rus-Ukraine". Scientific edition. - Lviv, "Spolom", 2018 - 80 p.....	94
Partico Zinovi. The facets of translation. Review of Victoria Lebovix's book "Articles on the history of translation, analysis and teaching of translation". - Budapest, 2018. 268 p.....	97
Khitruk Vasily. Review of the monograph of Doctor of History, Professor, Academician Victor Idzo «Hryhoriy Skovoroda is a national symbol of Ukrainian philosophical and statesman's thought of the 18th century. - Ivano-Frankivsk, 2021.».....	98

Our authors.....	99
------------------	----

Деякі призабуті археологічні відкриття минулих століть на території західного регіону України і приватне колекціонування. Проблемні питання збереження об'єктів культурної спадщини

Анотація: В статті розглядаються питання археологічних відкриттів минулих століть Карпато-Дністровського регіону. Це мегалітичні споруди, пам'ятки протописемності, пам'ятки зв'язків давніх племен України з близькосхідними цивілізаціями. Питання сучасного приватного колекціонування, збереження та охорони.

Ключові слова: Пам'ятки, археологічні дослідження, мегалітичні пам'ятки, протописемність, охорона пам'ятки

Зараз, на початку ХХІ століття доцільно пам'ятати археологічні досягнення, які були зроблені на протязі ХІХ-ХХ століть. Інформація про них збереглася в деяких наукових виданнях, котрих у наші часи залишилося дуже мало. Багато документації на протязі цих двох століть безслідно зникло, чи було знищено під час різних політичних подій. Невелика кількість наукових видань зберігається нині у фондах наукових бібліотек, частіше у відділах "Рідкісна книга", іноді в архівах музеїв та наукових установ. Зникли, також, деякі пам'ятки, як музейні, так і археологічні. Це стосується скельно-печерних і мегалітичних об'єктів, які у стародавні часи могли використовуватися як культові місця. Це стосується пам'яток протописемності епохи енеоліту-бронзи. Це археологічні об'єкти і окремі знахідки, іноді унікальні. Також заслуговує увагу речі давньоєгипетського походження, які потрапили з долини Нілу до басейну Дністра ще на початку II тис. до н.е. і зв'язки продовжувалися протягом двох тисячоліть. Всі ці відкриття були забуті більш чим на сто років. Ще у 30-ті роки ХІХ століття І.Вагилевич провів пошукові археологічні дослідження в Карпатах поблизу сіл Розгірче, Уріч, Бубнище, Верхне Синьовидне. Там у пісковикових скелях до наших часів збереглися готи, які видовбані штучно невідомо коли. В гротах і на скелях виявлено різні зображення. Серед них – солярні знаки і графічні написи невідомою мовою, які зроблені гострим інструментом у пісковиковій породі. Прорисовки написів були опубліковані. Думки дослідників були різні. Одні вважали, що це кельтські чи германські руни, інші – відносили їх до слов'янських. Однак, прочитати написи ніхто не зміг. Не знайшовся ключ (білінгви) до дешифровки. Крім того, знаки не підходили до жодних відомих письмен. Подальшої розробки ці матеріали не отримали. На даний час скелі і готи вищезгаданих пам'яток зіпсовані сучасними написами [11, с.151-168].

Неординарні пам'ятки минулих часів були виявлені на території Львова більш півтора століття тому. У середині ХІХ століття у Львові на горі Шемберга, біля Львівської пошти, почали будувати цитадель для австрійського гарнізону. Факт про це засвідчено А.Шнайдером. Під час земляних робіт були виявлені величезні кам'яні плити, укладені одна до одної не хаотично, а людськими руками. Кілька років раніше тут було плити, які зустрічаються на давніх поганських вівтарях, і разом з ними було викопано рештки перепалених людських кісток та бронзові прикраси у глиняних урнах. Крім того, на південно-західній стороні тераси було знайдено кам'яну брилу на якій була реалістично зображена людська постать, оголена до пояса. Зберігся тільки малюнок Ж.Паулі. Фігура довго залишалася на горі Шемберга, і лише 1860-их роках її було передано до Музею Оссолінських. Однак, за свідомством А.Шнайдера 1876 року, скульптура безслідно зникла. Більше ніхто її не бачив. Дослідження на Цитаделі так й не були проведені. Супутні знахідки не збереглися до наших часів. Тому, відносно датування важко щось казати [3, с.56-57].

Біля Галича, поблизу с. Ямниця на Вовчанецьких горах на правому високому березі р. Бистриці, правої притоки Дністра є скелі з карстовими печерами. Це урочище називалося «Монастир». Наприкінці ХІХ ст. лісником були знайдені два кам'яних диска діаметром 30 см і товщиною 12 см. На них були стилізовані графічні зображення змії-вужів і якісь знаки, які В. Дідушицький вважав слов'янськими рунами. Ці диски зберігалися в церкві с. Ямниця, а після першої світової війни зникли [10, с.51-59]. Фотографій і малюнків нажалі не збереглося. У печерах «Монастиря» проводили дослідження В.Деметрикевич, В.Дідушицький, І. Януш. Були виявлені фрагменти ліпного посуду, крем'яні та кістяні вироби, які дослідники віднесли до неоліту. У 80-ті рр. ХХ ст. Б.Василенко зафіксував тут кераміку пізньотрипільського часу. Дальше в ХХ-ХХІ ст. дослідження в «Монастирі» вів Інститут Східної Європи під керівництвом директора, професора В.Ідзьо. Останні дослідження в «Монастирі» Інститут Східної Європи проводив в 2020 році [2, с.83-85].

У 1883 році К.Мельник поблизу с. Бакота (Хмельницька область) біля середньовічного скельного монастиря виявила залишки стін циклопічної кладки, кам'яний антропоморфний стовп висотою більш 3 м., вапнякові брили з стилізованими зображеннями людських постатей. Дослідниця віднесла ці знахідки до первісних мегалітичних культур і вважала, що кількість знахідок може бути значно більшою. У тому ж році К.Мельник нижче по Дністру поблизу с. Нагоряни (Вінницька обл.) виявила декілька кам'яних плит з

графічними лінійно-геометричними знаками. Найбільш близькими по типу зображення вона знайшла у піктограмах і ідеограмах мегалітичних культур Ірландії [3, с. 123].

У 1886 році в Одесі на VI Археологічному з'їзді була зроблена доповідь. Нажаль, подальша розробка цієї тематики не мала продовження. Більшість знахідок не збереглося. Доцільно згадати деякі випадкові неординарні знахідки. Це стосується предметів давньоєгипетського імпорту. Ще у 1871 році А.Петрушевич на Тернопільщині в с. Могильниця Теревовлянського староства в приватної колекції місцевого поміщика (прізвища не вказується) бачив невелику бронзову статуетку Озіріса, яка, за переказами, була знайдена десь поблизу. У 1875 році, також на Тернопільщині в с. Синків Залещицького староства А.Петрушевич виявив бронзову статуетку Ізиди у будинку одного селянина. Ця скульптура була прибита до дубової дошки і поміщена між іконами святих на стіні. Вважалася іконою Богоматері. За переказами також була знайдена поблизу. Пізніше ця фігурка потрапила до Музею Народного дому у Львові [8, с.3].

У тому же музеї зберігалася ще одна знахідка давньоєгипетського походження. Це залишки музичного інструменту з бронзи у вигляді восьми кінцевого хреста. Ця річ, за А.Петрушевичем, була знайдена у нижній частині річки Стріпи, притоки Дністра [8, с.4]. Подальша доля знахідок невідома. За останні століття на території України, а також Європи віднайдено багато речей давньоєгипетського походження. Чимало їх було знайдено на пам'ятках культур епохи бронзи. Виникає питання – яким чином речі з берегів Нілу потрапляли на берега Дніпра і Дністра ще задовго до заснування на чорноморському узбережжі грецьких міст колоній. Один з варіантів – це торгівля з причорноморськими племенами через посередництво фінікійських морехідців. Відносно появи фінікійських мандрівників на землях Східної Європи, поки що свідомств немає. Однак є деякі побічні факти. Тут знову можна звернутися до А.Петрушевича. За його даними, 1873 році на території Могильовської губернії біля сіла Пієвіще неподалік від потічку Любосвіща, притоки Дніпра під час пошуків каміння для будівництва церкви, на високому пагорбі було знайдено гранітну брилу вагою близько 500 кг пірамідальної форми зі слідами обробки з написами на двох поверхнях. Напис частково дешифрував бібліотекар з Оломоуця (Чехія) Алоїзій Мюллер. Текст був такий: “Пам'ятник (чи кордон) Ваалу. Тут ми це вирізали”. За А.Петрушевичем, цій напис підтверджує, що фінікійці знали про з'єднання чорноморського басейну з балтійським і користувалися водами Дніпра для своїх торгових шляхів. Місцевість розташована на відомому шляху “З варягів до греків”. Камінь відвіз до свого смоленського імення князь А.Дондуков-Корсаков [8, с.6].

Більше цю знахідку ніхто не бачив. Ця історія була забута і цій був факт зафіксований завдяки статті А.Петрушевича. Однак згадалася. У 2008 році на Шацьких озерах (Волинська область) пошукові роботи проводили директор Любомльського краєзнавчого музею О. Остапук, археолог С.Демедюк і автори. Неподалік від північного берега озера Луки поблизу с. Затишшя була обстежена кам'яна брила. Це гранітний валун льодовикового походження висотою 1,6 м., оброблений з чотирьох боків, з пірамідальним верхом. Він орієнтований по бокам горизонту. На східній стороні гострим інструментом видовбано коло. Нижній край його відсічений. Можливо це є символ висхідного сонця. Матеріал складає дрібні фрагменти посуду епохи бронзи-раннього заліза. Поки що важко казати щось конкретне, однак скоріш всього обидві пам'ятки були шляховими знаками на стародавніх торговельних маршрутах між чорноморським і балтійським басейнами. Поки що на території України не знайдено фінікійських пам'яток, однак можна припустити, що в до античну епоху давньоєгипетські речі потрапляли на наші землі завдяки фінікійським мореплавцям. Пізньотрипільська епоха пов'язана з вторгненням в середу цій культури кочових скотарських племен. У трипільському суспільстві відбуваються суттєві зміни, однак піктографічні-ідеографічні пам'ятки не зникли і дійшли до наших часів. У 70-ті роки ХХ ст. один з київських студентів знайшов поблизу с. Лишнівка Маневицького району Волинської області пізньотрипільське поселення. Серед керамічного матеріалу була знайдена **глиняна табличка з знаками – письменами, які проштриховані гострою** паличкою по сирій глині. Ця знахідка була передана В. Даниленко, але після смерті дослідника була втрачена. Однак фотографія її збереглася [9, с.97].

Можливо ця унікальна річ знаходиться в анонімній приватній колекції. Відносно приватного колекціонування. В останні часи з деяких музеях з'явилися виставки приватних колекціонерів, наприклад – колекція М.Платонова. У збірках унікальні речі, які могли прикрасити світові музеї. Однак зовсім невідомо, де і коли вони були знайдені. Більшість речей була придбана у чорних археологів. У наш час це лихо. Автору через третіх осіб були передані дві фотографії. На одній з них – бронзова сидула дуже доброї збереженості гальштатського періоду. На другому фото – бронзова пластина округлої форми, де по колу зображені у фас бородаті обличчя варварських богів. Ці предмети були знайдені на городищі поблизу смт Журавно Львівської області, у верхньої частині Дністра. Зараз вони знаходяться в анонімній приватній колекції. Можливо у майбутньому, вони будуть виставлені і опубліковані. Однак інформація про їх місцезнаходження буде вже забута. З початку 90-х років ХХ ст. почалися перші спроби продовжувати дослідження пам'яток, які були віднайдені у минулі часи. Виявилось, що багато з них не збереглося до наших часів. І.Винокур (Камянець-Подільський), який проводив дослідження в районі Бакотського

монастиря, в книзі “Бакота” згадує деякі матеріали робіт В.Антоновича і К.Мельник в долині Дністра. Мова йде про мегалітичні споруди і наскельні зображення. На даний час ця територія затоплена водами Дністровського водосховища до рівня III тераси. Пошукові роботи в тому ж регіоні продовжив Б.Ридуш (Чернівці) разом з автором. Це дало деякі результати. Напроти Бакотського монастиря біля с. Комарів були виявлені на краю плато наскальні стилізовані зображення тварин солярних знаків, залишки стіни з кам'яних брил, на схилах і у прибережній зоні – антропоморфні стовпи і кам'яні плити з графічними знаками. У селі в деяких огорожах спостерігаються оброблені антропоморфні стовпи. Можливо тут був великий культовий центр [1, с.91-93].

Прибережна територія на даний час затоплена водами Дністровського водосховища. Подібні зображення солярних знаків були виявлені Г.Марченко (Г.Гриценко) у Карпатах поблизу с. Багна під Вижницею.

У середині 90-х років Бандрівський М. (Львів) згадує відкриття минулих століть у книзі “Сварожі лики” і проводить наукову конференцію “Скелі і печери в історії України”. В галузі польових робіт у ті ж часи Л.Мацкевий разом з автором проводить дослідження печер на Дністрі. Були досліджені карстові печери поблизу с. Одаїв, де у печері Затишна була віднайдена багат шарова пам'ятка від епохи енеоліту до ранньозалізного часу. Там були знайдені людські кістяки, кістки тварин, керамічний посуд, бронзовий ніж, крем'яні вироби. У печері Думка були зафіксовані предмети пізньопалеолітичного типу, а у печері Вертикальна – фрагменти посуду трипільської культури. У 1848 році на р. Збруч було знайдено скульптуру відомого Збручанського ідола біля підніжжя гори Богит. У 80-ті – 90-ті роки XX ст. на вершині гори були проведені археологічні розкопки. Роботами керували Б.Тимошук, І.Русанова(Москва), М.Ягодинська (Тернопіль). Там було виявлено велике слов'янське святилище другій половини I тис. н. е. На даний час роботи припинені. Досліджена невелика частина пам'ятки [2, 83-85].

Найбільших успіхів у відродженні досліджень минулих століть досяг М.Сохацький (Борщів Тернопільської області). Він продовжив роботи у печері Вертеба, яку досліджували у XIX столітті Г.Оссовський, В.Деметрикевич, А.Кіркор. Результати чималі. Печера була населена починаючи з епохи трипільської культури і у наступні тисячоліття. Дослідження тривають. У зв'язку з вище викладеним виникають декілька наукових проблем. Дослідження культових споруд на протязі десятиліть так і не отримало фахового продовження. Деякі пам'ятки до наших часів не збереглися. Наступне питання. Вивчення протописемності стародавнього населення епохи бронзи на території України можна констатувати зупинилось і знаходиться на зародковій стадії. Пам'ятки, що були знайдені в минулих століттях практично втрачені. Це стосується кам'яних дисків зі знаками з печери поблизу села Ямниця (Івано-Франківська обл.), графіті на кам'яних плитах на середньому Дністрі поблизу сіл Бакота і Нагоряни. Невідома доля глиняної таблички з пізньотрипільського поселення біля села Лишнівка на Волині. Останній факт. Декілька років тому в наукових публікаціях з'явилась інформація про графічні знаки на камені у гrotті поблизу села Перківці Чернівецької обл. Після виходу публікації цей камінь було пошкоджений невідомими особами і скинутий в яр. Наступне питання. Торгові зв'язки давніх племен території України з близькосхідними народами. В наш час є чималі докази, що існували торгові шляхи між вар варварським племенами і середземноморськими і південними цивілізаціями. Знахідка каменю у верхів'ях Дніпра, про який згадує А.Петрушевич, підтверджують, що шлях від варяг до греків існував за довго до періоду слов'ян і Київської Русі. Можливо, що цей шлях був не єдиним, про що свідчить збережений до наших часів оброблений валун на шацьких озерах. Наступне питання. Приватне колекціонування. До приватних колекцій починаючи з минулих століть потрапляли і продовжують потрапляти унікальні археологічні предмети. З однієї сторони це позитивно, бо зберігаються. Інша річ, їх походження не відоме. Таких речей достатньо багато в музеях України. Це значно знижує їх наукове значення. Можливо, що публікація останніх знахідок чорних археологів з городища поблизу смт. Журавно (Львівська обл.) надасть більшої ясності відносно їх походження. Наступне питання більш болюче. Велику шкоду науці спричиняють «чорні археологи». В руках, яких подекуди опиняються надзвичайно цінні археологічні предмети. Статус цих осіб є невизначеним. Невідомий їх досвід танаявність навиків археологічних досліджень. Часто густо чорною археологією займаються особи, які володіють певною інформацією, яку отримали працюючи в офіційних експедиціях, але з певних причин були відсторонені в подальших дослідженнях. Вважаємо, що ці та інші проблемні питання збереження археологічних об'єктів культурної спадщини в т.ч. існування «чорних археологів» подекуди зумовлено недосконалістю та відставанням існуючого охоронного законодавства України вимогам часу. По-перше. На нашу думку потребує децентралізації та реформування дозвільної системи проведення археологічних розкопок. За діючими законодавством таке право має виключно центральний орган охорони культурної спадщини. Як показує практика, існуюча система породжує бюрократію і не сприяє швидкому запобіганню руйнуванню, або заподіяння шкоди археологічним об'єктам, особливо ново виявленим знахідкам. Часто густо, наприклад, на отримання відкритих листів для археологічних досліджень потрібно до одного року. Це відповідно створює підґрунтя для проведення незаконних археологічних досліджень. Вважаємо за доцільне передати ці функції фондово-закупівельним комісіям музеям, що перебувають у державній чи комунальній власності. Це обґрунтовується тим, що

остаточним заходом з охорони археологічної знахідки є її музеєфікація (див. ст. 1 Закону України Про охорону культурної спадщини). Окрім цього, відповідно до ст. 14. цього Закону їм поряд з іншими суб'єктами (Інститутом археології Національної академії наук України, відповідним вищим навчальним закладам і т.д) надано право утворювати археологічні експедиції. Саме до компетенції фондово-закупівельної комісії належить функція організації та проведення експертизи культурної цінності, в т.ч. на предмет зарахування знахідки до музейного зібрання (див. ч.3 п.8 Положення про Музейний фонд України). По-друге. Сприяє появі несанкціонованим розвідкам покладення на виконавців археологічних досліджень обов'язків, яких подекуди неможливо виконати. Наприклад, при знахідці габаритних і об'ємних об'єктів на виконавця археологічної розвідки покладається обов'язок забезпечення їх збереження (див.п.2 ст. 35 Закону України про охорону культурної спадщини). Це відповідно впливає на об'єктивність результатів досліджень їх замочування та створює підґрунтя для появи «чорних археологів». По-третє. Практика пам'яткоохоронної діяльності засвідчує, що важливим елементом охорони об'єкта культурної спадщини є фіксація в обліковій документації вартості об'єкта культурної спадщини є фіксація вартості об'єкта культурної спадщини. Це є необхідною підставою для відшкодування шкоди при пошкодженні чи викраденні об'єкта культурної спадщини. Так, наприклад, документальна фіксація вартості нерухомої пам'ятки національного значення - Готелю XIX ст. (корпус № 9, охоронний № 154-3) надала можливість експертам розрахувати для суду шкоду в грошовому еквіваленті, яка була зумовлена зміною містобудівного оточення пам'ятки в результаті незаконною реконструкцією будівлі в охоронній зоні пам'ятки [5, с.25].

Є проблема оцінки вартості об'єктів культурної спадщини, що мають статус виявлених [6, с.597].

З цією метою доцільним для уніфікації методології визначення вартості знахідки щойно виявленої археологічної знахідки при її музеєфікації встановити доцільним використовувати методику грошової оцінки археологічної пам'ятки затвердженою ПКМ від 26 вересня 2002 року №1447 Про затвердження Методики грошової оцінки пам'яток. Аргументація такого підходу впливає із норми закону ст.18 Закону України Про охорону археологічно спадщини, де вказується, що з моменту виявлення і до передачі на зберігання археологічна знахідка підлягає охороні державою нарівні з об'єктами музейного фонду України. Ці інші проблеми потребують нагального розгляду на державному рівні. Таким чином у минулі століття були зроблені цікаві відкриття які могли б стати сенсаційними. Однак в силу яких то обставин, вони не отримали подальшу розробку. Багато пам'яток минулих століть, зникло.

З цього слід зробити деякі висновки. Доцільно продовжувати пошукові роботи. У випадку знахідки неординарної пам'ятки необхідно не чинити перешкод для їх дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Артюх В. Язычництво та ранне християнство стародавньої Галичини. - Львів, "Сполом", 2006.
- 2.Артюх В.С., Ідзьо В.С. Дохристиянські святилища слов'янського населення Прикарпаття і Подністров'я. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2001. - Т. II. - С.83-85.
- 3.Бандрівський М. Сварожі лики. – Львів, Логос, 1992. - 102 с. - С.56-57.
- 4.Винокур І., Горішній П. Бакота. Кам'янець-Подільський, 1994. - 123с.
- 5.Дєдов В.М., Дутка І.І. Дядушенко Г.А. Досвід дослідження впливу новобудови на пам'ятку сакральної архітектури Свято-Успенської лаври // МЧ 2007. - К., 2008. - С. 25
- 6.Дутка І.І., Пушінська І.Б. Проблеми вибору методики оцінки вартості щойно виявлених об'єктів культурної спадщини в сучасних умовах охоронної діяльності в Україні. Національний Києво-Печерський істотко-культурний заповідник. Могилянські читання . Збірник наукових праць - 2011. - С.597.
- 7.Марченко Г., Томенчук Б. Скельне календарне сятилище біля с. Багна Чернівецької обл. 3б. доповідей. Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. - Львів, 1995. - С. 54-56.
- 8.Петрушевич А. С. Бронзовые пам'ятники египетского культа Озириса и Изиды в Галицкой Подоліи. - "Слово", 1887. - Ч.82. - С.8.
- 9.Шалагінова О. До питання про писемну ідентифікацію трипільської таблички з с. Лишнівка на Волині. Українознавець. - Львів: Ліґа-Прес, 2007. - Т.V. - С. 97.
- 10.Demetrikewicz. W. "Groty, wykute w skałach Galicji Wschodniej pód względem arheologicznym. Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. 1903. - Т.6. - S.51-59.
- 11.Wagilewicz I Berda w Uryczu Bablioteka naukowego zakladu Ossolinskiх. - Lwow , 1843. - Т.6. - S.151-168.

Vadym Artyukh

The article deals with the archaeological discoveries of the past century Carpathian-Dniester region

Anotation: The article deals with the archaeological discoveries of the past century Carpathian-Dniester region. This megalithic structures, first writing monuments, monuments of ancient tribes Ukraine relations with the Middle East civilizations. The contemporary private collecting, preservation and protection.

Keywords: Monuments, archaeological research, megalithic monuments protopysemnist, public monuments

Протестантське книговидавництво в Україні: загальний огляд

Анотація: Наведено результати опитування керівників 35 видавництв, заснованих в Україні протестантськими течіями, що дозволило вперше здійснити загальний огляд протестантської книговидавничої галузі. Зазначено час заснування видавництв, кількість видань на рік, основну їх тематику, середній й загальні наклади й відсоток неперекладних авторів. Із 1987 року сумарний наклад опитаних видавництв склав 16.637.000 примірників.

Ключові слова: Видавництво, протестанти, книга, наклад, автор.

Релігійна сфера включає в себе чималий обсяг соціальної комунікації, яка переважно вислизає з-під уваги дослідників. Мета цієї статті - оцінити стан книговидавничої галузі третьої течії християнства - протестантських церков, що мають поважне представництво в нашій країні: наприклад, Всеукраїнський союз євангельських християн-баптистів є найбільшим у Європі національним союзом цієї конфесії.

У 1990-і роки ринок релігійної літератури пострадянських країн аналізували переважно західні оглядачі. Достатньо показовим у цьому плані журнал «Вісник церков і служінь «Схід-Захід» («East-West Church & Ministry Report»), який є М. Елліотт заснував 1993-го року у США як довідник для закордонних місіонерів, які працюють на території колишнього союзу.

Часопис містить низку інформативних статей про стан справ у протестантській журналістиці та книговидавництві на цих теренах.

Там Дж. Макнейл критикує якість перекладів західних протестантських авторів, що виходили на пострадянському терені на початку 1990-х: «велика частина євангелізаційних матеріалів, що надходить із Заходу, настільки зле перекладена, що вони не можуть використовувати багато з тих видань без того, щоб сливе завдати образи освіченості цих людей або створити у них враження, що Євангеліє призначено виключно для обмежених осіб».

Якість перекладу багатьох книжок і трактатів, призначених для Росії, не витримує жодної критики. Без сумніву, поспіх західних місій, близький до хаотичної гарячки, зіграв свою роль. Іноді тексти навіть в оригіналі було погано написано та редаговано» [3: 1].

М. Елліотт пояснює домінування перекладів західної християнської літератури придушенням комуністичним урядом «християнського культурного самовираження та цілковитою ізоляцією християн від вищої освіти, журналістики, викладання та друкування» [4: 16], називає західні організації, які заохочують діяльність національних письменників і видавців, та робить огляд їх роботи на кінець 1990-х років; аналізує фактори, що сприяють чи шкодять розвитку національного протестантського книгодрукування, і вважає практику безкоштовного розповсюдження книг західними місіями головною перешкодою для його поступу.

М. Мойл, Г. Деві та Б. Мілн [5] розповідають про зусилля об'єднання євангельських видавництв Центральної та Східної Європи «International Literature Associates», спрямовані на заснування незалежних міжконфесійних видавництв, самоокупних і національно орієнтованих, видавання церковної та євангелізаційної літератури, виховання національних авторів, вироблення функціональної моделі християнського бізнесу та формування когорти співробітників місцевих редакцій, здатних вести життєздатний бізнес і ухвалювати етичні рішення.

Українські науковці лише починають звертати увагу на релігійне книговидавництво. Піонерський характер тут мають роботи М. Фроношук. Дослідниця оглядає тематичні напрямки релігійних книжок, цінову політику видавництв, тенденції ринку релігійної літератури, добір рукописів для випуску, наводить класифікацію релігійних друків, їх мовний вимір [1; 2].

Окремих праць про сучасний стан книговидавництва українських протестантів нам знайти не вдалося, що й зумовило нашу студію [6, с.118-122].

Базова одиниця книговидавничої галузі - видавництво. Під протестантським видавництвом маємо на увазі організацію, яка відносно регулярно друкує на території України книжки протестантських авторів. Враховуємо тільки книжкові видавництва, не беручи до уваги фірми, що спеціалізуються виключно на поліграфії, випуску сувенірів, тощо. Ми опитали керівників протестантських видавництв України.

Вдалося отримати відповіді представників 35 видавництв. Двоє очільників відмовилося брати участь в опитуванні, пояснюючи відмову тим, що не хочуть розголошувати таку інформацію, бо це пов'язано з фінансовою діяльністю підприємства [6, с.118-122].

Назва видавництва, місто	Рік випуску першої книги	Скільки видань випускає на рік	Основна тематика видань	Наклади (середні й загальні)	Відсоток неперекладних авторів
--------------------------	--------------------------	--------------------------------	-------------------------	------------------------------	--------------------------------

Абетка життя (Київ)	1996	15	Дитяча література, уроки для біблійних шкіл	Не повідомили	27%
Библейское обучение (Київ)	1993	2	Посібники з вивчення Біблії	3000	70%
Біблос-Альфа (Харків)	1995	55, 3-4 на рік	Теологія, душеопікування, євангелізація	2500-3000, зараз 1000	0
Богомыслие (Одеса)	1989	Разом 500, у 1990-х 25-40, зараз 8-10	Посібники для дитячого служіння	У 1990-і 15.000, зараз середній 3000	80%
Брайт Стар Паблішинг / Светлая звезда (Київ)	1999	Раніше 70-80, зараз 60-70	Християнське життя, психологія, педагогіка, мотиваційна література, стосунки чоловіків і жінок, біографії, здоров'я	2000-3000, іноді 4000	25%
Варух (Київ)	1995	Раніше 5, зараз 25	Християнське життя, здоров'я та зцілення, особистісний ріст, сім'я	Основні 2000, перевидання 3000	До 30%
Геден (Севастополь)	2007	5-6	Мотиваційна, настановна у вірі, проповіді, сім'я.	Від 1000 до 2000	0
Джерело життя (Київ)	1990	50	Здоровий спосіб життя, посібники з вивчення Біблії	3000-5000	20%
Духовне відродження (Київ)	1993	За останні 20 років більше 150, за останні 5 років - майже 50. 10 назв на рік	Суспільна проблематика у світлі християнства, богослов'я, історія й розвиток протестантських церков	1000	Із 2008 національні автори є пріоритетним напрямом
Книгоноша (Київ)	1997	15-20	Практика християнського життя, художня література	2000	10-15%
Колоквіум (Черкаси)	2005	4-12	Християнська академічна література, переважно бібліїстика	Середній 1000	15%
Маранафа (Київ)	1995	8	Автори класичного протестантизму, сім'я, віра, зцілення, церковне лідерство	1000-2000	1 автор
Мир Пресс (Київ)	2003	3-6	Християнська психологія, богослов'я	4000	0
Міжнародна асоціація християнських шкіл (Київ)	1992	30 назв за 20 років. 4 назви за останні 2 роки	Методички й посібники для християнських шкіл	Від 500 до 3000 примірників	0
Нард (Київ)	2003	1-3	Життя в благодаті, характер Бога, повчальні приклади з	5000	0

			історії християнства		
Нова Надія (Львів)	2000	Раніше 10-15, після кризи 5-7, за увесь час 80-100	Духовно збудовуючі, для педагогів недільних шкіл і батьків, молоді	Раніше 3000-4000, тепер 1000-1500	0
Путешествие по Библии (Київ)	1991	35 за увесь час, 1 на рік	Матеріали з вивчення Біблії	2000	3%
Рука допомоги (Київ)	2001	3-4	Молодіжне служіння, сім'я	2000, замовні до 5000	Майже не видають
Свет (Макіївка Донецької області)	1992	12	Проповіді, історії, поезія й оповідання, повісті для дітей і дорослих	1000	0
Светильник (Маріуполь)	1994	До кінця 1990-х - 10-12 назв на рік. Тепер 2-3	Проповідь Євангелія, духовне просвітництво, підготовка до пришествя Христа	Раніше 5000-10.000, тепер 2000	85-90%
Світло на Сході (Київ)	1920	У 1990-х 40-50 назв, зараз 25-30 назв	Біблії, довідкова біблійна література, дитячі Біблії та белетристика для дітей, автобіографії, поезія	У 1990-х більше 20.000, зараз 5000-8000	Близько 30%
Свічадо (Львів) ¹	1987	Разом 70 назв, менше 10 на рік	Подружні, сімейні питання, питання виховання дітей	3000	1 автор за весь час
“Слово Жизни” в Украине (Донецьк)	1995	50	Богослов'я, лідерство, віра, молитва, творчість, місіонерська робота, благочестиві справи	2000-10.000	0
Тюльпан (Одеса)	2006	3-7	Християнське душеопікування, література для студентів семінарій, богослужбова	1000-2000	1 автор
Християнська зоря (Кременчук Полтавської області)	1998	10-15	Поезія, проза, свідчення	50-2000	1
Християнська просвіта (Одеса)	1992,	Усього 500 назв, раніше 10-30, тепер 10-15	Белетристика, посібники з вивчення Біблії, духовне зростання	У 1990-і середній тираж був 10.000-20.000, мінімальний 5000. зараз 1000-2000, рідко 5000	Близько 10%
Християнське життя (Луцьк)	2001	50-60	Євангелізація, навчальна література для протестантських вишів,	10.000-15.000	20%

¹ Враховано тільки публікації протестантських авторів - М. Б.

			дитяча література		
Християнський науково-апологетичний центр (Сімферополь)	1994	Усього 154 назви, в середньому 8,5 на рік	Креаціонізм і апологетика	2000	15%
Християнські молодіжні табори (Київ)	1999	Усього 47 назв, 1-3 на рік	Посібники з підліткового й молодіжного служіння	Не повідомили	Єдина англom книга спеціально написана, решта належить національним авторам
Favour (Київ)	1996	За весь час 120. Зараз 4-5	Віровчення, сім'я, фінанси, історія України, церкви Посольство Божье	2000-3000	60%
In Lumine Media (Чернігів)	2006	Усього 16, у середньому 5	Протестантське богослов'я	Середній 3000	0
Видавництва, що припинили свою діяльність останнім часом					
Доброе семя (Київ)	2003-2007	5-6	Християнська педагогіка, духовне зростання	1000	5%
Книги о главном (Сімферополь)	2004-2010	2-3	Сім'я й дитяча література	2000-3000	70%
Молодежный ресурс / Молодежь для Христа (Київ)	2001-2009	1-2	Молодіжне служіння, підліткове, театральне, дітям, соціальне	2000-3000	30%
Пилигрим (Запоріжжя)	2005-2010	15-20	Дитяча література, богослов'я	3000-5000	95%

Більше половини видавництв розташовано в Києві. Жоден з регіонів не домінує над іншими.

За типом засновника ці видавництва (чи видавничі відділи релігійних організацій - місій, освітніх закладів тощо) можна поділити на:

1) відкриті окремою протестантською конфесією: “Библейское обучение” та “Християнське життя” - баптистами, “Джерело життя” - адвентистами, “Favour” - церквою “Посольство Боже”;

2) створені вірними протестантських церков як міжконфесійні видавництва: “Книгоноша”, “Колоквіум”, “Духовне відродження”;

3) видавництва, засновані вірними інших церков, що регулярно випускають книжки протестантських авторів: організоване греко-католиками “Свічадо”.

Процес заснування опитаних видавництв тривав 20 років - з 1987 по 2007 рік. За цей час пропуски припадали тільки на 1998 і 2002 роки. Найбільша активність відбувалася у 1992-1995 роках: тоді з'явилося 8 видавничих центрів. Вони є достатньо стабільними: видавництва, що недавно припинили існування, були засновані в першій половині 2000-х років [6, с.118-122].

За загальною кількістю назв випереджають інших а) “Світло на Сході” й “Джерело життя” - більше 600, б) “Богомыслие” та “Християнська просвіта” - по 500, в) “Варух” - 340, г) “Брайт Стар Паблішинг”, “Свет” (по 240) і “Книгоноша” (225), д) “Християнське життя” (200) та “Свічадо” (198). За середніми накладками - “Християнське життя” (середній 45.000) й “Світло на Сході” (6500); “Християнська просвіта” й “Нард” (по 5000). За загальними накладками лідирують “Світло на Сході” (4,9 млн., якщо рахувати тільки з 1987 року), “Джерело життя” (2,6 млн.), “Християнська просвіта” (2,5 млн.), “Богомыслие” (1,5 млн.) і “Брайт Стар Паблішинг” (720.000). З 1987 року сумарний наклад наведених у таблиці видавництв склав 16.637.000 примірників. Рейтинг тематичних напрямків видань такий: богослов'я (сюди ж зараховуємо біблістику, віровчення, вивчення Біблії, посібники для викладачів і студентів, настанови у вірі, проповіді) - 20

відповідей, сім'я - 7, мотиваційна література (особистісний духовний ріст) - 6, психологія (видання для консультантів і їх пацієнтів) - 4, педагогіка, дитяче служіння - 4, практика християнського життя - 4, біографії - 4, здоров'я і зцілення - 4, белетристика - 4, молодіжне служіння - 3, історія й розвиток пострадянського протестантизму - 2, дитяча література - 2, підліткове служіння - 2; по одній відповіді мають: фінанси; методи місіонерської роботи; церква і суспільство; церковне лідерство; богослужбова література; креаціонізм; апологетика; соціальне служіння [6, с.118-122].

Найслабше місце протестантського книговидання - монополія перекладних видань. Майже третина (29%) видавництв ніколи не випускала неперекладних авторів. До цієї групи можна додати 16% видавництв, у чиєму асортименті частка неперекладних видань складає 1-10%, що спільно становитиме 45%. Ще менше третини (26%) видавництв має 15-30% неперекладних видань, і тільки 22,5% налічує 60-90% неперекладних назв. Два видавництва з останньої групи називають роботу з національними авторами своєю пріоритетною програмою й зазначають, що невелика частка виданих ними перекладних авторів виготовила рукописи спеціально для публікації в Україні [6, с.118-122].

Отже, релігійне книговидання є нішевим напрямком книжкового виробництва й розповсюдження. На прикладі протестантських видавництв ми побачили, що стихійний розвиток цієї галузі завершився в 1990-і роки й наразі переживає період стабілізації. Наявні видавництва достатньою мірою задовольняють потреби цільової аудиторії [6, с.118-122].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Фроношук М. Репертуар сучасних українських видавництв релігійної літератури (рукопис).
- 2.Фроношук М. Тенденції формування репертуару сучасних видавництв релігійної літератури в Україні / М. Фроношук // Наукові записки Інституту журналістики. – 2011. – Т. 45. – С. 203-207.
- 3.Elliott M. Is self-sustaining Protestant publishing possible? / M. Elliott // East-West Church & Ministry Report. – Vol. 8, No. 2. – 2000. – Pp. 15–16.
- 4.McNeill J. The Church and Western ministry: what Russian Christians think / J. McNeill // East-West Church & Ministry Report. – Vol. 2, No. 3. – 1994. – P. 1.
- 5.Moyle M. et al. Post-Soviet Christian publishing: aiming for self-sufficiency / M. Moyle, G. Davey, and B.Milne // East-West Church & Ministry Report. – Vol. 5, No. 4. – 1997. – Pp. 1–3.
- 6.Балаклицький М. Протестантське книговидання в Україні: загальний огляд. Науковий Вісник Українського державного університету . – М.,2015. – Т. XX. – С.118-122.

Maksym Balaklytskyi

Contemporary status of Protestant publishing in Ukraine

Annotation: The article contains the results of the survey of 35 publishers of Protestant denominations in Ukraine. The survey for the first time allowed to undertake a general review of Protestant publishing industry. The survey specified the time of founding of publishing houses, their amounts of books per year, the bulk of their subjects, and the average percentage of total circulation and untranslatable authors. Since 1987 their total circulation comprised 16,637,000 copies.

Key words: Publishers, Protestants, book, circulation, author.

УДК 94 (477) (092)

Олександр Васильєв, Мирослав Лозюк, Володимир Дериведмідь

Українська Революція у Духовній сфері - повернення на загальну визнану орбіту Християнства
(до 90-річчя Академіка Академії економічних наук України Валерія Олександровича Васильєва)

Анотація: У статті розкриваються перспективи відродження демократичного та традиційного підпорядкування християнських церков в Україні, а також важливість заходів по відродженню старовинного монастиря Св. Георгія у Маріуполі, де була розташована кафедра 24 Митрополита Готії та Кафи, Св. Ігнатія, місцеблюстителя престолу Вселенського Патріарха у Криму.

Ключові слова: Вселенський Патріархат, Ватикан, Українська православна церков, монастир Св. Георгія, Митрополит Готії та Кафи, Св. Ігнатій, революція – повернення зірки на орбіту.

Постановка проблеми: Традиційно роблять спроби вважати у Східній Європі, що духовні пошуки не мають суттєвого значення на розвиток політичного процесу та на державне будівництво. Але це зовсім не так було і є в історії людства. Відхилення (найчастіше вимушені) у розбудові духовних засад дуже дорого коштує суспільству, яке дозволяє у своїй країні це робити.

І щоб там не наголошували «винахідники психологічних війн», а світ не втрачає головних орієнтирів інтелектуально-духовного розвитку. І відповідальність за цю «спільну справу», крім керівництва національних держав, взяли на себе керівники Християнських Церков, в першу чергу, Ватикан у Римі та Вселенський Патріархат. Саме ці установи у Європі вважаються найбільш авторитетними та впливовими. Значущі події всіх 2000 останніх років щільно пов'язані з діяльністю цих установ [1-16]. І, дійсно, Україна стоїть для багатьох керівників провідних країн світу на одному із перших міст по значущості, бо саме на її теренах розгорнулася полеміка по відродженню традицій високої духовності і не насильницького підпорядкування конфесійного життя її громадян. І ця полеміка вже триває майже чотири сторіччя.

Так існують в Україні і мусульмани, і іудеї, а також багато інших організацій духовного напрямку, але інститути Християнства мають особливу вагу. Їх вплив на громадське життя українців настільки висок, що майже всі президентські компанії не оминули Християнських Церков. Отримати благословення від того чи іншого християнського священика, або монаха стало необхідним кроком для кожного кандидата у Президенти. Тому всі події у Вселенському Патріархаті та у всесвітньому православ'ї не просто цікаві для українського суспільства, а мають велику вагу у формуванні національної свідомості сучасного українця.

Аналіз останніх досліджень і результатів: Демократія, як найбільш розроблена форма керівництва, як принцип ефективної організації фахового керівництва в суспільствах зі складною організацією, сьогодні не має альтернативи. Стає важливим забезпечити захист прав меншин і в духовній сфері, особливо, коли ці права століттями порушувались. Але найбільш невинуватеною стає ситуація, коли порушувались права більшості та ще в такій тонкій сфері як духовність. Має місце і деформування поглядів цієї більшості. І таке деформування, що для когось воно і стає особистим поглядом на взаємовідносини у суспільстві. Всі ці нашарування не дають можливості визначитись багатьом політикам та громадським діячам. Але, коли такий політик знаходиться, то це така для суспільства велика подія, що може трапитись тільки раз у ціле століття.

В цьому столітті Україні пощастило і з'явилися політики в Україні і видатні особистості у Вселенському Патріархаті, які змогли скинути нашарування століть духовного приниження і дати народу ту Велику Традицію, яку і заклав 2000 років тому Ісус з Назарету.

Вже з багато статей, в яких робляться більш менш вдалі спроби проаналізувати всі ті події по відродженню національного Томаса Вселенського Патріархату на свою помісну православну церкву в Україні [1-4]. А головне – дати загально історичну оцінку цієї ПОДІЇ (!). Ми не беремо на себе занадто велику місію по всебічній оцінці виправлення шляху православних в Україні до розуміння вчення Спасителя, але підкреслюємо, що денонсація вимушеного підпису Вселенського Патріарха Діонісія, який примусили його зробити керівники у Московії та Туреччині (якби не було примусу, то було би і рішення Священного Синоду, а такого рішення не було і вже ніколи не буде!), нехай і через 332 роки, але це робить честь керівництву Вселенського Патріархату і підтверджує розуміння їм своєї відповідальності за долю православних народів у світі.

В той же час треба зауважити, що українське суспільство вело боротьбу за повернення на демократичний шлях у духовному будівництві на різних напрямках і не одне десятиліття. Одним з таких напрямків є відродження старовинних християнських установ.

Постановка задач: Проаналізувати події по відродженню традицій православ'я у Приазов'ї та Криму. А головне – обґрунтувати відбудову старовинного монастиря, а точніше, відродження молитовної практики у Георгіївському Монастирі Маріуполя (старовинного Кремнеса).

Виклад основного матеріалу: Всі значущі події у православному житті народів Європи для нас мають особливо значення. І для розвитку свідомості, а також і духовності не має критичного значення кількість віруючих у той чи іншій події, а буде мати найважливіше значення - як ця подія духовно збагачувати людину сьогодні і в майбутньому.

Всі події XVIII сторіччя настільки вагомими для сучасного світу, що привертають постійно до себе увагу науковців. А дійсно, начебто локальна подія по виведенню християн, переважно греків, з Криму у 1777-1779 роках стосується, в першу чергу, грецького народу та їх потомків – на перший погляд. Але яке це мало велике значення для всієї Східної України! А ми вважали і вважаємо, що і до всієї Європи і Світу. І наші висновки базуються на таких фактах. В першу чергу, на факті, що для спасіння греків від можливого геноциду з боку яничар (чому не зміг протидіяти Армянський Каталікос і 2,5 мільйона людей було знищено) Вселенський Патріарх надіслав до Криму одного з найвидатніших Ієрархів – голову своєї канцелярії Ігнатія, який закінчив Венеціанську католицьку колегію та деякий час був монахом на Афоні, надав йому особливі повноваження як місцезблудителю Престолу Вселенського Патріарха у Криму та Митрополиту Готії та Кафи. І те, що зробив Митрополит Готії та Кафи, Св. Ігнатій для спасіння народів Криму від полум'я війни вже у XX столітті досвітчані греки порівнювали з діяльністю Мойсея по виведенню іудеїв з Єгипту. До речі, настоятель церкви під Одесою, Василь Костянтинович Мултих, авторитет і гордість греків Маріуполя, який у 1943 році зберіг мощі Святого Ігнатія, у кожній проповіді і у

своїх книзі, а також у молитвах порівнював подвиг Святого Ігнатія з подвигом Мойсея. Той матеріал, який він нам передав свідчить, що Митрополиту Готії і Кафи було дуже не просто підняти греків Криму на вихід з Криму до необхідних земель. Він виграв дуже напружену боротьбу з Російською бюрократією за те, щоб осилити греків на березі Азовського моря, а не в степу під Павлоградом. Це йому не забули і він був змушений від їхати на 6 кілометрів від міста і почати будувати п'яти стінну оселю, де сподівався налагодити монастирське життя, відродив Монастир Святого Георгія. А саме на місці цього монастиря та залишків старовинного Кремнеса і був заснований Павловськ, а потім і Маріуполь. Цю інформацію широкий загал отримав тільки у 2003 році, коли почала працювати електронна сторінка Громадянського міжнародного Комітету Інтелектуального і Духовного Єднання в Іспанії, на який вперше і була надрукована ця інформація, як і всі події по виводу народів Криму у 1777-1779 роках. Саме тоді вперше українці узнали про існування старовинного монастиря Св. Георгія на Україні, а також о першій спробі відродити його молитовну практику у 1785 році.

Багато, що відбулось на Сході України з 1786 року (у лютому покинув цей світ Св. Ігнатій) – було розбудоване єдине у Російській Імперії грецьке місто – Маріуполь, яке до 1859 р. існувало як грецький поліс з грецьким судом і керівництвом. Але, коли Російська Імперія пішла у наступ на всі демократичні інститути, які нагадували її керівництву Європу, а саме було ліквідоване Магдебургське право для всіх західних міст в Імперії, а також вільна зона в Одесі, то і особливий статус Маріуполя був скасований (тільки грецький суд протримався до 1870 р.). В Росії вели підготовку до індустріалізації в умовах економіки з розподіленою відповідальністю (тобто у капілістичних). Це мабуть сама цікава сторінка розвитку Маріуполя, коли за декілька місяців у 1898 р. збудували два сучасних металургійних заводи. І так їх будували, щоб розгорнути між ними конкурентну боротьбу. І цікаво те, що той завод, який будувався на гроші акціонерів з Європи («Руський Провіданс»), не зважаючи на більш відстали технології, в умовах кризи 1900 р. виглядав краще ніж його конкурент Нікопольський завод, який гордо не входив ні в які синдикати, сподіваючись на своїх дуже вагомих акціонерів (Великого Князя, графа Вітте і т.п.). На практиці було показано, що таке грамотна політика з акціонерами, яка з них робила самих зацікавлених дилерів, а також необхідність планування і квотування випуску продукції. І світ показав, що коли спираються на морські перевезення (а тоді в Маріуполі було 1300 грецьких торговельних компаній). то рельси «Руського Провіданса» були потрібні і Чилі, і Китаю, а керосинова труба від Поті до Батумі так і не врятувала Нікопольський завод. Досвід цієї конкурентної боротьби був вивчений у Германії та Франції (голова Правління «Руського Провіданса» був француз Пан Дарсі) і в 1950 р. Франція і Германія створили міждержавне об'єднання «Вугілля та Сталі» (розподілів доходи від експлуатації родовищ Ельзасу та Лотарингії), а далі розбудували і Європейський Союз. Всі ці роки православні Храми Маріуполя спокійно працювали, а греки намагались зберегти пам'ять про діяння 24 Митрополита Готії і Кафи, засновника Маріуполя і ще 20 сіл, Св. Ігнатія (а ми вважаємо, що і Таганрогу з грецьким магістратом) - майже до 30-их років, але соціальні катаклізми їх теж зачепили, м'яко кажучи – Храми закрили. Мошці Св. Ігнатія підняли з могили та спустили у підвал міського музею. Саме їх віруючи у період німецької (а потім румунської) адміністрації підняли у наспіх відкритий храм і молились (мошці то були нетленні) поки була можливість. Не маємо згадок про те, що хтось намагався відродити у той період монастир Св. Георгія (на жаль, не було Інтернету). Період відродження промисловості і нарощування її можностей після 1945 року спів пал з продовженням заборони релігійної діяльності, Було великою непокорою існуючій владі намагання хрестити дитину, та святкувати Пасху.і т.п. Про який там старовинний монастир можна було казати. Ці теми не згадували на зібраннях, але пам'ять про них не стерлася. І коли у 1995 році, вже після повернення Жданову назви Маріуполь і початку широкої співпраці з грецьким посольством греків Маріуполя і Донецька, пану Єфремову, патріоту маріупольського пароплавства, вдалось надрукувати маленьким накладом невеличку книжку, де згадувалось про існування Георгіївського Монастиря, на місці якого і розбудували місто у 1779 році. А головне – ми це в Маріуполі прочитали (!!) та зустрілись з Паном Єфремовим у Києві і він наполягав, що на власні очі бачив старовинні документи ...

Але потрібно було ще 10 років праці науковців Національної Академії наук України у Маріуполі, створення самостійної секції вченої ради Інституту економіко-правових досліджень НАН України у Маріуполі з долученням до неї науковців з Бердянську та Донецька (проіснувала з 1995 р. по 1997 р.), створення Азовського відділення Академії економічних наук та підприємницької діяльності (1999 р.), плідної праці по відродженню національної культури Народного Президента України Віктора Андрійовича Ющенко, щоб у 2005 р. Президент-голова Азовського відділення Академії ЕНІПД, директор Інституту економіко-соціокультурних досліджень, академік Академії Економічних Наук України, д-р комерції, к.е.н., ст..н.с. Валерій Олександрович Васильєв зміг обґрунтовано звернутись до керівництва держави з проханням почати процес відродження Георгіївського монастиря у Маріуполі. Зрозуміло, що без постійної інформаційної підтримки Громадянського міжнародного Комітету Інтелектуального і Духовного Єднання (Голова д-р Ернесто Гарсія, Іспанія), який не тільки поширював матеріали наукові, а і на електронній сторінці розмістив само звернення, державні установи України не звернули би увагу на нашу пропозицію.

Але те, що це відбулось після нашого паперового листа до державних установ, свідчить про суттєві зміни у свідомості керівництва України, які відбулись за часи Президентства В.А.Ющенка. Саме вони підготували фундамент для реального створення Української православної помісної церкви.

Для нас в Інституті економіко-соціокультурних досліджень це не є якоюсь надзвичайною і неочікуваною подією. Ще при затвердженні науково-дослідної теми 4.01.2011 р., а потім при її виконанні ми вважали за можливе створити десь у 2014-2015 рр. постійно діючу конференцію православних церков в Україні, як перший реальний крок до Української православної помісної церкви. Але події на Сході 2014-2019 рр. реально прискорили і вивели на новий більш ґрунтовний рівень весь процес відновлення історичної справедливості. Це не тільки бажано для українського народу, а і для Всесвітнього Патріархату, тому що виправляє вимушену помилку 300 літньої давнини. А це конче потрібно всесвітньому православ'ю (!) і всім Християнам Світу! Але постає питання, а чому ми так уболіваємо за відновлення молитовної практики Георгіївського Монастиря у Маріуполі (старовинному Кремнесі)? Чим таким особливим відрізняється цей монастир від інших? Може ми перебільшуємо? Ні не перебільшуємо його значущості (!). Він так щільно пов'язаний з історією всієї Азії і Європи, що ми тільки починаємо це розуміти. Відродження служіння у Георгіївському Монастирі Маріуполя (старов. Кремнесу) у 20 роках ХХІ сторіччя дасть великий позитивний імпульс не тільки українському суспільству, а і всім Християнам на Сході від Маріуполя до Байкалу та Владивостока. Тому що з цим Монастирем, на нашу думку, пов'язана історія християнізації всієї Азії та становлення Всесвітньої Нормано-Монгольської імперської Конфедерації, яка товарними інвестиціями з Китаю урбанізувала Європу, надав потужний стимул для розвитку промислового виробництва. І цей імпульс Світ відчуває й сьогодні. Не даремно сторіччями працювала транспортна торгово-поштова артерія «Великого Шовкового Шляху», коли від Байкалу до Луцька не було жодного «блок посту» (пограничних шлагбаумів) і товари без мита йшли з Азії до Європи та з Європи до Азії. Цікаво, що коли Мстиславичи захотіли мати зиск з цієї «магістралі» та почала розбудовувати Замки, то достатньо було Бурун-даю, талановитому темнику Темучина, провести «виховну бесіду» з занадто розумним Галицьким князівством і всі військові мури були зрити і вільному товарообміну вже нічого майже сто років не заважало. Важливо підкреслити, що переважно нормано-готське населення станиць та хуторів конфедерації Кальміус (Calmoucs) встигало забезпечити чітку роботу цього «євробана ХІІІ сторіччя» (за два з половиною місяця гонець від Байкалу доскакував до Віндебожа /Відень). Вочевидь, без європейської етнічної основи з Норманів-Козаків станиць на всьому протязі «Великого Шовкового Шляху» не змогла би Європа забезпечити свій розвиток. Ви знаєте багато наукових праць присвячених цій тематиці? Тобто і воно, крім розрахунків академіка Академії економічних наук України Валерія Васильєва відносно наздоганяючого розвитку Європейських країн відносно Китаю та Азії [5, 6] фахових розрахунків у Східній Європі ніхто і не робив (див. Табл.1). Нам всім вже потрібно знати, що в ХІ ст.. на душу населення у Європі виробляли не більше 350\$, а в той же час в Єгипті, Індії та Китаю цей показник був в 1,5 – 2 рази більший. Цікаво, що тільки у ХІХ ст. Західний Світ випередив Східний Світ у валовому продукті (!!), Але по виробництву на душу населення Західний Світ наздогнав Схід на два століття раніше.

Таблиця 1.

Рівень ВВП третього (Східного) і першого (Західного) світів

за розрахунками акад. АЕН України, д-ра ком., проф. В.О.Васильєва (в \$ в цінах 1980 р.)

Рік	Третій Світ ВВП в млрд.\$	Перший Світ ВВП в млрд.\$	Третій Світ ВВП на душу в \$	Перший Світ ВВП на душу в \$
1750	112	35	188	182
1800	137	47	188	198
1830	150	67	183	237
1860	159	118	174	324
1900	184	297	175	540
1913	217	430	192	662
1928	252	568	194	782
1938	293	678	202	856
1950	338	889	214	1180
1970	810	245	340	2540
1990	1730	4350	430	3490

А ми з Вами всі добре знаємо, що економіка без духовного фундаменту не працює. Не має прогресивного світосприйняття, не буде і стійкого економічного зростання. А головне – коли не має можливості вигравати боротьбу в економіці, то на перше місце виходять ідеологічні та світоглядні концепції, які можуть бути сприйняті широкими масами населення. Тому європейцям активізувати проникнення християнського світогляду в Азію було, дійсно, необхідно, щоб компенсувати економічну відсталість та створити засади для економічного зростання. Саме на сприйняття такого розвитку подій у XI-XIII сторіччях нас настроюють розрахунки академіка Валерія Васильєва. Так те, що християнізація Азії, на яку вперше вагомо в Східній Європі вказав Лев Гумільов [8], не тільки мала місце, а і вона мала вплив на всі історичні події того часу. Ми вдячні Льву Миколайовичу Гумільову за такий висновок – «догматичні розбіжності між католицизмом, православ'ям та несторіанством були нічотжні, і не вони були припонами до взаєморозуміння між латинянами, греками і монголами. Відбулось же в Східній Азії у 1142 р. примирення несторіан з монофізитами – Яковичами, незважаючи що їх догматичні і теологічні установи находились на крайніх полюсах шкали релігійних розбіжностей.» [9].

Те що товарні інвестиції зі Сходу забезпечили промисловий розвиток європейських країн завдяки проникненню Християнства у Східну Азію - можна вважати доказаним фактом. Але, багато ще треба з'ясувати і дати фаховий аналіз та розглянути під різними кутами наукової критики. Дуже багато псевдопатріотичних нашарувань ми зараз маємо по цим питанням, які реально заважають оцінити той потужний вплив Християнства на всі соціокультурні процеси в Азії і побачити в сучасних успіхах всіх «Азійських тигрів» наслідки праці незламних місіонерів вчення Спасителя та героїчної боротьби Норманів-Козаків за реалізацію європейських проектів (а це і забезпечення становлення Нормано-Монгольської імперської Конфедерації, і функціонування Великого Шовкового Шляху, і підтримка Християнства всі чотири роки Жовтого Походу за Гробом Господнім і т.п.). Але саме головне – що нащадки Лицарів Християнської Європи, а саме всі потомки 14 хвиль козацтва на Схід, які підняли до індустріального рівня велику територію від Маріуполя і Таганрога до Байкалу і Владивостока не до кінця розуміють звідки їх прашури взяли натхнення і сили зробити таку велику цивілізаційну справу. А також звідки і вони сьогодні беруть сили та витримку протидіяти у душі всім руйнівним процесам, які на жаль мають місце. Надати людині правдиву інформацію про історичний шлях його народу, щоб вона пишалась і бажала бути достойною своїх прашурів – мабуть найважливіше завдання науковців в часи випробувань, та перебудови у свідомості. Ось чому, професор КІП Університету «Україна», академік Академії економічних наук України, доктор комерції, к.е.н., с.н.с. Валерій Олександрович Васильєв так наполегливо боровся за відродження Георгіївського Монастиря у Маріуполі (старов. Кремнесі). Й йому майже за межами можливого вдалось звернути увагу керівництва України на це питання у 2005 році (Держ. Комітет № 6-100/21В-7/1 від 14/01/2005).

А ми сьогодні після виконання науково-дослідної роботи по темі «Дослідження проблем формування єдиного правового поля в Україні» (План НДР на період 2011-2015 рр. з осн. напр. досл. до 2018 р./1994-1999), а особливо підпункту «а»: «Дослідження проблем формування єдиного правового поля церковно-канонічного права в Україні» і його V Етапу «Інституалізація механізмів єдиного правового поля в Україні» (I кв. 2013 р. - IV кв. 2014 р.); отримання Україною ТОМАСА від Вселенського Патріархату на Українську православну Церкву та глибокого розуміння необхідності подолання спустошень у духовній сфері (на необхідність подолання яких вказував ще П.Я.Чаадаєв), які зроблені і далі продовжують робити останні всі п'ять років ініціатори і активні учасники конфліктів на Донбасі (у сакральному трикутнику козацтва: Бахмут-Таганрог-Маріуполь), виходимо з актуальною ініціативою відродження служіння у Георгіївському Монастирі Маріуполя (!). І починати це необхідно як можна швидше – не відтягувати молитовну практику до закінчення будівництва монастирського комплексу, а почати цю необхідну духовну працю в орендованому приміщенні, бо останній виступ Папи Римського на Генеральній Асамблеї Об'єднаних Націй в Нью-Йорку переконливо свідчить про дійсно кризовий стан сучасної цивілізації.

І нам всім потрібні революційні події, а саме так, як це має місце в астрономії – повернення зірки на свою орбіту – а у нас: повернення не викривлених і не понівечених християнських традицій до всіх православних України та активної молитовної практики в установах, які вже багато зробили для Християнського Світу на протязі всієї історії Християнства.

Висновки: На засадах активізації творчої праці науковців провідних кафедр вищих навчальних закладів Львова (Інститут Східної Європи(ІСЕ), відділень Кафедри українознавства ІСЕ) та громадських об'єднань Сходу України можливо реально зробити крок по забезпеченню збереження інтелектуально-духовної праці української еліти, а саме розпочати активну молитовну практику у Георгіївському Монастирі Маріуполя. Необхідність відродження Георгіївського Монастиря вже у ХХІ сторіччі глибоко зрозумів Перший голова Громадського міжнародного Комітету Інтелектуального та Духовного Єднання, член Міжнародного Біографічного Центру у Кембриджі та Відділу Радників Американського Біографічного Інституту, академік Академії економічних наук України Валерій Олександрович Васильєв. Інакше і не могло бути бо Валерій Васильєв був хресником Протоієрея Василя Костянтиновича Мултиха, врятувавшего мощі Святого Ігнатія

у 1943 р. Він відчув органічний зв'язок духовного та громадянського подвигу Святого Ігнатія, монаха з Афонського монастиря, з безкомпромісною боротьбою козацтва Конфедерації Кальміус (CALMOUCS) та зо всіма позитивними процесами на початку ХХІ століття у Східній Європі та у Світі, передавши нам це велике надбання європейського інтелектуала. І ми переконані, що відродження служіння у Георгіївському Монастирі Маріуполя (!) буде сприяти і подоланню наслідків військового конфлікту на Донбасі.

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ
у справах релігії

011901, МСП, м.Київ-1, вул.Прорізна,15, тел. 229-37-16, тел. факс: 229-36-43

14. 01 2005 р. № 6-100/21.В-7/1

На №

В.О.Васильєву
вул.Довженка, 9 в,
гуртожиток №8, к.519,
м.Одеса
65058

Шановний Валерію Олександровичу!

У Державному комітеті України у справах релігії розглянуто Ваше звернення до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з питань відновлення діяльності монастирського комплексу в м.Маріуполь.

Викладене в ньому взято до уваги. Нами також надіслано відповідного листа до Донецької обласної державної адміністрації для організації подальшої роботи по розгляду цього питання Маріупольською міською радою.

З повагою.

Голова Комітету

В. Бондаренко

Знаходиться у віданні Голови Комітету

Це буде однією з революційних подій у Східній Європі – повернення духовної зірки, молитовної практики у Георгіївському Монастирі на свою традиційну орбіту – у Маріуполь (старовинний Кремесь). Ми вдячні керівництву Громадського міжнародного Комітету Інтелектуального та Духовного Єднання в Іспанії (почесному голові комітету, д-ру Ернесто Гарсія, та віце- голові комітету Джуліо Атанасе) за всебічну підтримку нашої пропозиції [15, 16], з якою зараз можуть ознайомитись науковці провідних університетів Європи і Америки, а також керівники Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. Ми вважаємо, що для реалізації нашої пропозиції потрібна їх моральна і фінансова підтримка.

Список використаних джерел та літератури:

1. "Фактор консолідації". Світові ЗМІ про томос для України - 12 окт. 2018 - режим доступу: <https://tyzhden.ua/World/221126>
2. Томос для України. Все, що треба знати про події в Стамбулі <https://www.radiosvoboda.org/news-tomos-dli-...5> янв. 2019 г
3. Томос України – «землетрус в релігійній геополітиці» (світова преса) - 01 Жовтень 2019 - режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29697035.html>
4. АНАЛІТИК РОЗПОВІВ, ХТО ЗАЛИШИТЬСЯ В РПЦ ПІСЛЯ ОТРИМАННЯ ТОМОСУ УКРАЇНОЮ – режим доступу: <https://www.5.ua/suspilstvo/analitik-rozkazav-khto-zalyshytsia-v-rpts-v-ukraini-183167.html>
5. Васильев О.В. ДВЕ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫЕ ДАТЫ (Вспоминаем через 790 лет об одной из первых попыток примерить Восток и Запад: Мемориал ПАМЯТИ Великого Народа Европы) [Режим доступа: https://studylib.ru/doc/4020485/dve--znamenatel._nye--daty-]. Монографическое социо-этно-историческое исследование, - Астана, ІЕСКД, 2013. – 24 с.
6. Рукописное наследие академика Валерия Александровича Васильева. Т.3, стр.77. – Хуст-Ивано-Франковск, ІЭСКИ им. Ольги В. Васильевой-Католик, 2011.
7. Ідзьо Віктор Святославович. Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України. - Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019 - 218с.
8. Л.М.Гумільов. Пошуки вимисленого царства. Легенда о державі пресвітера Іоанна. – М. «ТАНАИС», 1993. - 480. - С.2.
9. Л.М.Гумільов Там же. Утрати мрії (1218-1259). - М. «ТАНАИС», 1993. - С.258.
10. Васильев А.В., Кувыкина Е., Смирнов Р., Седельников К. и др. Прогнозные показатели реализации Стратегии развития Донецкой области на период до 2020 года с позиции Стратегии международного развития - Северск, 2016. - режим доступу: https://azov-academy.ucoz.org/publ/stati_i_nauchnye_publicacii_articles_science/prognoзные_pokazатели_realizacii_strategii_razvitiya_doneckoj_oblasti_na_period_do_2020_goda_s_pozicii_strategii_mezhdunarodnogo_razvitiya/4-1-0-333 Оpubліковано також і в електронному журналі "Современная наука: актуальные проблемы и пути их решения" № 7(29)
11. Васильев О.В. Головні положення НОВОГО Підходу: Друга доповідь Римському Клубу по «Революції ефективності». – ІБМЕР, АВ АЕНіПД, Варшава, 2001. - 195 с.
12. Віктор Ідзьо. Журнал «Українознавство» - 10 років на ниві світового наукового українознавства. Українознавство. – Київ, 2011. - № 1. - С.44-45.
13. Лозюк М.Ю. Как спасти человека от Интернет-зависимости: придерживаться закона "сохранения труда", автором которого является академик Валерий Васильев. [режим доступу: https://azov-academy.ucoz.org/publ/stati_i_nauchnye_publicacii_articles_science/kak_spasti_cheloveka_ot_internet_zavisimosti_i_priderzhivatsja_zakona_sokhraneniya_truda_avtorom_kotorogo_javljaetsja_akademik_valerij_vasilev/4-1-0-349] – Хуст-Северск, АО АЕНіПД, 18-04-2017. – 0,2 п.л.
14. Васильев О.В. Стратегия развития Донецкой области на период до 2020 года [https://azov-academy.ucoz.org/publ/stati_i_nauchnye_publicacii_articles_science/strategiya_razvitiya_doneckoj_oblasti_na_period_do_2020_goda/4-1-0-328] - Северск, ІЕСКД-АО АЕНіПД, 18-04-2017. – 0,2 п.л.
15. ПЕРСПЕКТИВА – 2019 [режим доступу: <http://www.cic-wsc.org/document%2023%2007%202019.pdf>] - Учёный совет Ак. экономических наук и предпринимательской деятельности в Украине, 20-07-2019 – 7 с.
16. Президенту и Народу США, Генеральному Секретарю ООН, Президенту Европейского Союза и членам Европарламента. [режим доступу: <http://www.cic-wsc.org/document%2031%2008%2019%20B.pdf>] - Почетный председатель Гражданского международного Комитета Интеллектуального и Духовного Единения, доктор Ernesto Garcia и др., 10-09-2019 – 13 с.

Alexander Vasiljev, Miroslaw Lozuk, Vladimir Deryvedmedj

The Ukrainian Revolution in the Spiritual Sphere –

Return to the Commonly Recognized Orbit of Christianity

(to the 90th anniversary of Valery Vasiljev, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine)

Annotation: The article reveals the prospects for the revival of the democratic and traditional subordination of Christian churches in Ukraine, as well as the importance of measures for the revival of the ancient monastery of St. George in Mariupol, which housed the department of 24 Metropolitan Gothia and Cafia, St. Ignatius Prestige, Place Crimea.

Keywords: Ecumenical Patriarchate, Vatican, Ukrainian Orthodox Church, St. George Monastery, Metropolitan of Gothia and Cafia, St. Ignatius, Revolution - the return of the star to orbit

Критика та формулювання власних ідеалів духовенством Греко-Католицької Церкви перед викликами ідеології інтегрального націоналізму

Анотація: У статті розглядається ідеї, що були сформульовані греко-католицьким духовенством Галицької митрополії у міжвоєнний час ХХ ст. Основний акцент буде робитися на дискусії і позиціях духовенства, що була спрямована проти поглядів ідеологів і провідників українського націоналістичного табору. А також в чому полягала небезпека націоналістичної ідеології.

Ключові слова: Націоналістична ідеологія, моральність, християнський патріотизм, християнин.

1. Критика морально-етичних поглядів Дмитра Донцова - ідеолога українських націоналістів

Причиною для критики і дискусії послужила підміна понять з боку націоналістичного табору, що часто маскувалася патріотичними намірами, коли жертва гідністю ставала заслугою перед нацією і Богом. Церква, що захищає цінність кожного Богом даного життя, усвідомлювала приховані ризики ідеологічних маніпуляцій і була змушена вступати у діалог з метою зменшення нівеляції значення цінності людського життя у системі «політика – людина». Ідеї, висловлені Дмитром Донцовим, неодноразово піддавалися критиці греко-католицького духовенства. Один із чільних діячів католицького руху міжвоєнної Галичини редактор часопису «Нова Зоря» Осип Назарук, як гостро та послідовно критикував ідеї Донцова. У свій час він очолив католицьке об'єднання «Українська Народна Обнова», що позиціонувало себе партією християнської демократії. Це угруповання вступило в затяжний конфлікт із націоналістичним табором. Назарук, маючи змогу безпосередньо друкувати свої статті в «Новій Зорі», вів полеміку із представниками українського підпілля [1, с. 209]. Він разом із єпископом Г. Хомишиним належав до табору тих, хто дотримувався ідеї мирного співжиття між поляками і українцями у Другій Речі Посполитій як «спільній батьківщині обох народів» [26, с. 42]. О. Назарук, послідовно критикуючи Донцова, твердив, що той був чудовим маніпулятором, видаючи чужі ідеї за свої. Неосвічений читач, на думку Назарука, цього не міг одразу помітити, тому й попадався на гачок *донцовського націоналізму* [27, с. 2-3]. Назарук порівнював погляди В'ячеслава Липинського із позицією Донцова [1, с. 209]. Саме В. Липинський у своїх «Листах до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму» заклав основи морально-етичної системи формування української політичної думки [24, с. 16-17]. Натомість Д. Донцов – вважав Назарук – повторював ідеї попередника, видаючи за їх свої. Назарук різко розкритикував аморальність наведених Донцовим прикладів, що мали служити ідеалами для української молоді. Некоректним уважав приклад Миколи Пасіча з твору Донцова «Смерть кривавого прем'єра», який, таємно вбивши своїх ворогів, став «героєм» для сербського народу. Назарук, відстоюючи християнські засади, не міг погодитися на пропаганду терору серед галицького суспільства [27, с. 2-3]. Наперекір Донцову він стверджував, що призначенням нації не є війна проти усіх. Нація – це виконання Божих заповідей, стремління до релігійного ідеалу, надбання власних традицій, культурних і соціальних благ, вміння ділитися ними з іншими народами в пошуках спільних інтересів для миру і розвитку, а не війни [27, с. 2]. Журнал «Дзвони» став часописом, довкола якого гуртувалися прихильники так званого *католицького світогляду*. Саме з їхнього середовища лунала перманентна критика діяльності як націоналістичного табору, так і його ідеологів. Встановити імена всіх дописувачів журналу не вдалося, скоріш за все це були активні учасники Католицької Акції, що діяла тоді у Галицькій митрополії. В одній з таких статей, «*“Вісник” й ідеологія Донцова*», останнього звинувачували у непослідовності дій та ідей. Критика стверджувала, що Донцов у своїх поглядах вміло поєднав азіатство, московський нігілізм із західноєвропейськими ідеями, при цьому нехтуючи Божими заповідями, впроваджуючи повний релятивізм етичних засад, аморальність, паралельно з ідеями націоналізму, поширюючи атеїзм, матеріалізм і позитивізм [6, с. 241-243]. Саме *аморальність*, пропагована Донцовим у творі «*Націоналізм*», була найбільш критикованою, автором статті. Анонім стверджував, що ідеї Донцова розпалювали етнічну ненависть, відкидали будь-яку людську етику. Глорифікація убивці, етичне обґрунтування «радості від убивства», надання релігійного сенсу цим ідеям – це неповний список закидів на адресу Донцова [6, с. 244]. Молодь була важливим адресатом Донцова, їй він пропонував *націоналістичну романтику* [7, с. 316-317].

Отець Микола Конрад, один із чільних діячів католицького руху, протидіяв поширенню *донцовського націоналізму* серед галицької молоді. Він намагався залучити молоде покоління до діяльності молодіжних католицьких товариств, що тоді активно розвивалися у краю. Вступивши у полеміку із націоналістичним табором щодо морально-етичних питань, він також послідовно критикував Донцова. У статті «*Націоналізм і католицизм*» він засуджував філософію Фрідріха Ніцше, яку Донцов використовував для поширення власних ідеалів. Звичайно, ідеї Ніцше суперечили християнській доктрині, не визнаючи жодних морально-етичних засад. Філософія Ніцше не терпіла милосердя. Руйнація, перетворення ставали головними ідеями його *проповіді*. Перенесення ніцшеанської філософії на галицький ґрунт для духовенства було катастрофою [18, с. 17-18; 19, с. 4]. Вимогою *донцовського націоналізму* було бажання влади, шлях отримання якої

вимагав сильної волі, бажання боротьби та ненависті до своїх ворогів. Такій моралі був чужий вияв любові до ближнього. Християнство як релігія для Ніцше, а згодом і для Донцова переставало існувати [18, с. 21; 21, с. 3]. У 1938 році, реагуючи на дискусію, що точилася між греко-католицьким табором та прихильниками Донцова, Генеральний інститут Католицької Акції у Львові, що був офіційним представником Католицької Акції, опублікував у журналі «Дзвони» документ, в якому висвітлив засади християнського виховання молоді. Був це своєрідний крик душі, остерога перед майбутньою катастрофою, що могла спіткати галицьку молодь під впливом *донцовського націоналізму* [30, с. 249].

2. Критика світоглядних поглядів націоналістичного табору

Чимало представників греко-католицького духовенства вважали, що націоналізм не повинен суперечити християнським засадам життя. Одним із релігійних діячів, що намагалися примирити націоналізм і християнство, був Костянтин Чехович [1, с. 205]. Він вважав, що модерний націоналізм мав би сконцентрувати свою увагу на культурі, освіті та патріотичному вихованні. Націоналістичні почуття, на думку Чеховича, повинні були сприяти зміцненню серед українського суспільства дисциплінованості, працьовитості, жертвенності [44, с. 10-11]. Він протиставляє націоналізм космополітизму, надаючи перевагу національному духові і традиціям, вважаючи, що «саме її національність і національний героїзм додає людині справжньої людської вартості і честі» [44, с. 15]. Такі погляди також підтримував отець Микола Конрад [18, с. 14]. К. Чехович застерігав, щоб у риториці проголошення національної неповторності не дійшло до проголошення вищості одного народу над іншим, що неодмінно закінчується терором, війною і спустошенням [44, с. 13-14].

о. Тарас Теодосій Галушинський, ЧСВВ, в одній із своїх статей, обговорюючи можливість порозуміння із майбутньою українською державою, писав, що Церква і держава є різними інституціями. Церква створена Богом, держава людиною, наголошував, що Церква є понаднаціональною, покликаною служити всім народам. Якщо Церква служить державі, це означає, що відкидається закон Божий і головним визнається людський [10, с. 3-4]. Петро Ісаїв, один із прихильників *християнського патріотизму*, теж критикував ідеї Д. Донцова за його псевдомораль. Він вважав, що великою проблемою є націоналістичної ідеології є те, що вона заперечує особисті бажання чи потреби людини. Натомість потреби чи завдання «заради блага» нації, раси чи держави, часто можуть йти всупереч Божому закону [17, с. 417]. Натомість, на думку Миколи Конрада, Церква і націоналістичний рух могли би стати добрими союзниками для протистояння поширенню соціалізму і лібералізму. Але, одразу апелюючи до прикладу Італії і Німеччини, він вказував на загрози з боку націоналістичної диктатури, що проголосила націю і батьківщину *вищим божеством*. Прикладом цьому слугував «Новий італійський катехизм» (1926), що фактично проголосив фашизм державною релігією. М. Конрад вважав, що нація не може стояти на місці Бога чи замінити християнські морально-етичні цінності [18, с. 24-28; 20, с. 4].

Ліліана Гентош у праці «*Митрополит Шептицький 1923-1939. Випробування ідеалів*» вважає, що М. Конрад переоцінював підписання Конкордатів між Ватиканом, Німеччиною і Італією. Її насторожує той факт, що він не критикував тоталітарних і авторитарних методів нацизму і фашизму, як і не вбачав расової небезпеки в теоріях цих ідеологій [12, с. 197].

Відомий греко-католицький священик о. Гавриїл Костельник писав у статті «*Націоналізм і шовінізм*», що небезпекою є коли особа надає націоналістичним ідеям статусу віри, роблячи центральною цінністю ідею нації, а не людське життя. Іншою загрозою націоналізму є пропаганда шовінізму до інших народів чи певних осіб, з відкиданням таким чином християнських морально-етичних засад [22, с. 1-2].

Незважаючи на те, що ГКЦ засуджувала націоналістичну ідеологію, деякі священики все ж таки погоджувалися з ідеями українських націоналістів і навіть активно співпрацювали з ОУН. Одним з них був о. Я. Чемеринський, парох храму Петра і Павла у Львові. З осені 1930 р. в ОУН він виконував обов'язки фінансового референта крайової екзекутиви. Відповідно до посади він мав забезпечувати підтримку бойових акцій, які здійснювали оунівці. Історик Л. Гентош пише, що важко стверджувати, чи церковне керівництво знало про діяльність о. Я. Чемеринського. Скоріше за все, це була його особиста позиція [12, с. 143].

3. Формулювання позиції греко-католицького духовенства щодо питання жертви і патріотизму

Один із аспектів дискусії між проводом ОУН і духовенством ГКЦ торкався питання цінності патріотизму. Греко-католицьке духовенство мало власні погляди на питання цінності і важливості патріотизму і самопожертви, а також того, кого можна вважати патріотом і якими мали бути його дії щодо власного народу та сусідніх держав. о. Т. Галушинський, подає біблійну інтерпретацію патріотизму. Він зазначав, що у Святому Письмі можемо побачити низку прикладів, які показують любов до своєї батьківщини. У Старому Завіті одним з прикладів є псалом «Над вавилонськими ріками, там ми сиділи й гірко плакали, згадуючи Сіон», у якому автор, показав любов до своєї нації. У Новому Завіті є приклад Ісуса Христа, який виявляє любов до свого народу, здійснюючи свою місію у батьківщині [11, с. 2].

о. Й. Осташевський писав, що здоровий патріотизм найперше формується в сім'ї. Сім'я є первинною клітиною, де особа має отримати не лише належне християнське, але й патріотичне виховання. Особа має

пізнати, в чому полягає любов до свого народу і вітчизни, базуючись на досвіді поваги і любові в сім'ї. Крім того, приклад патріотичного виховання має подати громада, уникаючи політичних роздорів, які ділять народ [31, с. 2]. П. Ісаїв вважав, що «християнський патріотизм» базується на усвідомленні християнином того, що він є Господнім творінням. Тому він не має жодного морального права безрозсудно і бездумно нехтувати життям власним чи ближнього заради певних абстрактних ідей. Проте християнин має право боронити свою державу і близьких від ворога, що намагається знищити і окупувати. Відповідно оборона своєї батьківщини є виявом любові до ближнього. Тому, що оборонець виявляє свою готовність померти за ближнього [17, с. 416-417].

Приклади героїзму і патріотизму часто наводили газети «*Мета*» і «*Нова Зоря*», змальовуючи боротьбу УГА і УСС під час національно-визвольних змагань. Зелені Свята, крім релігійного значення, набули патріотичного. Так, у статті «*На Зелені Свята*» йшлося про загиблих героїв, які своєю жертвою засвідчили любов до народу і Батьківщини [28, с. 1-2].

У час Зелених свят вірян закликали гідно вшанувати пам'ять загиблих героїв. А саме: впорядкувати могили загиблих героїв, допомогти і вшанувати ветеранів, що стали інвалідами внаслідок бойових дій, взяти участь у молитовній ході. Щоб таким чином засвідчити свою солідарність того, що ти є українцем [14, с. 1].

В цей день відправлялися заупокійні Служби Божі і панахиди за загиблих вояків УГА. Одну з них 26 травня у катедральному соборі Юра очолював єпископ Микита Будка. Після Літургії відбувалися процесійні ходи на Янівський і Личаківський цвинтар, в яких брали участь Марійська Дружина, «Обнова», «Молода Громада», КАУМ. На цвинтарі збиралися на могилі Невідомого Стрільця, де, крім молитви, співали національні пісні, при цьому роздаючи «летючки». Але не завжди процесія закінчувалась мирно, часто траплялися сутички із поліцією [8, с. 1]. Під час цих процесійних ходів священники виголошували патріотичні проповіді, таким чином частково спричиняючись до легітимізації і швидкого поширення культу героїв [12, с. 148]. Духовенство ГКЦ брало участь у масових маніфестаціях, що були присвячені вшануванню пам'яті загиблих вояків національно-визвольних змагань ще з 1923 р. Як один з прикладів, можна згадати о. В. Кузьму, який 4 червня 1923 р. під час панахиди, що відправлялася на стрілецьких могилах на Личаківському цвинтарі у Львові, у проповіді називав загиблих героїв «найяснішими цвітом нашого народу». Вважав, їх тими, що померли за святе діло, як їх попередники, які виборювали незалежність. Вони власним прикладом показали шлях, як їхні наступники мають здобути свою державу [9, с. 52-53].

Проте у релігійній періодиці, як «*Нова Зоря*», були статті, в яких духовенство заохочувало вірних найперше пам'ятати тих патріотів, що були безпосередніми «свідками» визвольних змагань – ветеранів УСС і УГА, що внаслідок бойових дій стали інвалідами. Тому закликали надати їм фінансову допомогу, в пам'ять про їхню жертву заради батьківщини [35, с. 7]. Також митрополит Андрей Шептицький надав благословення для будівництва музею національно-визвольної боротьби України, який мав бути побудованим у Празі. Метою цього музею було вшанувати полеглих патріотів і показати, що їхня жертва не була даремною [4, с. 1].

З одного боку духовенство ніколи не заперечувало бажання молоді відчувати себе патріотами. З іншого – греко-католицьке духовенство засуджувало радикалізм, що прикривався патріотичними почуттями. Для А. Шептицького, П. Ісаїва патріотизм не полягав у сліпій ненависті до інших. Патріотизм найперше був виявом любові. Це мало б полягати у зразковій сім'ї, належному вихованні дітей, розвитку економіки, культури, освіти, вмінні допомогти своєму ближньому чи сусіду, що потребує допомоги, викоріненні серед населення шкідливих звичок, алкоголізму, розпусти.

4. Реакція Станіславівського єпископа Григорія Хомишина на націоналістичну агітацію

Єпископ Григорій Хомишин був одним з небагатьох представників греко-католицького духовенства, що займали досить радикальну позицію. Духовенству Станіславівської єпархії було заборонено підтримувати будь-які контакти із товариствами «Просвіта» і «Січ». Ця заборона єпископа Г. Хомишина була мотивована тим, що часто у цих товариствах були особи, які позитивно ставилися до різних модерних ідей чи ідеологій [2, с. 36]. До того ж, єпископ Хомишин ніколи не приховував своїх політичних і соціальних поглядів, що були спрямовані на досягнення територіально-національної автономії українців у складі Польщі [12, с. 192]. На Хомишина писали чимало скарг до А. Шептицького щодо антиукраїнської політики, яку вів Станіславівський єпископ. Так, 3 серпня 1923 р. митрополит Андрей отримав листа від студента Віденського університету Василя Вовка у справі його брата. У листі вказувалося, що під час Зелених свят єпископ Григорій, заборонив студентам-теологам і семінаристам, брати участь у поході вшанування пам'яті Січових стрільців, що відбувався у Станіславові. У цьому поході взяли участь учасники українських наукових товариств, 16 теологів, миряни з навколишніх сіл. Похід відбувався під проводом священників. Проте після завершення походу кількох його учасників було виключено із семінарії. Василь Вовк просив митрополита Андрея, заступитися за студентів, взявши їх на поруки. На його думку, рішення єпископа Григорія було несправедливим, оскільки деякі студенти, між ними і його брат, які брали участь у поході, воювали у складі Січових стрільців за свою батьківщину. Вони пожертвували своїм здоров'ям,

молодістю, навчанням, ризикуючи втратити життя і йшли у цей похід найперше для того, аби вшанувати загиблих товаришів і помолитися за них [45, с. 757].

Український історик Олег Вітвіцький вважає, що позиція владики Григорія Хомишина і керівництва Станіславської семінарії була зумовлена тиском польської влади [9, с. 53].

Григорій Хомишин досить різко висловлювався щодо націоналістичної риторики галицьких політиків. Єпископ вважав недопустимим перетворення націоналізму у нову «релігію» для багатьох українців [40, с. 7]. Він був переконаний, що націоналісти своїми ідеями несуть розбрат і хаос для українців, які після війни є і так поділеними, називав націоналістів псевдопатріотами, сектантами, проплаченими агентами і агітаторами. Зазначав, що прихильники цих ідей були серед студентів-богословів та семінаристів, яких розпізнали й відрахували з навчальних закладів [41, с. 2]. Подібно до своїх сучасників він писав, що націоналісти ставлять націю вище ніж Бога. Своїми ідеями націоналістичний табір десакралізував і деморалізував розуміння людини, перетворивши її на засіб для скоєння злочинів або ж об'єкт ненависті за національними чи політичними ознаками [42, с. 8-9].

Г. Хомишин критикував націоналістів за прояви анархізму, шовінізму, узурпування собі права вирішувати питання життя не лише окремих осіб, але народів. При цьому відкидали будь-яку мораль чи Божий авторитет [42, с. 10-12].

У посланні «*Українська проблема*» 1932 р. Г. Хомишин критично висловлювався про Ольгу Басараб, яку український націоналістичний табір, поставив за приклад героїзму і любові до народу. Приводом для конфлікту стало те, що у Станіславові комітет «*Союзу українських жінок*» розклеїв агітки, де говорилося про богослужіння за покійну, не питаючи дозволу пароха [42, с. 31]. Причиною конфлікту послужила офіційна інформація польської влади, щодо смерті Ольга Басараб, що була зв'язковою Євгена Коновальця, нібито вона під час слідства і допитів вчинила самогубство. Проте замовчували заподіяні катування [26, с. 467]. Г. Хомишин писав, що, коли був суїцид, тоді ця жінка була атеїсткою і їй мало бути відмовлено у християнському похороні чи заупокійних моліннях [42, с. 31]. Проте чимало греко-католицьких священики, які не поділяли поглядів Г. Хомишина, продовжували брати участь у спільних моліннях із українськими націоналістами [12, с. 151].

Григорій Хомишин писав, що Церква ніколи не забувала про героїв, що віддали життя за батьківщину. Він наводив приклад Станіславської семінарії, де ректорат дозволяв проводити Богослужіння і жертвувати Причастя за полеглих українських вояків [42, с. 27].

Проте закликав духовенство уникати будь-яких товариств чи зібрань, що проводять націоналісти, тому що священика могли використати як засіб пропаганди, щоб показати іншим, що в їхніх організаціях є представники духовенства. Священики мають спрямувати молодь у правильне русло, а не до радикалізму, пояснюючи сенс християнських засад життя [42, с. 56-58].

Г. Хомишин вважав, що: «Боже Проведіння дало Польщі в руки бич, щоб вона нас смагала за наші провини». Проте писав, що коли поляки зловживатимуть отриманою владою, ця влада і зловживання, можуть обернутися проти неї самої [42, с. 165].

Відносини між польським і українським народом він порівнював до людського організму, де кожен орган виконує певну функцію. Якщо якийсь орган є хворим, людський організм не може повноцінно функціонувати. Тому закликав усіх жити в мирі, бути лояльними один до одного [42, с. 166].

Коротко підсумовуючи погляди єпископа Г. Хомишина, можемо побачити, що він виявляв лояльність до польської влади, закликаючи вірних до послуху і дотримання закону. Звертаючись до вірних він просив не провокувати польську владу на радикальні дії до українців. Щодо бачення різних соціальних, філософських течій чи ідеологій, Г. Хомишин був ревним прихильником католицького інклюзивізму. Будь-які ідеї, засуджені Католицькою Церквою єпископ сприймав за ересь, від якої потрібно захистити вірних.

5. Митрополит Андрей Шептицький про формування морально-етичних ідеалів

Андрей Шептицький у посланні «*Слово до Української Молоді*» (1932 р.), закликав молодь до поміркованості і уникання *поганського патріотизму*, що пропагує ненависть до інших народів чи осіб. У своїх листах і зверненнях митрополит хвалив молодь за глибоке почуття патріотизму і жертви, яке вона неодноразово показувала власним прикладом. Любов до України, своєї батьківщини завжди веде до пожертвування собою, навіть ціною свого життя. Коли серед народу є почуття жертвовності і готовності відати життя за народ, це є свідченням того, що цей народ є справді християнським. Це є свідчення любові того, що є дорогим. Проте любов не може йти в парі з ненавистю. Ненависть не може вести до героїзму, а до руйнації [46, с. 358].

А. Шептицький писав, що часто причиною радикальних дій, особливо молоді, є вік. Молода людина, вважав він, відкинувши досвід життя старшого покоління, авторитет Бога, Церкви чи вчителів, йде сліпо за радикальними гаслами, пробує збудувати державність за допомогою терору і ці відчайдушні дії вважає патріотизмом. Це перекидання морально-етичних засад стало можливе завдяки націоналістичній пропаганді, що десакралізувала християнську мораль та послідовно витворила нову етику. Митрополит Андрей зазначав, що патріотизм не є насильницьким накидання своїх ідей іншим, а свідоме бажання

творити добро для батьківщини. Жертви внаслідок примусу і тиску, вважав А. Шептицький, не мають жодної вартості [46, с. 358-360]. Тому він застерігав молодь від емоційних проявів патріотизму. Патріотизм, що базується на емоційному пережитті, є аморальним [47, с. 1].

А. Шептицький навчав, що патріотизм, не є проявом емоцій чи здійсненням якогось вчинку, що раптово все змінить. Держава і народ формуються протягом не одного покоління. Митрополит Андрей вважає, що є помилкою, коли молода особа вважає, що він терпів чи постраждав за Батьківщину і починає вважати, що йому до кінця життя: «вільно спочивати на лаврах». Патріотизм – це не прояв якоїсь емоційного стану чи одного вчинку. Патріотизм – це щоденна праця, сумлінне виконання свої обов'язків перед сім'єю і суспільством [46, с. 359-360].

Митрополит Андрей вважав, що було б неправильним з боку ГКЦ відмовити прибічникам українського націоналістичного табору, ув'язненим або засудженим до страти польською владою, у можливості прийняти Святі Тайни Сповіді і Причастя, щоб вони мали нагоду покаятися і померти як практикуючі християни [12, с. 151]. Тому А. Шептицький видав розпорядження про душпастирську опіку над особами, що відбували ув'язнення. Одним зі священників, що надавали душпастирську опіку ув'язненим оунівцям, був о. Й. Кладочний. У приватних розмовах і листах до в'язнів він старався пояснити їм хибність їхніх поглядів, доводив, що терор, конспірація, вбивство є недопустимі як засоби дії для розвитку нації [12, с. 156]. У пастирському листі «Хто винен» А. Шептицький закликав молодь не вдаватися до різних конспіративних заходів. Хто має намір чесно і сумлінно служити своєму народу, робить це відкрито, найперше ведучи моральне життя, згідно з християнськими засадами. Натомість думки проте, що конспірація, терор, агресія супроти інших осіб призведуть до блага власного народу і батьківщини, є хибною. Такі погляди, призводять до злочинних дій супроти інших [48, с. 362].

Щодо внутрішніх міжусобних конфліктів, які були у проводі ОУН, можна коротко згадати про лист А. Шептицького до Андрія Мельника, написаний 1941 р. Митрополит Андрей закликав до примирення із Степаном Бандерою і зупинення розколу в проводі ОУН. Для суспільства, яке постраждало від більшовиків, є недопустимими ще внутрішні міжусобиці [49, с. 925].

У спільному пастирському посланні Андрея Шептицького та інших єпископів ГКЦ щодо пацифікації українського народу польськими цивільними властями (13 жовтня 1930 р) лунав заклик не шкодувати сил і жертв для Вітчизни згідно з наукою Євангелія. Проте не слід вдаватися до конспірації. Будь-яка конспіративна діяльність викликає підозри і недовіру. Хто хоче щиро працювати для Батьківщини, хай це робить відкрито [36, с. 467].

Аналізуючи погляди А. Шептицького, можемо зауважити, що він був відкритим до викликів, перед якими стало українське суспільство у міжвоєнний час. З одного боку, він розумів, що радикальні ідеї і вчинки, пропаговані українським націоналістичним табором, були зумовлені політичними і соціальними обставинами. З іншого боку, за допомогою пастирських листів, звернень, проповідей митрополит Андрей намагався вказати прихильникам націоналістичних ідей хибність їхніх поглядів, а при цьому спрямувати бажання української молоді, служити батьківщині на християнських засадах. Навчавши, що християнський патріотизм не може проявлятися у ненависті, злості, агресії до осіб, що мають інші політичні погляди чи національність. Патріотизм є щоденною і сумлінною працею. Формування правильних моральних і етичних засад серед будь-якого суспільства є процесом, що вимагає часу і зусиль не одного покоління.

6. Позиція Греко-Католицької Церкви щодо розуміння суїциду, війни, самозахисту, політичних атентатів і вбивства

У цьому підрозділі буде розглянуто питання цінності людського життя в різних життєвих обставинах і те, якою має бути позиція християнина в різних ситуаціях, коли його життя загрожує небезпека або коли насильство щодо іншого чи себе видається єдиним рішенням, що може розв'язати чимало проблем. Як особистих, соціальних так і політичних.

До питання суїциду

Одним з болючих питань, що гостро поставало у суспільстві, була проблема самогубства. Особливо ця проблема була поширена серед молоді, що належала до ОУН. Часто молоді люди чинили самогубство при загрозі арешту, щоб під час допиту не видати однопартійців. Одним з прикладів був оунівець, який застрелився після того, як вбив директора української гімназії у Львові Івана Бабія. Л. Гентош вважає, що ним був Михайло Цар [12, с. 162]. Проте самі націоналісти казали, що це був Роман Савчук [15, с. 159]. Митрополит Андрей в одному із послань наголошує на тому, що серед смертельних гріхів є самогубство. Самогубець, що зважився на такий вчинок, позбавив себе не лише дару життя, але й можливості покаятися чи щось змінити у своєму житті. Згідно з церковними канонами, самогубцеві є відмовлено у християнському похороні. Його місце є «мерзким стерном, яке закопується із здохлими собаками, їх пам'ять не є християнською вічною пам'яттю». Чоловік, що зважився на такий вчинок, заподіяв шкоду і стид для своєї сім'ї. Він, крім заподіяного сорому його родині, не виконав своїх обов'язків піклуватися про батьків, жінок, дітей. А. Шептицький порівнює самогубця із солдатом, що втік із поля бою. Так і чоловік,

що чинить суїцид, втікає від життєвих труднощів, не вміє бути терпеливим і витривалим у постійній праці [50, с. 4-6].

Митрополит наводить різні приклади. Розглядає випадок, коли хтось просить іншого відібрати у нього життя. Проте така ситуація не звільняє цих двох осіб від відповідальності. Того, хто просить про таку річ, слід вважати самогубцем. Той ж, хто погодився це прохання виконати, є вбивцею [51, с. 67]. Митрополит Андрей підкреслював те, що були випадки, коли людина вдавалася до суїциду, піддавшись психологічному тиску чи загальній думці спільноти, що такий вчинок не є злом, а прикладом жертвенності і готовності віддати життя заради Батьківщини. Митрополит писав, що така думка, яку «накинули» особі, не звільняє її від особистої відповідальності. Людське життя є безцінним Божим дарунком, тому жодні політичні ідеї, переконання не є підставою для того, щоб вчиняти суїцид [52, с. 28].

Митрополит Андрей не відкидав випадків, коли людина може вчинити самогубство внаслідок психічної хвороби, не заперечував, що самогубець встиг перед смертю покаятися. Тоді його можна поховати згідно з християнським звичаєм [51, с. 68].

Реакція греко-католицького духовенства на питання війни і самозахисту

Як уже згадувалося, ГКЦ засуджувала воєнні дії у спільних посланнях митрополита і єпископату. Війну розуміли як «жахіття», що веде до розрухи, несучи у собі лише смерть. Проте говорилося і про «справедливу» війну, коли народ має право на збройний опір внаслідок загрози окупації чи знищення. Загибель під час оборони свого народу можна вважати героїзмом і виявом любові. Але засуджувалися воєнні дії із загарбницьких мотивів. Одним із представників греко-католицького духовенства, що дискутував із націоналістичним табором в питанні війни, був о. Гавриїл Костельник. В статті *«Любов ближнього, її основні функції»* Г. Костельник писав, що Ісус Христос не пропагував пацифізму. Христос, проповідуючи Євангеліє, був реалістом, розумівши, що люди все одно під різними приводами вестимуть війни. Тому кожна людина має природне право на збройний захист, коли існує загроза для життя її чи близьких. Про доцільність війни і самозахисту писав К. Чехович [23, с. 21-23]. На його думку, часто християнству приписують пацифізм. Причиною цього є те, що часто християнин розуміє покору як пасивність, аби не вивищуватися. Вивищуватися справді непотрібно. Але покора не є пасивним чеканням чогось. Вороги християн, що приписують християнській релігії пасивність, мовчать, що християнська етика дозволяє збройний захист свого життя, честі і власності. Тим більше в обороні своєї нації, що є Божою справою. Християнин є тим, хто завжди відстоює правду [44, с. 22-23].

А. Шептицький наводив приклад боротьби в Іспанії, коли народ повстав проти *«злої влади»*. Таким чином, ведучи справедливую війну, народ став захищатися від тих, хто повстав проти Бога і Церкви. Коли влада переступає особисті права людини, тоді кожен з нас має обов'язок відстоювати себе [53, с. 503-505]. У спільному посланні митрополита Андрея Шептицького і єпископів ГКЦ до духовенства й вірних про моральне спустошення народу (1943 р.), вірних закликали до пригадування обов'язку любові. Йшлося про те, що кожен має право як на особисту оборону життя, так і своїх дітей і всього народу. Проте у цій обороні християнин не може керуватися почуттям ненависті. Не лише в приватному, але й політичному і суспільному житті християнин має пам'ятати слова Христа: *«Любіть ворогів ваших і моліться за тих, що гонять вас; таким чином станете синами Отця вашого, що на небі, який велить своєму сонцю сходити на злих і на добрих і посилає дощ на праведних і неправедних»* (Мт. 5, 44-45) [37, с. 546].

У своїх посланнях греко-католицькі ієрархи і священники засуджували ідеї, гасла, що закликали українське суспільство до проявів насильства, а також війну, наслідком якої завжди були тисячі загиблих. Проте при потребі, чимало представників греко-католицького духовенства були капеланами. Було б доречно навести приклади священників-капеланів у часі визвольних змагань. Це о. Іван Гриньох, що спершу був капеланом у курені *«Нахтігаль»*, потім у складі УПА. У 1952 р. був відзначений золотим хрестом за заслуги [26, с. 663]. Або ж о. Микола Блозовський, який також виконував капеланське служіння у рядах УПА [12, с. 435]. Також кілька греко-католицьких священників здійснювали капеланське служіння у складі дивізії *СС Галичина* [5, с. 56].

Священники, що служили капеланами в УПА, інформували А. Шептицького про злочини геноциду українського населення з боку нацистів. Одним з прикладів є лист о. д-ра Романа Яценківа митрополиту Андрею, в якому висловлено подяку і прохання надати ще капеланів для УПА, зокрема для диспозиції Штабу Воєнного Округу УПА Захід. В одному з листів Р. Яценків писав про каральні акції і злочини німецької армії проти українського населення як реакцію на дії українських партизанів, наприклад знищення 500 українців, жителів сіл Стільська і Ілова [25, с. 1015-1016].

Г. Хомишин у зверненні до А. Шептицького просив видати листа, в якому з боку ГКЦ засуджувалися би будь-які радикальні дії, вчинки, ідеї чи гасла, пропаговані чи вчинені українськими націоналістами або УПА. В такий спосіб Г. Хомишин висловлював лояльність до будь-якої влади, що окупувала землі Галичини [43, с. 1007]. Сучасний дослідник N. Rublowa вважає, що Г. Хомишин був одним з небагатьох, хто відкрито засуджував злочинні дії ОУН і УПА. А також конфлікт між українцями і поляками, називаючи його братовбивчим [3, с. 123-125].

Якщо коротко узагальнити думку греко-католицького духовенства, вона полягала в тому, що кожен християнин має право на збройну оборону, коли є пряма загроза його життю. Народ має повне право на збройний опір перед агресором, коли існує загроза захоплення або ж геноциду. Що ж стосується офіційної позиції, греко-католицькі єрархи завжди висловлювали лояльність до будь-якої влади, що окупувала територію Галичини: поляки, німці чи радянська влада, закликаючи вірних до законслухняності владі.

До питання вбивства і геноциду

Одне з найбільш дискусійних питань між представниками українського націоналістичного табору і греко-католицького духовенства стосувалося війни і самозахисту. Священники, на відміну від націоналістів, намагалися відстоювати цінність людського життя згідно з християнським вченням, донести до українського суспільства в чому полягала небезпека націоналістичної ідеології, що десакралізувала і деморалізували розуміння людини. А. Шептицький писав, що вбивство людини є важким гріхом, який суперечить людській природі. Вбиваючи людину, ми не лише позбавляємо її життя, але можливість її змінитися [54, с. 63]. Владика Андрей, посилавшись на Святе Письмо, вказував, що Бог від початку створивши людину, робить пересторогу, даючи чіткий наказ: «Не убий». Вбивця своїм вчинком не лише гнівить Бога, але відкидає себе від людського суспільства [51, с. 63]. Тому завданням Церкви є завжди стояти на обороні гідності і цінності людського життя, протистояти сваволі різних ідеології, ідей, культур чи цивілізацій [55, с. 538].

Захищаючи життя, найперше А. Шептицький у своїх послання осуджував **аборти**. Навмисне переривання вагітності є великим смертельним гріхом, який не лише нищить особистість, але й сім'ю тому, бо суперечить природі подружжя, метою якого є давати життя, а не забирати його. Митрополит Андрей навчав, що відповідальність за цей злочин несе не лише жінка, але й чоловік чи родина, що могли дораджувати, заохочувати або мовчати на гріх. Жодні економічні чи соціальні обставини є ніщо, проти цінності людського життя [50, с. 10-13]. Батьки, що допустилися такого вчинку, заслуговують суспільно осуду тому, що вбили беззахисну людину не давши їй можливості народитися. Також позбавили її можливості хрещення, здатності реалізувати себе, аби в майбутньому принести користь і радість як для родини, так і народу [37, с. 543]. Батьки мають пам'ятати, що дитина є Божим даром не лише для них, але й для суспільства. Також митрополит Андрей критикував «систему двох дітей», коли подружжя є закриті на більшу кількість своїх членів. Таку систему він називав не лише порушенням проти п'ятої Божої заповіді, але більш жорстокою і кривавішою, ніж війна [51, с. 67].

Проте найбільш засуджуваним злочином більшовиків з боку А. Шептицького був Голодомор. У посланні «До всіх людей доброї волі» (1933 р.), митрополит Андрей писав, що: «На вид таких злочинів німіє людська природа, кров стинається в жилах». Закликаючи вірних до жалоби, молитви, посту і до будь-якої матеріальної і фізичної допомоги «конаючим братам». А також доносити правду до інших народів, про злочини більшовиків проти українців [13, с. 1].

У церковній періодиці лунали заклики про допомогу для голодуючих. Так, у газеті *Нова Зоря* було опубліковано заклик віденського кардинала-архієпископа Теодора Інніцера до світової спільноти про допомогу для мільйонів українців на території СРСР, що вмирали від голоду. Лунали заклики не бути байдужим і не мовчати про злочин геноциду проти українців [29, с. 1-2]. Єпископат ГКЦ закликав вірних не бути байдужими і відгукнутися на заклик Громадського Комітету рятунку України, щоб допомогти голодуючим Великої України продуктами. 29 жовтня було об'явлено день національної жалоби і протесту [32, с. 1].

Подібними були звернення А. Шептицького до М. Хрущова, у якому митрополит засуджував репресії, які чинила радянська влада проти українського населення 1941 р. [56, с. 920] та лист до Кирила Студинського про надмірні податки і насильницьке забирання землі у селян до колгоспів [57, 921-922].

У листі до папи Пія XII (1942 р.), А. Шептицький описував становище місцевого населення на теренах Галичини і України внаслідок німецької окупації. Митрополит описував і осуджував злочини, зроблені німецькими солдатами, при цьому називав кількість загиблих. Також згадував про свій лист до Гітлера, де висловлював протест проти каральних експедицій. Засуджував навмисне «чоловіковбивство», вважаючи його найбільшим злом, яке чинить людина і яке піддається екскомуніції з боку Церкви [58, с. 982-984].

В період німецької окупації, ГКЦ не могла допомагати відкрито своїм вірним, а тим більше юдеям. Проте існують чимало свідків, як греко-католицьке духовенство переховувало юдеїв, таким чином рятуючи від смерті. Так, із розпорядження митрополита Андрея, в одному зі студитських монастирів переховувалося 150 єврейських дітей. Особисто А. Шептицький врятував 15 юдеїв, серед них були двоє синів головного львівського рабина Якселя Левіна [5, с. 57]. Одним з таких врятованих свідків є рабин Давид Кахане, який дав свідчення проте, як його особисто і його сім'ю врятував А. Шептицький [62, с. 14-15].

У своїх спогадах Д. Кахане писав проте, що з початком німецьких репресій проти юдеїв він переховувався у студитському монастирі, в якому ігуменом був брат митрополита Андрея – Климентій Шептицький. З посиленням каральних заходів з боку нацистів дочка Д. Кахане переховувалася в монастирі черниць-студиток, де їй дали ім'я Романна. Ігуменя Йосифа не лише висловлювала глибоке занепокоєння і

співчуття з приводу переслідувань, яких зазнавали юдеї. Ризикуючи своїми життями, ігуменя Йосифа і інші сестри-студитки переховували у своєму монастирі багато інших єврейських дітей і жінок [62, с. 90-92]. Також Д. Кахане згадує про допомогу від К. Шептицького, який забезпечив рабину фальшиві «арійські» документи і рекомендаційного листа, згідно з яким він міг відвідувати свою родину, що знаходилися у монастирі сестер-студиток і вільно пересуватися містом [62, с. 109]. Д. Кахане згадував про особисту розмову з митрополитом Андреем, під час якої розповідав йому про те, як на території Янівського цвинтаря знищували євреїв. А. Шептицький плакав, коли слухав про ці вбивства. Д. Кахане згадував, що своїм сміливим вчинком митрополит Андрей наражав себе на небезпеку, коли в його бібліотеці чи апартаментах німці проводили обшуки. Коротко підсумовуючи цей підрозділ, потрібно вказати, що ГКЦ засуджувала вбивство, як один з найбільших гріхів, що «кличе» покарання від Бога і суспільства. Церква відстоювала цінність людського життя на всіх етапах існування і розвитку людини. Особа є цінною в Божих від свого зачаття до природної смерті. Тому навмисне фізичне позбавлення життя Церква вважає великим гріхом, що зумовлює екскомуніку. Часто у своїх посланнях митрополит Андрей писав, що жодні соціальні, економічні, політичні обставини чи переконання не є підставами, щоб позбавити людину життя. Також у своїх листах А. Шептицький осуджував злочини більшовиків і нацистів, закликаючи вірних не бути байдужими, осуджувати і не мовчати на злочини вбивства [62, с. 157-158].

До питання політичних атентатів

Ще одним питанням, довкола якого постала низка дискусій і спорів між українськими націоналістами і греко-католицьким духовенством, було розуміння доцільності політичного атентату. Які аргументи і ідеї використовувало священнослужителі ГКЦ для того, щоб відстояти цінність людського життя, намагаючись переконати українське суспільство і своїх диспутантів в тому, що політичні переконання не є підставою, для позбавлення особи життя. Митрополит Андрей у своєму декреті «*Не убий*» писав, що є чимало осіб, які не вважають політичне вбивство гріхом. Проте абсурдно вважати, що політика звільняє чоловіка від відповідальності перед Богом чи оправдує злочин, що противиться природі людини. Людина, яка скоює вбивство з політичних мотивів, заслуговує кари від Бога. Таким чином убивця завдає шкоди не лише загиблому, але і його сім'ї. Позбавивши ближнього життя, вбивця не дає йому можливості змінити свої погляди, стати іншою людиною. Різниця в політичних поглядах не є причиною, щоб відбирати у когось життя [51, с. 64]. Дуже різко митрополит Андрей ставився до внутрішніх міжусобиць і розбратів, що призводять до громадянської війни. Убивство своїх братів, тим більше одного народу і національності, є недопустимим. Таким способом ніколи не постане один народ і держава: «Кожне царство, розділене проти себе самого, запустіє, і дім на дім упаде» (Лк. 11, 17). Митрополит Андрей це порівнює із виродженням, дегенерацією національної і особистої свідомості. Наскільки було потрібно дійти до внутрішньої ворожнечі, ненависті, щоб почати вбивати своїх братів, сусідів, співгромадян, заради партійних поглядів замість шукати шляхів примирення і працювати для блага країни і народу [51, с. 69].

Питання атентатів було зумовлено конспіративною діяльністю ОУН, методами дій, що були притаманні учасникам цієї організації [12, с. 163]. У своїй діяльності ОУН притримувалися тактики «*перманентної революції*», що передбачала збройні виступи проти окупанта, аж поки вони не переростуть у загальне народне повстання, а також знищення своїх громадян, так званих «угодовців», що співпрацювали з окупантом. Як наслідок таких дій членів ОУН, в 1921 – 1939 рр. було здійснено 63 замаху. Жертвами стали: 25 поляків, 1 росіянин, 1 юдей і 36 українців [16, с. 197-199].

Одним із вбитих оунівцями був Тадеуш Голуфко, якого керівництво ОУН вважало гідним кари смерті, звинувачуючи його, як одного з ініціаторів проведення політики «пацифікації» українського населення 1930 р. Неодноразово у своїх статтях Т. Голуфко писав, що українці, які проживали на території Галичини, мали б асимілюватися тому, що за 600 років спільного життя українці перейняли польську культуру і мову. Таким, які б цього не бажали, Т. Голуфко рекомендував емігрувати із Галичини «десь за море», для того щоб створити власну автономію, і не заважати полякам, що становили половину населення Галичини, мирно жити. Більшовицьку окупацію українських земель він вважав вигідною для Польщі, оскільки це українське населення ні коли не зможе асимілюватися з поляками [26, с. 218-219].

Іншою «гучною» справою українських націоналістів, що викликала різне ставлення, як серед українського суспільства так і греко-католицького духовенства, був атентат, вчинений Василем Біласом і Дмитром Данилишином [26, с. 237].

Під час судового процесу о. Киндій виступав як свідок. Він давав свідчення про те, що після скоєння злочину В. Біласа і Д. Данилишина, спіймав натовп людей в одному з сіл, намагаючись вчинити над ними самосуд [26, с. 243].

За скоєний злочин В. Білас і Д. Данилишин були засуджені до кари смерті. Проте під час їхньої страти у всіх храмах били у дзвони і відправляли поминальні богослужіння. У Городку били у дзвони протягом 3 днів [16, с. 226].

Страта В. Біласа і Д. Данилишина показала певний «парадокс» у ставленні духовенства до націоналістів. З одного боку, духовенство засуджувало радикальні дії ОУН, неодноразово виникали конфлікти, коли

націоналістичний рух, витворивши свій культ героїв, пропагував їх серед населення як мучеників, що померли за свою націю. Проте під час страти В. Біласа і Д. Данилишина священники відправляли заупокійні богослужіння, надаючи їхній смерті особливого значення [16, с. 226].

Проте найбільшого резонансу і гострої реакції греко-католицького духовенства, особливо А. Шептицького, набрало вбивство директора української гімназії у Львові Івана Бабія (25 липня 1934 р.). Приводом для вбивства стало звинувачення проводом ОУН І. Бабія у співпраці з польською владою. Митрополит Андрей написав лист *Святий Справі не можна служити закріпавленими руками*, в якому різко піддав критиці цей вчинок націоналістів [16, с. 198].

У цьому листі митрополит Андрей найперше називав Івана Бабія жертвою українських терористів. Називав покійного патріотом, заслуженим громадянином і педагогом, опікуном української молоді, якого вбили лише через те, що, маючи свою думку і позицію, не дозволяв втягувати українську молодь у злочинні акції. На думку митрополита, немає жодної розумної людини, яка б не засудила цей злочин. Коли ж провід ОУН допустився «скрітоубійства», ставши вбивати кращих, то їм доведеться вбивати інших вчителів, педагогів, духовенство, що осуджує цей вчинок [59, с. 1].

Під час похорону І. Бабія єпископ Іван Бучко говорив, що більшість знала покійного І. Бабія, як людину віруючу, освічену і ревного патріота, який постійно вболівав над життям і вихованням української молоді, розуміючи молодь як скарб, що має сяяти. Але щоб це сталося, потрібно прикласти зусилля. Аби захистити молодь від негативних впливів, він став жертвою осіб, які поставили себе суддями над життям і смертю. Цей злочин був національним самогубством для українського народу [33, с. 4].

Одним із атентатів ОУН стало вбивство секретаря консульства ССР у Львові Олексія Майлова, на знак протесту проти Голодомору. У газеті *Нова Зоря* було опубліковано судовий процес над виконавцем атентату Миколою Лемиком. Також у статті *«Справа замаху»* засуджувався радикалізм націоналістичних організацій. Вказувалося, що насильницькими методами молодь не збудує держави [16, с. 197; 38, с. 5].

Проте найбільш резонансною подією було вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького 15 червня 1934 р., у Варшаві. Цей акт бойовиків ОУН викликав масу критики з боку ГКЦ. На сторінках преси *«Мета»* осуджувалися радикальні дії, ідеї і вчинки українських націоналістів. Їх вважали такими, що несуть ненависть, агресію, дискримінацію інших осіб, формують серед молоді думку, що за допомогою радикальних дій, можна побудувати державу [16, с. 197-198; 34, с. 4-5].

Часто митрополит Андрей, звертаючись до молоді, закликав вміти цінити досвід життя своїх попередників. Літні люди можуть власним прикладом показати, що життя не є романтичним поривом, а важким процесом. Тому в житті не завжди буде так, як хтось мріє чи бачить. Митрополит закликав молодь до поміркованості, щоб не стати «заручниками» чужих ідей, при цьому будучи готовими віддати за них своє життя. Жертвенність завжди повинна бути обдуманною, свідомою і добровільною [55, с. 537-540]. А. Шептицький вважав, що суспільство розвивається на засадах взаємної любові, взаємоповаги, справедливості, базуючись на етичних і християнських принципах моралі [60, с. 14-15]. Натомість різні абстрактні і радикальні гасла призводять до десакаралізації і руйнування розуміння і сприйняття людського життя як безцінного Божого дару. Натомість «у руках» різних ідеологів, особа перетворюється на «інструмент» досягнення і реалізації їхніх ідей [60, с. 17-18].

Під час німецької окупації митрополит Андрей застерігав українців, що вступали в лави німецької поліції, не допускати до кровопролиття і насильства [61, с. 919].

Подібне ж за змістом послання до вірних з пересторогою проти кровопролиття написав Йосиф Сліпий (23 листопада 1944 р.), з приходом вже радянської влади. Він закликав вірних не чинити провокацій чи дій, які б призвели до кровопролиття. Закликав допомогти солдатам Червоної Армії розділити тяготи війни: допомогти продуктами, прийняти на лічінг до хати, допомогти пораненим, аби таким чином виявити діла милосердя, показуючи свою доброту і любов тим, хто цього потребує [39, с. 1027].

Коротко підсумовуючи цей підрозділ, можна зауважити, що ГКЦ у своїй офіційній риторикі засуджувала будь-які радикальні погляди, ідеї, що лунали з боку українського націоналістичного табору. Греко-католицькі єпископи закликали вірних до законослухняності, не проявляти агресії, радикалізму, наголошували на толерантності, виваженості, виявленні поваги до закону та інших народів. Але, не зважаючи на офіційні звернення греко-католицьких єрархів, були поодинокі випадки, коли представники греко-католицького духовенства поділяли погляди українських націоналістів, при цьому допомагаючи їм у їх боротьбі.

Що ж стосується розуміння війни, збройного самозахисту, геноциду, вбивства, атентатів, ГКЦ навчала, що людське життя є безцінним Божим даром. Тому жодні політичні, соціальні, економічні, національні переконання не є підставою для того, щоб позбавляти ближнього життя. Вбивство є жахливим злочином як проти Бога, так і суспільства. Тому будь-який вбивця заслуговує лише на осуд. Коли хтось дораджує, схвалює або ж мовчить на цей гріх, стає співучасником злочину. В питанні збройного самозахисту греко-католицьке духовенство відстоювало ідею «справедливої війни». Самозахист є допустимий, лише у випадку загрози власному життю, або ж життю ближніх.

Список використаних джерел та літератури:

1. Behen O. Akcja Katolicka i ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym. KUL 2009.
2. J.-P. Himka, «Sheptyts'kyi and Ukrainian National Movement before 1914» // *Morality and reality: The life and times of Andrey Sheptyts'kyi*, editor Paul Robert Magocsi, Edmonton 1989.
3. Rublowa N. «Świadectwo wiary. Protokoły śledztwa i akt zgonu służi Bożego bp. Hryhorija Chomyszyna – ordynariusza Stanisławowskiego» // *Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, T. 5, Miejsce i rola Kościoła Greckokatolickiego w Kościele powszechnym, pod redakcją S. Stępnia, Przemyśl 2000
4. «Благословення Впреосв. Митрополита Андрея для Музею Визвольної Боротьби України в Празі» // *Мета*, Ч. 16, (29 квітня 1934)
5. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950), перекл. Н. Кочан, ред. О. Турій, Львів: УКУ 2005
6. ««Вісник» й ідеологія Донцова» // *Дзвони, літературно-науковий журнал*, Ч. 5, Львів 1933.
7. «Вісник й ідеологія Д. Донцова» // *Дзвони, літературно-науковий журнал*, Ч. 6-7, Львів 1933
8. «Всенародний поклін Поляглим» // *Мета*, Ч. 21, (3 червня 1934),
9. Вітвіцький О., «Духовенство УГКЦ у боротьбі за збереження національної свідомості українців Східної Галичини на початку 20-х років XX століття» // *Український визвольний рух*,
10. Галущинський Т. «Націоналістична ідеологія “Нового часу”» // *Нова Зоря*, Ч. 38, (28 травня 1933) Львів
11. Галущинський Т. «Нація і держава та їх взаємовідносини» // *Нова Зоря*, Ч. 92
12. Гентош Л., Митрополит Шептицький 1923-1939. Випробування ідеалів.
13. «До всіх людей доброї волі» // *Нова Зоря*, Ч. 56, (30 липня 1933) Львів
14. «Зелені Свята – Дні Українських Інвалідів і Стрілецьких Могил» // *Мета*.
15. «За будучність нації» // *Розбудова нації*, 159.
16. Зайцев О. «Сакралізація нації: Дмитро Донцов і ОУН» // *Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки)*, за загальною редакцією Олександра Зайцева, Львів: УКУ 2011
17. Ісаїв П. «Католицький патріотизм і модерний націоналізм» // *Дзвони, літературно-науковий журнал*, Ч. 8-9, Львів 1935.
18. Конрад М., *Націоналізм і католицизм*, передрук з львівського видання Бібліотеки Українського Католицького Союзу, Ч. 2 1934 р, Івано-Франківськ 2003
19. Конрад М., «Націоналізм і католицизм» // *Мета*, Ч. 32, (19 серпня 1934) Львів
20. Конрад М., «Націоналізм і католицизм» // *Мета*, Ч. 34, (2 вересня 1934) Львів
21. Конрад М. «Націоналізм і католицизм» // *Мета*, Ч. 35, (8 вересня 1934) Львів.
22. Костельник Г. «Націоналізм і шовінізм» // *Мета*, Ч. 44, (13 листопада 1932) Львів
23. Костельник Г. «Любов ближнього, її основні функції» // *Дзвони, літературно-науковий журнал*, Ч. 1-2, Львів 1937
24. Липинський В., *Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму*, Том 6, Книга 1, за загальною редакцією Ярослава Пеленського, Київ-Філадельфія, 1995
25. «Лист священника Романа Яценківа до митр. Андрея Шептицького з проханням допомогти організувати священників для Української Повстанської Армії та про розпорядження німецького командування розстріляти 500 українців і спалити два села» // *Церква і суспільне питання*, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999
26. Мірчук П., *Нарис історії ОУН 1920-1939 рр*, с. 42.
27. Назарук О. «Націоналізм Донцова й інші мішугізми» // *Нова Зоря*, Ч. 42 (11 червня 1933), Львів.
28. «На Зелені Свята» // *Нова Зоря*, Ч. 38, (27 травня 1934) Львів,
29. «На поміч голодуючій Україні» // *Нова Зоря*, Ч. 64, (27 серпня 1933) Львів.
30. «Основи Католицького Виховання» // *Дзвони, літературно-науковий журнал*, Ч. 6, Львів 1938
31. Осташевський Й. «До питань громадської діяльності українського духовства» // *Мета*, Ч. 8, (25 лютого 1934) Львів
32. «Пастирський лист у справі допомоги Великій Україні» // *Нова Зоря*, Ч. 81, (26 жовтня 1933).
33. «Похорон бл. п. дир. Івана Бабія» // *Нова Зоря*, Ч. 57, (2 серпня 1934) Львів.
34. «Процес за вбивство міністра Перацького» // *Мета*, Ч. 46 (24 листопада 1935) Львів,
35. «Реєстрація інвалідів УГА. Треба про се скрізь голосити!» // *Нова Зоря*, Ч. 21, (23 березня 1933)
36. «Спільне Пастирське послання митр. Андрей Шептицького та ін. єпископів з приводу т. зв. “пацифікації українського народу польськими цивільними властями”» // *Церква і суспільне питання*, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998

- 37.«Спільне послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до духовенства й вірних про моральне спустошення народу» // Церква і суспільне питання, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998
- 38.«Справа замаху» // Нова Зоря, Ч. 83, (2 листопада 1933) Львів.
- 39.Сліпий Й. «Послання митр. Йосифа Сліпого до духовенства та вірних з пересторогою проти кровопролиття» // Церква і суспільне питання, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999.
- 40.Хомишин Г, Національна чи об'явлена віра, Пастирський лист до духовенства Станіславівської єпархії, Станіславів 1935
- 41.Хомишин Г. «Про загрозу духовної руйни» // Нова Зоря, Ч. 26, (9 квітня 1933), Львів
- 42.Хомишин Г. Українська проблема, Станіславів 1932
- 43.Хомишин Г. «Лист Станіславівського єпископа Григорія Хомишина до митр. Андрея Шептицького про потребу Пастирського послання з осудженням підпільних терористичних організацій» Церква і суспільне питання, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999
- 44.Чехович К., Генеза і суть націоналізму, Християнський націоналізм, Львів: Обнова 1939
- 45.Шептицький А., Церква і суспільне питання, Том II, книга 2, Листування, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер 1999
- 46.Шептицький А. «Слово до Української Молоді» // Церква і суспільне питання, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998
- 47.Шептицький А. «Дві любови – два патріотизми» // Мета, Ч. 27, (9 липня 1933) Львів
- 48.Шептицький А. «Хто винен» // Церква і суспільне питання, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998
- 49.Шептицький А. Церква і суспільне питання, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999.
- 50.Шептицький А. «Про Покаяння» // Церква і суспільне питання, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998.
- 51.Шептицький А. «Не убий» // Наша державність, 52. Шептицький А. «Про Ліберальну Совість» // Церква і суспільне питання, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998
- 53.Шептицький А. «Про події в Іспанії» // Церква і суспільне питання, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998
- 54.Шептицький А. «Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних на Великий піст і Молитва пожертвування себе Богові за грішників» // Пастирські послання 1918-1939, Том II, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, Львів: Артос 2009
- 55.Шептицький А. «Послання митр. Андрея Шептицького до духовенства та народу з закликом не піддаватися на провокації й не вдаватися до актів терору» // Церква і суспільне питання, Том II, Пастирське вчення та діяльність, Книга 1, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1998
- 56.Шептицький А. «Чернетка звернення [митр. Андрея Шептицького] до голови ЦК КП(б)У М.С. Хрущова про незаконні арешти духовенства й вірних» // Церква і суспільне питання, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999
- 57.Шептицький А. «Лист митр. Андрея Шептицького до академіка Кирила Студинського про аграрну політику радянської влади та необхідність захисту селен від надмірних податків» // Церква і суспільне питання, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999
- 58.Шептицький А. «Лист митр. Андрея Шептицького до Папи Пія XII про ситуацію в Архієпархії під час німецької окупації» // Церква і суспільне питання, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький А. Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999

- 59.Шептицький А. «Святій Справі не можна служити закріпавленими руками» // Мета, Ч. 31, (12 серпня 1934) Львів,
60.Шептицький А. Наша державність, Жовква: Місіонер 2015
61.Шептицький А. «Фрагмент статті про ставлення митр. Андрея Шептицького до євреїв під час німецької окупації» // Церква і суспільне питання, Том II, Листування, Книга 2, Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність, Документи і Матеріали 1899-1944, за редакцією Андрія Кравчука, Львів: Місіонер, 1999
62.Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане, видання друге, упорядник Ж. Ковба, Київ: Дух і Літера 2009

Miroslav Gorgota

Critique and formulation of one's ideals by the clergy of the Greek Catholic Church in the face of the challenges of the ideology of integral nationalism???

Annotation: *The article deals with the ideas formulated by the Greek-Catholic clergy of the Galician Metropolitan during the interwar period of the twentieth century. The main emphasis will be placed on the discussions and positions of the clergy, which was directed against the views of ideologues and leaders of the Ukrainian nationalist camp. And also what was the danger of nationalist ideology.*

Key words: *Nationalistic ideology, morality, Christian patriotism, Christian.*

УДК 94 (477) (092)

Віктор Ідзьо

Реформи великого князя і короля Романа Мстиславовича Галицького в 1200-1205 роках

Анотація: *В статті досліджуються реформи великого князя і короля Романа Мстиславовича Галицького в 1200-1205 роках.*

Ключові слова: *Реформи, великий князь, король, Роман Мстиславович Галицький.*

Осмислюючи перебіг історії неминує виникати питання про роль в ній особистості: чи могла вона впливати і змінити плін історії – чи це сталося б і без неї? Зрозумілою є істина: саме особистості своєю внутрішньою силою і харизмою здатні змінити історію. Такою особистістю в історії Руси-України став Роман Мстиславович, який на зламі XII-XIII століть розпочав блискучі реформаторські перетворення в етногенезі і становленні Давньоукраїнської держави. У цей час, як зауважив російський історик А. Пресняков, українська національність і українська державність формувалися на глибинних національно-культурних засадах. Це яскраво виражено в час хоча і короткого, але самостійного політичного життя Української (Руської) держави на чолі з Романом Мстиславовичем “Самодержцем усієї Руси” Галицьким і його знаменитим сином “королем Руси” – Данилом Галицьким. Роман вирішує перенести столицю з Києва до Галича. Україна з новим столичним центром у Галичі утверджується етнічно, політично, культурно та економічно і стає такою ж могутньою і шанованою в Європі державою, як Угорське, Чеське, Польське королівства і Литовське велике князівство. Про перенесення Романом Великим столиці з Києва у Галич нагадує “Київський синопсис”, перевиданий з давньокиївського Синопису XIII століття у 1674 році. У “Київському синопсисі” чітко записано: “Роман престол же Київського самодержав’я переніс із Києва до Галича”. Цей запис був відтворений майже 500 років по смерті великого князя і короля Романа Галицького. “Київський синопсис” – важливе історичне джерело: Руська земля, після занепаду Києва не зникла, не стала історією Московії та її спадщиною, а продовжила себе у Галичі. Російські історики ніколи не посилялися на “Київський синопсис”, а отже цю українську державницьку реальність ніде і ніяк не згадували. Цей факт було стерто з української державницької історії! Натомість – Москву, а не давній Галич, намагалися зробити спадкоємицею Руської землі і давньої української столиці – міста Києва [18, с. 18-19].

У “Київському Синописі” знаходимо: “Роман Мстиславович, князь Галицький, який бажав бути самодержцем всієї Руси, вигнав Святослава із Києва, а в ньому посадив Ростислава Рюриковича, з в’язниці випустивши. Престол же Київського самодержав’я переніс із Києва до Галича. І писався всія Руси самодержцем” [18, с. 18-19].

З новим столичним містом Галич, як бачимо зі свідчень джерел, Русь-Україна, об’єднана в одне державне ціле, стає однією з наймогутніших держав центрально-східної Європи. Це відбулося у час правління, як зазначив літописець, “Самодержця усієї Руси Романа”, що був “Царем в усій Руській землі”.

Князь Роман прекрасно розумів, що єдина Русь-Україна стане об’єктом припинення внутрішньої феодалної анархії. Об’єднавши Галичину і Волинь, Роман Мстиславович заявляє свої права на Київ, політичну столицю Руси, як один із найголовніших економічних, політичних і культурних її центрів. [10, с. 20].

У 1201 році князь Роман з галицькими і волинськими полками підходить до Києва, а кияни добровільно відкривають йому Подільські ворота. Утвердившись в Києві, Роман Мстиславович садовить тут свого васала – удільного луцького князя Інгвара Ярославовича. Не змирившись з втратою Києва, в 1203 році, колишній київський князь Рюрик Ростиславович разом з Ольговичами і половцями знову захоплює Київ, страшенно його руйнує і в ньому вокняжується. Наступного року, повертаючись з переможного походу на половців, Роман Мстиславович відбирає Київ у князя Рюрика Ростиславовича, постригає в ченці та відсилає його в монастир. Роман відсторонює його від влади в Київському князівстві та стає великим київським князем, одночасно залишаючись галицьким і волинським [10, с. 20].

Отримавши великокнязівський престол, князь Роман реформує військо за західноєвропейським зразком: “Щити їх були, мов зоря, шоломи, мов сонце сходить”. Роман замінює кольчуги на вдосконалений панцер, а руську кінноту перетворює на важкоозброєну лицарську кінноту. З нового столичного центру Галича він пропонує реформаторсько-законодавчий проект “Доброго порядку для Руси” і вирішує остаточно припинити міжкнязівські чвари в Руси-Україні. У вступній частині свого проекту володар Руси-України пропонував зробити так: “Щоб кожний князь не міг грабувати і відбирати волості, що не належать йому”. Князь Роман відзначав у своєму законопроекті, що “як тільки постає безладдя у державі і серед князів починається боротьба, одразу ж це використовують половці, які нападають на Русь-Україну”. “Добрий порядок Романа” зводився до головної умови: “У разі смерті голови держави, право вибору великого київського князя мають шість володарів Руси-України, а саме: князь суздальський, смоленський, чернігівський, галицький, волинський і полоцький. Якщо хтось із князів розпочне війну один проти одного, то володар Руси-України судить їх чи мирить. Якщо на когось війною прийдуть половці, угри чи поляки, або якийсь інший народ, і той окремий князь не може оборонитися, тоді великий князь (володар Руси-України) повинен надати допомогу від усієї держави”. Князь Роман Мстиславович запропонував у своєму “Доброму порядку” передавати великокнязівський престол від батька до сина, як це було прийнято у країнах Центральної та Західної Європи. Сучасники цінували неабияку державну мудрість великого князя. Мабуть, князя Романа можна назвати першим володарем Руси-України і реформатором давньої Української держави. Джерела підтверджують, що великий князь Роман у Європі користувався заслуженим авторитетом настільки, що Папа Римський Інокентій III зав’язав з ним широкомасштабні політичні зв’язки і запропонував провести релігійну реформу, додаючи до цього своє благословення, захист апостольської церкви Святого Петра і коронування князя на короля Руси [26, с. 170; с. 368-369].

Однак великий князь Роман не прийняв пропозиції реформування релігії та захисту від меча апостола Святого Петра і заявив папському послу: “Я маю власний меч і звик здобувати все, що маю, власною кров’ю, так само, як діди, поширюю і множаю землю Руську”. Хоча, на нашу думку, це літописне свідчення могло бути вписане пізнішими російськими православними переписувачами джерела. Бо ж маємо достовірні факти коронації на короля Руси-України великого князя Романа Галицького і утворення ним Руського королівства як держави західноєвропейського типу з центром у місті Галичі в 1204 році.

Коронація великого князя Романа відбулась в Галичі навесні 1204 року, а політичне рішення щодо вступу в європейську війну і вибір коаліції король Руси-України Роман I прийняв влітку 1205 року.

Після освячення Папою Римським Інокентієм III, Русь-Україна один рік функціонує як королівство західноєвропейського типу. Великий князь і король Роман править як володар визнаної західноєвропейської держави. Припускаємо, що наведене вище свідчення про відмову від корони, є пізнішою політико-релігійною компіляцією та фальшивкою московських істориків XVIII-XIX століть. Однак можна наголосити, що подальша коронація галицького князя Коломана у 1214 році на галицького короля цим же Папою Римським Інокентієм III, та утворення в 1215 році Галицького королівства, теж проводилися в новій столиці Руси-України – місті Галичі, щоправда, за інших політичних та християнсько-релігійних обставин... [26, с. 170; с. 368-369].

Як бачимо, Українська держава зміцніла за час правління великого князя і короля Романа Галицького і зразу ж стала учасником усіх широкомасштабних загальноєвропейських подій. Французький хроніст середини XIII століття Адберік з Труа Фонтен писав: “Король Руси Роман Галицький втрутився у боротьбу за корону Германської імперії, підтримуючи гогенштауфенів проти вельфів і напав на союзника вельфів польського князя Лешка”. Невтомна енергія і разюча сила характеру володаря Руси-України, великого князя і короля Романа Галицького, його кипуча і бурхлива міжнародна діяльність, стимулювали широкі стосунки Української держави з північно-руськими князями, половецькими ханами, польськими та угорськими володарями, германськими та візантійськими імператорами, Папою Римським. Шлюб з візантійською принцесою Анною, дочкою візантійського імператора Ісака II Ангела, сприяв зарахуванню Української держави на початку XIII століття до числа наймогутніших держав Європи. Реформаторські процеси в Руси-Україні під час короткого володарювання великого князя і короля Романа ще зовсім не вивчені і потребують подальших досліджень. З джерел випливає, що великий князь і король Роман був могутнім володарем і авторитетом. Така його слава до нього належала хіба київським чи ростово-суздальським володарям, а тому справедливо перейшла до галицького володаря, який переніс столицю

Руси-України ближче до західноєвропейського світу. Місто Галич за час володарювання короля Романа перетворилося у столицю Руси-України. Історики-москвофіли XIX і XX століть тенденційно розглядали діяльність короля Руси-України Романа лише як князя галицького, применшуючи роль Українського королівства. На нашу думку, на початку XIII століття в історичних джерелах згадано про великого князя Романа, коронованого Папою Римським Інокентієм III, як про “західноєвропейського короля”. У Руському літописі його названо “Самодержцем всієї Руси”, а масштаби політичної діяльності короля виходять далеко за рамки Галицького князівства і Руси-України загалом. Тому не припустимо трактувати короля Романа, як це робили москвофіли, тільки як удільного галицького князя. У Середньовічній Європі володарі часто переносили осідок столиці в могутніше місто, як наприклад, король Роман Мстиславович – з Києва в Галич, звідки і управляв державою. Та назви своїх держав ніхто не змінював. Тому Русь-Україна в часи правління великого князя і короля Романа не була винятком [8, с. 4-38; с. 189-208].

Джерела та наукові праці, досліджені в 2016-2017 роках у Секретному Ватиканському архіві та Бібліотеці Папського Григоріанського університету, підтверджують, що стольним центром великого князя і короля Руси-України Романа Мстиславовича в час його коронації Папою Інокентієм III та його володарювання у 1204-1205 роках, був давній і багатий центр Прикарпаття та Дністро-Подунав'я – місто Галич. У травні 1204 року в Галичі в кафедральному Успенському соборі великий князь Руси-України Роман був коронований послами з Риму від імені Папи Римського Інокентія III. Оскільки давній Галич розташований поблизу кордонів європейських країн, місто стало зручним політичним і адміністративним центром для зближення Української держави з країнами Західної Європи [7, с. 31-50].

З'ясуємо політичні події, які передували зміцненню Української держави за часів короля Романа I. Протягом майже всього XII століття Русь-Україна ослаблювалась через кровопролитні феодалні війни за гегемонію у руській землі. Головним супротивником князів старшої гілки Мономаховичів був Андрій Суздальський, який намагався поширити свою владу як на півночі, так і на півдні. Новгородці у 1168 році, стривожені цими планами, запросили Київського князя Мстислава Ізяславовича на княжий стіл Новгорода його старшого сина 17-річного Романа. Невдоволений цим рішенням, у 1169 році Андрій Суздальський посилав свого сина, який в союзі з половцями і васальними князями захоплює Київ: “Був у Києві серед всіх людей стогін, туга і скорбота: християн вбивали, а інших в'язали, дружин вели у полон...”. Як засвідчено в Новгородському літописі, наступного року після зруйнування Києва (1169 рік) князь Андрій Суздальський рушає на Новгород. Новгородці, пам'ятаючи долю Києва, відчайдушно захищаються і на чолі з князем Романом розбивають чисельне суздальське військо. У полон потрапило стільки суздальців, що їх продавали за безцінь по 2 ногати (1/20 гривні): “И бишася всь день и къ вечеру побѣди я князь Романъ съ новгородьци, силою крестною и святою богородицею и молитвами благоуѣрнаго владыки Илие, мѣсяця феуаря въ 25, на святого епископа Тарасия, овы исѣкоша, а другыя измаша, а прокъ ихъ злѣ отбѣгоша, и купляху суждальць по 2 ногатѣ”. Спустошення, заподіяне Андрієвою раттю, мало тяжкі наслідки для Новгорода: в місті почався великий голод. Цього ж року Андрій Суздальський захоплює місто Торжок і перекидає підвезення хліба. Новгородці змушені прийняти ставленика Андрія, а князь Роман – залишити Новгород. Через послаблення і погром суздальцями Київського центру, Галицька і Волинська землі аж до 1199 року існували зовсім незалежно і, звісно, проводили свою незалежну політику – зовнішню і внутрішню. На обох землях, а особливо в Галицькій, велась активна боротьба князівської влади з боярськими угрупованнями [8, с. 4-38; с. 189-208].

З 1170 року у Володимир-Волинському почав князювати син волинського і київського князя Мстислава Ізяславовича, правнук Мстислава Великого – князь Роман Мстиславович, який розпочав жорстоку боротьбу у Волинському князівстві за зміцнення князівської влади. Водночас Галицьке князівство після розквіту правління князя Ярослава Осмомисла Галицького і невеликої внутрішньої феодалної війни (з 1189 по 1199 роки) під час правління останнього Ростиславовича Володимира II відновило свою колишню торгово-економічну й політичну могутність і стабільність. Після раптової смерті Володимира II Галицького, який не залишив законного спадкоємця, Галицьке князівство, як зазначено в джерелах, “запросило на свій престол волинського князя Романа”. Внаслідок цього, наприкінці XII століття, відбулося злучення Галичини і Волині в одне політичне об'єднання зі столицею в Галичі [1, с. 45].

На ці події зреагували вітчизняні й іноземні джерела. В Іпатіївському літописі урочисто наголошено “про початок правління великого князя Романа, самодержця землі Руської, князя галицького” [21, с. 715]. Українські літописи цього часу наводять також дату смерті останнього представника старої династії галицьких князів Ростиславовичів – Володимира під 1199 роком [21, с. 715].

Тоді ж польський дослідник, хроніст XIII століття Богухвал, детально розповідає про вокняжіння Романа Мстиславовича в Галичі, щоправда, тенденційно в польській середньовічній великодержавній манері: “В цей же час Володимир (в розумінні Галицький), рідний брат Романа (тут Богухвал помиляється), не залишивши законного спадкоємця, помер. Тому князі Руси одні дарами, інші хитрістю, деякі тим та іншим, намагалися захопити престол галицького князя. Серед них князь Роман, настільки близький до поляків родинними зв'язками і сусідством, настільки честолюбний і розумний, що побажав заволодіти

галицьким престолом. Роман, розуміючи, що має нерівні сили з іншими князями, наполегливо просив Лешка, аби той прив'язав його до себе вічною дружбою і призначив його якщо не князем Галичини, то хоч би своїм прокуратором. Хоробрий Лешек вторгся у володіння Руси-України. Галичани стелилися до його ніг, зі щирим непідробним натхненням просили бути їм князем, так як бачили, що сили їхніх князів ослабли. Тому змушені прийняти до себе князем Романа, якого боялися, як блискавки. Хоча були і заперечення, однак думка всіх галицьких бояр зійшлася на тому, щоб посадити князем Романа в Галичі” [2, с. 134-138].

Джерела засвідчують явну неправдоподібність польського джерела. Роз'єднана в цей час чварами Польща не могла втручатися у внутрішні політичні справи Руси-України. Сам князь Лешко Краківський не був настільки могутнім, щоб захопити Галичину, а отже він не міг нав'язати які-небудь васальні умови гордому волинському князю Роману. Краківський князь Лешко не був зацікавлений у зміцненні влади князя Романа, адже злучена воєдино Галичина і Волинь могли стати загрозою для краківського князя. Коментуючи хроніку Богухвала, зауважимо, що будь-яка залежність зрілого волинського князя Романа від юного Лешка є абсолютною видумкою польського хроніста. На князя Романа Волинського опиралася регент малолітніх Казимировичів княгиня Олена і саме вона зі своїми співправителями, продовжуючи “руську політику” Казимира, була зацікавлена в могутності волинського князя, який в будь-який час міг надати допомогу Малій Польщі. Маючи дружні зв'язки з Казимировичами, Роман міг використовувати військові сили дружньої до нього Малопольщі в боротьбі за галицький престол. Однак не настільки, щоб перетворюватись у послухного васала Польщі. Надаючи князю Роману допомогу, малопольська княгиня була зацікавлена в могутності володаря Руси Романа заради власної безпеки [1, с. 46].

Напевно, союз князя Романа з малопольськими князями переслідував не тільки родинні інтереси. Річ у тім, що після смерті Болеслава Кривоустого, Краківську і частину Сандомирської земель залишив за собою старший син Болеслав. Окрім того, за заповітом Болеслава, Краківською землею мав право володіти не найстарший, а наймогутніший із синів (князів) [2, с.19-20]. Однак у Кракові сильна князівська влада викликала різке незадоволення міського самоуправління. Світські і духовні магнати, торгово-ремісничі знать наполягали на власному правлінні Краковом і допускали на краківський престол лише вигідних для міської громади князів. Приблизно таку ж ситуацію впродовж усієї столичної історії ми спостерігаємо і в Галичі та Володимирі, в двох найбільших торгово-ремісничих центрах Галичини і Волині. Тому зрозуміло, що для краківського самоуправління було вигідно мати сильного союзника в близькому зарубіжжі. Таким близьким другом і союзником краківської торгово-ремісничої знаті і був Роман волинський. З цього приводу Богухвал у 1195 році зауважує: “...Мешко Старий зібрав загін хоробрих воїнів і наближався до Кракова. Йому назустріч ідуть краків'яни з Романом, князем Волинським, і з немалими силами озброєних людей як своїх, так і руських” [21, с. 20].

З наведеного випливає, що князь Роман у 90-х роках XII століття брав активну участь в польських справах на боці малопольської лінії. Вокняжіння князя Романа в Галичі збігається з князюванням Лешка в Кракові, недружнього до князя Романа, чим ми і пояснюємо зухвалі та неправдоподібні писання краківського хроніста Богухвала. Князь Роман, який підтримував краківську торгово-ремісничу знать, однак, нейтральним залишався до самого краківського князя і, ставши Галицьким князем, почав проводити щодо останнього зверхню політику. Можемо припускати, і про це свідчать літописи, що укріплення влади Романа в Галичині проходило завдяки широкомасштабним каральним заходам проти не менш норовистого галицького боярства. Вважаємо, що епопея набрала рис невеликої локальної війни, внаслідок якої одна частина знатних галицьких бояр була знищена, а друга – була змушена втікати в Причорноморсько-Нижньодністровські володіння Галицького князівства, а також в Угорщину і Польщу. Можна думати, що серед галицьких утікачів-бояр, як зауважує Богухвал, “були найблагородніші сеньйори Галицької землі”. Польський хроніст отримав “свідчення” власне від них: “Роман, увійшовши в роль жорстокого тирана, захоплював, не чекавши кари знатніших галицьких бояр. Кого убивав, кого живим закопував у землю, в других шкіру зривав, кого роздирав на куски” [21, с. 137].

Такими своїми діями в Галичі князь Роман налякав і волелюбне краківське боярство, яке стало солідарним з галицькими утікачами-олігархами в Польщу. В зв'язку з цим, польські хроніки після 1200 року відображають свідчення явно ворожі щодо володаря Руси-України Романа. Польща вже почала побоюватися могутності Романа, хоча жорстокість його, напевно, могла бути і перебільшенням [1, с. 47].

У цей же час очевидним стає політичне зміцнення Романової держави, який володіє Києвом [7, с. 31-50; 8, с. 4-38; с. 189-208]. Возз'єднання великим князем Романом всієї Руси-України було визнано українськими літописцями надзвичайно важливою подією в 1200 році: “Початок князювання великого князя Романа, самодержця всієї землі Руської, князя галицького” [21, с. 715].

Як бачимо, українські літописи титулюють короля і великого князя Романа “всеруським самодержцем”, тим підкреслюючи його реальну владу як володаря Руси-України. Треба зауважити, що таким високим титулом нагороджували дійсно могутніх володарів української держави. Ними були Роман Великий і його син король Данило. Вживання титулу “Самодержець усієї Руси”, без сумніву, реально свідчить про

могутність князя Романа, який, як наголошує літописець, “ревню наслідував свого прадіда Володимира Мономаха” [24, с. 368].

Варто зауважити, що об’єднані великим князем Романом володіння Київщини, Волині, Галичини і Поділля давали йому право титулувати себе саме “Самодержцем усієї Руської землі”. Володіння Києвом, як номінальною столицею Руси, давало право на використання цього титулу. Це може означати, що свій титул Роман почав вживати після приєднання до своєї Галицько-Волинської держави Києва і Київського князівства. Українська держава постає як єдина політична і торгово-економічна та культурно-релігійна інфраструктура, яка існує впродовж усього часу правління великого князя і короля Романа. В разі приєднання і Чернігівського князівства, разом були би об’єднані всі етнічні українські землі [8, с. 4-38; с. 189-208].

Наступальна політика великого князя Романа загрожувала зруйнуванню політичних сил на Сході. Прагнення київських князів контролювати Галицькі та Волинські землі повернулася для них повною втратою Києва. Ні князю Рюрику Ростиславовичу, ні князям Ольговичам не вдалося зберегти позицій у старій столиці. І внаслідок тільки одного удару Київ відкрив свої ворота перед Романовими полками. Щоправда, втрата авторитету південно-східних руських князів у київській боярській олігархії і торгово-ремісничої знаті відбулася тому, як наголошує київський літописець, що останні, ворогуючи між собою, не раз використовували для війни в “руських землях ворогів Руси, половців”. У “Руському літописі” читаємо: “Київ відібраний від князя Романа князем Рюриком і Ольговичами з допомогою усіх половців, які сотворили зло в Руській землі” [21, с. 417-419].

Внаслідок таких дій південно-східних князів, авторитет князя Романа в Києві ще більше укріпився. Тому кияни лише його бажали мати своїм законним володарем, відкривши перед полками Романа Подільські ворота. Остаточне закріплення в Києві князя Романа зафіксував київський літописець, який наголошував: “В 1201 році князь Роман володів Галичем, Володимиром і Києвом”. Після відновлення політичної єдності Української держави, її політичної, торгово-економічної та культурно-релігійної централізації, наступні дії “Самодержця усієї Руси” дають можливість володарю могутньої Руси-України втручатись у політичні справи Центральної, Південної і Західної Європи. З джерел нам стає відомо, що в 1200 році великий князь Руси-України Роман Мстиславович Галицький одружується на дочці візантійського імператора Анні і стає союзником Візантійської імперії. Родинні з’язки змушують володаря Руси-України брати участь у складних політичних справах в Європі. Річ у тім, що наприкінці XII – на початку XIII століття достатньо сильними були протиріччя між західноєвропейськими країнами і Візантійською імперією [6, с. 30-34].

Папа Римський Інокентій III у 1198-1216 роках закликав католицький Захід до нового хрестового походу, кінцевою метою якого було захоплення Єгипту. Однак пізніше напрямок змінився в сторону Візантійської імперії. Вирішальну роль у цій зміні зіграла Венеція, до якої, не маючи власного флоту, звернулися хрестоносці. За їхню переправу до Єгипту венеціанці запросили плату – 85 тисяч марок сріблом, сума, якої в хрестоносців не було. Венеція мала свої політичні й торговельні плани. Адже розорення Єгипту, постійного торгового партнера венеційців, для них не було вигідним, а тому запропонували вигідний для них візантійський напрямок походу. Адже з розоренням Візантії, головного торгового конкурента на Чорному і Середземному морях, Венеція позбувалася дуже могутнього торгового і політичного конкурента. Причиною вторгнення хрестоносців у Візантійську імперію стала внутрішня боротьба за престол у самій імперії. Візантійського імператора Ісака II Ангела скинув з престолу брат Олексій III, який правив з 1195 по 1203 рік. Хрестоносці використали боротьбу братів, аби втрутитись у внутрішні справи Візантії. Вони відновили на престолі імператора Ісака II Ангела, а Олексій III був змушений втікати. Та невдовзі хрестоносці, не задоволені імператором Ісаком II Ангелом, пограбували і розорили Костянтинополь. Досконало ці події описано у Воскресінському та Густинському літописах [6, с. 30-34]. Зокрема в Густинському літописі написано: “Олексій Ангел взяв був “царство Грецьке” від брата свого Ісака II Ангела. Олексій IV Ісакович утік від греків до Філіпа кесаря Німецького, зятю своєму скаржитися... Пізніше же німці приплили до Царгорода морем і змусили не готовим до війни Грецьке царство і грецького царя Ісака II Ангела... А сам візантійський імператор Ісак II Ангел зі своїми боярами і багатствами великими втік у Руську землю до Романа Мстиславовича...” [19, с. 327].

Зі свідчення бачимо, що великий князь Роман Мстиславович Галицький підтримував у політичній боротьбі саме Візантійського імператора Ісака II Ангела, з дочкою якого, принцесою Анною, був одружений. Це пояснює і той факт, що він виступив проти правлячих кіл Священної Римської імперії і Папи Римського Інокентія III. З погляду політичного діяча, час Роман вибрав доволі зручний. У 1203-1204 роках спалахнула війна за імператорську корону Священної Римської імперії. Західна Європа обливалася кров’ю. У Німеччині боротьбу за владу розпочали два великих угруповання гібелінів. Їх очолювали Гогенштауфен Філіп Швабський, якого підтримували графи і барони Східної Німеччини, та його противник Оттон IV, син Генріха Льва і племінник Річарда Левове Серце, якому допомагали німецькі магнати Нижнього Рейну і Вестфалії. Також його підтримував Папа Римський Інокентій III. Сили були

рівні, та боротьба точилася довга й кровопролитна. Через це будь-яка підтримка для однієї зі сторін мала вирішальне значення [6, с. 30-34].

У 1204 році Папа Римський Інокентій III дізнається, що великий князь Руси-України Роман Мстиславович планує вступити у війну на боці Філіпа Швабського, оскільки дружина Філіпа Швабського, візантійська принцеса Ірина, була рідною сестрою дружини Романа. Папа Римський проводить з князем Руси-України активні переговори і намагається долучити його до своєї політико-християнської коаліції.

Інокентій III, за умови союзу Романа з Оттоном і Римською церквою, коронує великого князя на короля Руси-України і надає великому князю Роману Мстиславовичу королівську корону і титул короля Руси-України. Після коронації обіцяє Руському королівству та королю Роману I різноманітні політичні вигоди від очолюваного ним Союзу Католицьких держав [6, с. 30-34].

З цієї причини галицький дослідник XIX століття Д. Зубрицький зауважив, що вступ великого князя Руси-України Романа Галицького у війну на боці Філіпа Швабського дуже налякав Папу Римського Інокентія III. Тому він вжив усіх заходів, щоб розірвати цей союз. Слава військових перемог великого князя Руси-України Романа, як і його військової доблесті, наголошував дослідник, долетіла і до Риму. Мудрий Папа Римський, розуміючи, що вступ у війну володаря Руси-України на боці Філіпа Швабського може обернутися для нього катастрофою, вирішив відвернути князя Романа від вступу в цю війну. Для цього долучили і краківського князя Лешка. Та переконання останнього не були авторитетними для могутнього великого князя Руси-України Романа [6, с. 30-34].

Папа Римський Інокентій III пильно стежив за подвигами великого князя Романа. Переконавшись, що останній вступить у військовий конфлікт в Європі, Папа вирішив дипломатичним ходом відвернути його від війни. Він вирядив гідних послів у Руську державу з королівськими регаліями і офіційно коронував на короля Руси великого князя Руси-України Романа Мстиславовича в Галичі. Зауважимо, що місто Галич в епоху могутності великого князя Романа, володаря Руси-України, було столицею Руси-України. Власне зі столичного Галича король Роман Великий управляв Київським, Волинським та іншими князівствами стародавньої Руси-України. Тому Галич в епоху правління великого князя Романа стає Королівською Столицею всієї Руси-України [6, с. 30-34].

Обставини ці дуже важливі, адже ні один з володарів не удостоївся від Папи Римського Інокентія III офіційної коронації на короля, хоча тут і правила такі могутні володарі як князь Володимир Галицький та його знаменитий син – могутній князь Ярослав Осмомисл. Ці князі відкривали “ворота Києву”, “садовили на київський престол нових київських князів”, однак зробити з Галича столичний королівський центр для всієї Руси-України ні намірів, ні можливостей не мали. Настала інша епоха в політичному житті міста Галича: правління у місті великого князя Романа, який перетворив його в могутній політичний, королівський центр, де він управляв як цар чи король усієї Руси-України [6, с. 30-34]. Як наголосив руський літописець XIII століття, після коронації король Роман I був “Царем в усій Руси”. Подібної честі від Папи Римського Інокентія III ніхто з правителів ні північних країн, ані польські князі, ані князь Всеволод Суздальський не удостоїлися, якої удостоївся Великий князь Руси-України Роман. Галицький історик XIX століття Д. Зубрицький наголошував: “Молодий рішучий Папа Римський Інокентій III підносить королівську корону і офіційно через легата коронує на короля Руси-України великого князя Руси-України Романа в його столиці, в місті Галичі”. Папа Римський утворює Руське Королівство на чолі з королем Романом I. Могутній і розумний Інокентій III, граф Лотаріо де Конті де Сеньї, король Сіцилії, той, хто садить і скидає з престолу володарів Заходу, хто змушує іти весь Західний Світ на спасіння гроба Господнього – це усе свідчить, що великий князь Руси-України Роман Мстиславович, возведений ним у статус Короля всієї Руси-України, є великим і могутнім володарем Української держави від Карпат до Дніпра. Всіх подвигів Романа ми, напевно, ніколи не знатимемо. Є тільки здогадки, як він з малим своїм військом переміг велике угорське військо і це змусило угорського короля укласти з володарем Руси-України вигідний мир “Любові і добросусідства”. Його перемоги в Литві, над дикими половцями, були добре відомі папській курії і Папі Римському зокрема. Як зазначав Д. Зубрицький, Інокентій III коронував Романа і надав Руси-Україні в 1204 році статус Руського королівства – незалежної західноєвропейської держави і того ж року долучив Русь-Україну до Союзу Католицьких держав [6, с. 30-34].

Джерела свідчать, що Папа Римський Інокентій III (Innocentio III) як світська особа, був сином графа Трасімунда Конті та Клариси Скотті. З родини Конті вийшло 13 Римських Пап, 3 антипапи, 40 кардиналів, одна королева Антієхії і Тріполі, 7 префектів Риму, 5 сенаторів, 13 полководців, один з яких – славний Торквато і його син Інокентій, відомі з битви у Празі проти шведів. А граф Лотаріо де Конті де Сеньї був племінником Папи Римського Климента III, що вплинуло на його духовну кар’єру. Майбутній Папа Римський Інокентій III народився 1160 року в місті Ананьї в Італії. Як граф Лотаріо де Конті де Сеньї, вивчав богослов’я в Паризькому університеті, а також право в Болонському університеті. У вересні 1190 року Папа Римський Климент III призначив графа Лотаріо де Конті де Сеньї кардиналом Римської церкви. Майбутній Папа Римський Інокентій III є наступником Папи Римського Целестина III, що засвідчують джерела з Ватиканського секретного архіву. Початок понтифікату Папи Інокентія III почався 8 січня 1198,

інтронізація відбулася 22 лютого 1198 року. Незабаром після свого обрання, Папа Інокентій III підпорядкував римський муніципалітет владі папи (префект став папським чиновником), а також ініціював Четвертий хрестовий похід (1199-1204 рр.), який в 1204 році поклав початок Латинської імперії. Інокентій III підтримував створення в Палестині Тевтонського Ордена в 1198 році й надавав підтримку його першому Великому Магістру Генріху Вальпоту. 1204 року Папа послав до Болгарії кардинала Лева, щоб той коронував Калояна “королем болгарів і валахів”. В цей же час він відновив духовну дисципліну в Польщі. Будучи з 1198 року опікуном Фрідріха II Швабського, Інокентій III успадкував сіцилійський престол і підпорядкував собі Сіцилійське королівство, ставши в 1204 році ще й сіцилійським королем. В 1204 році Папа Римський Інокентій III утворив королівство Руси-України та коронував королівською короною великого князя Руси-України Романа Мстиславовича, якого Руський літопис титулує “Царем в Руській землі”. Крім того, “...злучення Руси-України з центром в Галичі та її могутності було причиною надання Папою Інокентієм III Романові королівської корони у відзначення його діяльності як належної...” [6, с. 31-32]. Та володар Руси-України Роман, знаючи політику Папи Римського щодо питань імператорського престолу в Німецькій імперії та Візантії, а також вигнання хрестоносцями його тестя, Візантійського імператора Ісака II Ангела, вирішив підтримати в кровопролитній європейській війні претендента на імператорський престол від коаліції, яку очолював Філіп Швабський [4, с. 493]. Навіть коронація та утворення Папою Інокентієм III королівства Руси і возведення великого князя Романа Галицького на короля Руси не змінили вибору союзника. Французький хроніст XIII століття засвідчує факт коронації великого князя Романа на короля Руси: “Король Руси по імені Роман, вийшовши за межі своїх кордонів, намагався пройти через Польщу в Саксонію для об’єднання з Філіпом Швабським” [25, с. 444-445].

Характерно, що в Синодику монастиря Бернардинів Святого Петра в Ерфурті теж є запис, що короля Руси Романа короновано Папою Римським Інокентієм III: “*Romanus rex Ruthenorum dedit nobil xxx marcas*”. Варто зауважити, що місто Ерфурт є одним з найбільших торговельних центрів на шляху між Північною і Південною Німеччиною, а в згаданий у записі час був у володінні Філіпа Швабського [3, т. 2, с. 485].

Щодо титулування короля Романа, то, починаючи з 1200 року, руські літописи називають Романа “великим князем Руси” не тільки в Києві, але й в Галичі та Новгороді. У Візантійській імперії великого князя Романа Руси титулували “IGEMON”, тоді як усіх інших князів Руси, а також і підвладних князів володаря Руси-України, тільки “DIEPON” [17, с. 193].

Щодо залучення короля Романа в західноєвропейську політику історик Л.Гумільов зауважував: “Роман Мстиславович одягнув королівську корону західноєвропейського володаря, яку отримав внаслідок злучення Руси зі столичним центром в місті Галичі. Як політичний діяч більше був схожий на римського солдатського імператора III століття чи на тюркського еміра XV століття, ніж на могутнього слов’янського західноєвропейського володаря-короля. Але Роман намагався стати західноєвропейським володарем-королем. Король Руси старався впровадити зміни в своїй Руській державі, вже королівстві, й облаштувати її за західноєвропейським зразком, тобто як герцогства-графства Аквітанії, Ломбардії чи Саксонії. Його приваблював їхній королівський уклад і все переймав від них. Якщо б його перемога з Гогенштауфенами була виграна, то Русь-Україна вже тоді перетворилась би на європейське королівство, схоже за політичною структурою на Чеське, Польське чи Угорське. Але тоді перехід до католицизму вже в його час був би звичайною справою, що пізніше і сталося при його синаві, королю Данилу” [4, с. 493-494].

Внаслідок енергійної політичної діяльності короля Романа Галицького, Українська держава на початку XIII століття посилила свій політичний вплив не тільки в Польщі чи Угорщині, а навіть у Священній Римській імперії. Коронація Папою Римським великого князя Романа Галицького на короля Руси, утворення Королівства Руси, визнання його офіційної коронації та королівського титулу в Європі було автоматичним зарахуванням його держави як Королівства до наймогутніших держав Європи.

У західноєвропейських джерелах Романа незмінно називають як *Rex Ruthenorum* (король русинів) або *Rex Russiae*. На початку XIII століття Русь-Україна встановлює з європейськими державами міцні політичні, торгово-економічні зв’язки та навіть укладає союзні договори [3, т. 3, с. 10].

Постать великого князя та короля Романа Галицького як могутнього володаря Руси-України надовго залишилась у народній пам’яті. Історик XIX століття М. Карамзін зауважував: “Король Руси Роман Мстиславович надовго залишився у пам’яті наступних поколінь своїми вчинками державця, блискучими військовими подвигами, що були відомі Східній, Центральній і Західній Європі від Костянтинополя до Риму” [9, с. 213-215].

Автор “Слова о полку Ігоревім” мав усі підстави так звернутися до Романа: “А ти, Буй-Романе, і ти, Мстиславе! Мисль одважна покликає ваш розум на діло. Високо плаваєш ти, Романе, в подвигах ратних, як той сокіл по вітрі ширяючи, птицю долаючи одвагою. Масте ви залізні нагрудники під шоломами латинськими. Тай не одна країна Гунська, Литва ще й Ятвяги, Деремела і Половці списи свої покидали, а голови преклонили під вашими мечами булатними” [25, с. 442-447].

В уяві вимальовується постать могутнього володаря Руси-України, великого князя і короля Романа Галицького, переможця багатьох країн і народів, подвиги якого завдячують невомтній і клопіткій праці, яка

не припинялася впродовж бурхливого життя цього енергійного властолюбного володаря. Сучасник князя Романа Великого, відомий візантійський історик Нікіта Хоніат, розповідав, як князь Роман у 1197-1198 роках врятував Візантійську імперію від половців. Він описував, що “половецька орда, легко здолавши прикордонні застави, підступила до мурів Костянтинополя і почала грабувати його околиці. Візантійське військо не могло дати зразу відсіч ворогові. Та несподіваний удар князя Романа Мстиславовича роздробив орду на частини і змусив її кинути здобич та податися геть. Через декілька років, ставши володарем Русі-України, Роман очолив переможний похід українського війська у Половецькі землі” [6, с. 30-34].

Суздальський літопис за 1202 рік коротко сповіщає: “Тієї зими ходив Роман на половців і взяв їхні вежі половецькі, і привів полонених багато, і душ християнських безліч з полону визволив, і була радість велика в усій Руській землі”. А північно-руський Никонівський літопис доповнює цю лаконічну звістку: “Приходили половці на Русь і, багато зла вчинивши, пішли назад. Князь же Роман Мстиславович пішов за ними навздогін. Коли половці вийшли у степ, то зазнали великої невдачі, бо князь Роман ударив по них несподівано й весь полон відбив, і багато половців перебив, і повернувся з радістю додому” [13, с. 23-25].

Як бачимо, володарю Русі-України була властива широта стратегічного мислення: він умів швидко рухати військо на марші, а з маршу раптово завдавати різючого удару. Талант полководця у великого князя Романа проявився тоді, коли він, як зауважував літописець, “з малим своїм військом велике угорське військо розбив”. Пізніше військовий талант князя Романа допоміг йому у війнах з агресивними ятвязькими та литовськими князями, яким він назавжди відбив бажання нападати на Українську державу. Про це згадано і в “Слові о полку Ігоревім”, і в народних прислів'ях українського народу: “Ой Романе, худим живеш, литвою ореш” [13, с. 38-29].

Шлях Романа до визнання “Самодержцем всієї Русі” і рівня європейської слави “Rex Ruthenorum” та “Rex Russiae” був тяжким і довгим – завжди чергувались злети і падіння. Про великого князя і короля Русі-України Романа Галицького як державця описано в багатьох історичних джерелах. Народився Роман приблизно в 1150-х роках. Він був сином князя Мстислава Ізяславовича та польської княжни Агнеси, дочки князя Болеслава Кривоустого. На той час Мстислав Ізяславович був князем у Переяславі (1146-1149, 1151-1154), де, мабуть, Роман і народився. Його батько і діди належали до гілки старшого сина Володимира Мономаха Мстислава Великого. Вони сиділи на Київському престолі та викликали повагу в киян. Мстислав Ізяславович вважав себе законним спадкоємцем, а отже – володарем Русі-України. Зважаючи на це, Мстислав Ізяславович прищепив сину Роману свою амбіційність борця за великокнязівський престол.

На Русі князів уже з 7 років починали виховувати в лицарському дусі. Підлітки щодня носили обладунки вагою декілька десятків кілограм. Юнаків тренували досвідчені воїни. Княжичі з батьками ходили на полювання, у регулярні військові походи, навчались грамоті та військовому мистецтву. Тому князь Роман багато читав, можливо, і про походи Олександра Македонського. Він виріс міцний і з широкими плечима, так що й “лук його ледве хто натягнути міг”. Завдяки впертій боротьбі та заповзятості, Мстислав Ізяславович таки став Великим київським князем, був володарем Русі-України і правив у Києві (1167-1169 рр., 1170 р.). Саме в час його перебування у Києві Мстислав Ізяславович на прохання новгородців посилає Романа на княжий престол до Новгорода. Новгородський літопис молодшого ізводу зазначає: “В лето 6676 (1168), приде князь Роман Мстиславец, Новугороду на стол и рады Новгородци своему хотению” [14, с. 371].

Перебував князь Роман на новгородському престолі всього 2 роки. У 1169 році його батько Мстислав Ізяславович після нападу суздальців мусив з дружиною залишити київський великокнязівський стіл і повернутися на Волинь. Через рік, 1170 року, Мстислав Ізяславович знов займає Київ, а через кілька місяців помирає. Зі свідчень літопису 1170 року бачимо, що боярство Новгорода через голод на новгородській землі і смерть батька, Великого Київського князя, вирішило позбутися владного князя і “показало шлях Роману” [16, с. 33]. Після цього Роман зі своєю вірною дружиною, як зауважував київський літописець, повернувся на отчу Волинь. З 1170 року починається тривале князювання Романа на Волині. Сімнадцять довгих років князь Роман був удільним князем у тіні могутності свого галицького сусіда князя Ярослава Володимировича Галицького і, як вважав київський дослідник М. Котляр, належав до верстви дрібних володарів. Тому історичні джерела майже не згадували про нього [10, с. 8-9].

Однак не правильно було б говорити, що волинський князь Роман з 1170 по 1184 рік був усього лиш дрібним волинським князем. Джерела свідчать, що саме в цей час на Волині вирували події, які сприяли створенню нової моделі української державності, орієнтованої на синтез із західноєвропейською моделлю держави. Можна сказати, що це була власна давньоукраїнська модель, але з яскраво вираженою структурою західноєвропейського “майорату”. Прагнучи зміцнити князівську владу на Волині, Роман намагався обмежити свавілля світських і духовних феодалів. Польський хроніст XV століття, який використав українські джерела XII-XIII століть, писав: “Волинський князь приборкав Володимирського єпископа, який не підтримував Романа”. Князь почав формувати нову державну систему, тиснув на боярство та на велику торгово-ремісничу аристократію, опираючись на свою віддану військову дружину і міську верхівку, на літописних “мужів градських”, наділяючи їх різними пільгами. Політичне обмеження

боярської сваволі і зміцнення одноосібної королівсько-князівської влади в Центральній і Західній Європі в умовах розвитку феодалізму було історично прогресивним явищем [15, с. 303].

Могутня державна влада волинського володаря концентрувала управління в одних руках і обмежувала свавілля малих і великих феодалів. Тому населення міст підтримувало князя Романа у його боротьбі з великим і середнім боярством. Опора волинського князя на городян, торгово-ремісничу знать міст “мужів градських” була провідною лінією усіх політичних реформ князя та його нащадків, про що згадував літописець навіть у 1288 році: “Роман увільнив городян від усіх кривд” [24, с. 368]. Користуючись підтримкою багатой верхівки міста Володимира та васальних міст Волинського князівства, служилого боярства та дрібної земельної аристократії, до якої входили дружинники, князь Роман Мстиславович зумів підняти авторитет князівської влади на Волині. Роман зміцнів настільки, що це дало йому змогу на початку “смути в Галицькій землі” розпочати боротьбу за це багате і могутнє князівство. Князь Роман бачив, що Галичина, Волинь і Київщина як етнічно, так і торгово-економічно, були дуже близькими, можна сказати, одноетнічними княжіннями. Тому, на нашу думку, власне ще на Волині, на ґрунті великокнязівських надбань свого батька, в князя Романа сформувався план реформувати давньоукраїнські держави за західноєвропейським зразком. І в майбутньому об’єднати близькі в економічному та політичному зразках Галичину, Волинь і Київщину за західноєвропейським порядком в одну могутню державу. На чолі держави мав стояти один володар, передаючи в спадок владу від батька до сина. Власне на моделювання нового зразка Русі-України князь Роман потратив на Волині 12 років. Цей етап його діяльності позначений чималими успіхами, які ми виявили в подальшій його політичній діяльності [8, с. 4-38; с. 189-208].

Щоб заволодіти Галичиною, волинський князь Роман зав’язав стосунки з торгово-ремісничою знаттю міста Галича, що терпіла утиски від великого галицького боярства. Та Галичина була під політичним і економічним впливом не тільки волинського князя, а й сусідніх держав Польщі та Угорщини. Всі вони стежили за подіями на Волині і були налякані зростанням могутності волинського князя. Вони розуміли, що об’єднання Галичини і Волині стане загрозою для їхніх держав, адже войовничість князя Романа була уже всім відома. Тому угорський і польський володарі не бажали утвердження князя Романа у Галичі, після смерті у 1187 році Ярослава Осмомисла. Роман мав намір, утвердившись, зробити в Галичі столицю Русі-України, щоб сусіди ніколи не зазіхали на Галичину [7, с. 31-50].

Угорський король Андрій II зробив усе можливе, щоб об’єднання Галичини і Волині не сталося. Угорські війська, зайнявши Галичину, вигнали князя Романа, який, не маючи змоги організувати оборону Галицького князівства, змушений втікати до Києва. Тому невдала спроба першого об’єднання Галичини і Волині та утвердження у 1188 році у Галичі, закінчилася для князя Романа Мстиславовича катастрофою. Роман став князем-ізгоем, бо перед вокняжінням в Галичині він передав Волинь молодшому брату Всеволоду, але останній не впустив Романа в Володимир. З літописних свідчень бачимо, що князь Роман-ізгой не занепадав духом і поволі нагромаджував сили для вирішальної боротьби за об’єднання феодально роздробленої Русі-України не лише від Галича до Києва, і, як вважає М. Котляр, від Чернігова до Переяслава [10, с. 13].

Князь Роман розумів, що неможливо об’єднати Галичину і Волинь, незважаючи на південно-східних і західних сусідів. Однак, після втрати Волині і Галичини, він подався до князя Рюрика Ростиславовича Київського, який в 1195 році надав йому уділ в “Руській землі”. Спочатку князь Рюрик надав Роману міста Торець, Трипілля, Корсунь, Богуслав і Канів, а пізніше, замість цих міст, – Полонне з округою на Київщині. Опісля князь Роман отримав порубіжні землі Київщини, став удільним князем із зобов’язанням охороняти Київську землю від набігів половецької орди. Боротьба проти половців була загальною зовнішньо-політичною справою великих київських князів. Тому князь Рюрик Київський, знаючи ратні доблесті князя Романа, вирішив за його допомогою приборкати небезпечних південних сусідів, а значить – остаточно припинити напади половців на Русь-Україну. За свідченнями західноєвропейських хроністів, князь Роман здійснив декілька великих походів проти Половецької держави й зупинив половецьке нашествя. Як ми згадували, сучасник подій, візантійський історик Нікіта Хоніат докладно розповідає про військові кампанії та походи князя Романа проти половців у 1197-1198 роках. За свідченнями цього ж історика, половці вдерлися у Візантійську імперію, спустошили землі, що прилягали до Костянтинополя, і підступили до самої столиці. Але князь Роман Мстиславович раптово напав на них, пройшовся по тилах ворогів і завдав їм нищівного удару і цим врятував Візантійську імперію. Історик М. Котляр вважає, що ударив князь Роман на половців саме з нещодавно одержаного південного уділу в “Руській землі” [11, с. 16; с. 369].

У 1202 році великий князь Роман Мстиславович Галицький, уже могутній володар Русі-України, повторює похід на половців. Літописи повідомляють, що половецька орда несподівано напала на Русь-Україну і з великою здобиччю поверталась у половецькі землі. Князь Роман з великим військом наздогнав половців за річкою Россю, відбив усіх полонених і відібрав усе награбоване, а пізніше ввійшов у половецьку землю і розгромив орду. В 1203 році князь Роман Мстиславович Галицький організував великий похід проти Половецької держави і завдав їй відчутного удару. З цього приводу український літописець мав усі підстави сказати про князя Романа: “Він кинувся на поганих, мов той лев, був сердитий

на них, мов та рись, і нищив їх, мов той крокодил, і переходив їхню землю, мов орел, був хоробрий, мов той тур”. В українській історії великий князь і король Руси Роман I Галицький славиться як переможець половецьких ханів, якого давньоукраїнські літописці вважали за потрібне порівнювати лише з його предком, звиятцем половців, великим київським князем Володимиром Мономахом. Втручання у війну між Візантійською імперією і Половецькою державою на боці Візантії говорить про те, що вже в цей час у князя Романа були дружні взаємини з візантійськими імператорами. Можливо, існувала традиційна союзницька угода, яку, зокрема, утверджував шлюб у 1200 році між князем Романом і візантійською принцесою Анною. Цю нашу думку підтверджують і джерела. Для прикладу, Новгородський літопис від 1200 року пише, що “новгородець Добриня зустрів у Костянтинополі посольство від князя Романа на чолі з Твердятою Остромиричем”. На нашу думку, це посольство уклало союз між Візантійською імперією і Руссю-Україною, основою якого був і шлюб князя Романа Мстиславовича з візантійською принцесою Анною. Приїзд візантійської принцеси Анни в Русь-Україну в 1200 році та народження князя Данила Романовича в 1201 році підтверджують наші думки. Характерно, що реальність ім’я візантійської принцеси Анни вдалося встановити на основі того, що над її могилою в місті Володимир-Волинському, за свідченням у літописі від 1289 року, “внук Романа, князь Мстислав Данилович, спорудив каплицю-ротонду в честь своєї бабки Анни, великої княгині Романової”, як її називають українські літописи. Тобто велику княгиню Анну не поховали як звичайну українську княгиню в православному соборі. Її похоронили як візантійську принцесу-царівну з усіма належними почестями для двору візантійських імператорів. Згідно з джерелами можна зробити висновок, що принцеса Анна була дочкою візантійського імператора Ісака II Ангела від угорської принцеси Маргарити-Марії, дочки угорського короля Бели III. Український дослідник Л. Махновець вважає, що посольство князя Романа в 1200 році в Костянтинополі з боярами Твердяти Остромировича, Недана, Домажира і посла-боярина Негвара мало, насамперед, шлюбний характер. Ці бояри привезли князю Роману юну жону, візантійську принцесу Анну. Її батька, візантійського імператора Ісака II Ангела, п’ять років тому скинув з візантійського престолу брат Олексій III і осліпив. Проте це не завадило йому в 1203 році знов повернути втрачений престол візантійського імператора [26, с. 169-170; с. 368-369].

Візантійська принцеса Анна не просто була бездіяльною “великою княгинею” у час відсутності великого князя і короля Романа. Вона з малолітніми синами Данилом і Васильком самостійно управляла Руссю-Україною, як зауважує Київський літопис “княжила сама”. Лише візантійсько-угорське, тобто імператорсько-королівське походження принцеси та великої княгині Руси-України Анни, наголошував Л. Махновець, пояснює її претензії “княжити самою”, тобто управляти Українською державою XIII століття від імені свого малолітнього сина Данила, майбутнього короля Руси-України. Тільки так можна зрозуміти те, що велику княгиню Анну по смерті князя Романа як законну володарку Руси-України підтримувала вся торгово-реміснична знать, усі міста і дрібні феодала Української держави. [10, с. 21].

Після того князь Роман став повновладним володарем Руси-України, він зумів методом приборкування великих феодалів припинити чвари в Українській державі та встановити спокій, ввівши нове законодавство, постанови якого дійшли до нас у вигляді, як ми згадували вище, “Доброго порядку для Руси” [24, с. 368]. “Добрий порядок” великого князя Романа Мстиславовича Галицького не припускав будь-якого дроблення Української держави і дотримувався засад західноєвропейської системи у вигляді передачі влади в Руси-Україні від батька до сина, що назавжди б припинило будь-який розкол єдності зміцненої королем Романом Руси-України. Історик В. Пашуто писав: “Великокнязівська влада почала уособлювати реальну силу у впровадженні “Доброго порядку для Руси” і використовувати для всіх структур центрального управління проти децентристських устремлінь окремих князів” [17, с. 287-288].

Можна сказати, що проект великого князя і короля Руси Романа Галицького з переходу на західноєвропейське право був новизною в юридичній практиці Руси-України. Він лякав українські консервативні князівські та боярські кола. Однак, вирішивши в країнах Центральної Європи та добре знаючи їхні політичні та економічні устрої, король Руси Роман врахував європейський вплив на Галичину і Волинь. Король Роман Галицький розумів близькість Галичини і Волині з Центральною Європою та вбачав у переході на західноєвропейське право великі вигоди. Насамперед, це були вигоди в державному реформуванні Української держави. В зв’язку зі своєю реформаційною діяльністю Роман Мстиславович виразно виділявся серед усіх українських і північно-руських князів неабиякою державною мудрістю. Ось як зафіксував нам невідомий літописець портрет великого князя і короля Романа, свідчення якого використав у XVIII столітті історик В. Татищев: “Цей Роман Мстиславович, онук Ізяславів, на зріст хоча був не дуже великий, але широкий в плечах і понад міру сильний; з лиця гарний, очі чорні, ніс великий з горбком, волосся чорне і коротке, вельми ярий був у гніві; запинався, коли сердився, довго не міг слова вимовити; багато веселився з вельможами, але п’яний ніколи не був. Багатьох жінок любив, але жодна ним не володіла. Воїн був хоробрий і вмілий на військові справи; найпаче це він показав, коли утрів велике військо з малим своїм розбив. Усе життя у війнах провадив... Через це усім навколишнім був страшний...” [26, с. 169-170; с. 368-369].

Сучасники щедро віддавали належне Роману Мстиславовичу Галицькому. Його вважали великим володарем, продовжувачем традицій давньоукраїнської державності із центром у Києві, яку він переніс і утвердив у королівському місті Галичі. Однак, за європейськими джерелами, напрошується висновок, що держава-королівство українського короля Романа вважалась в Європі як нова, на нашу думку, національна Українська держава, де панували західноєвропейські закони, право, система торгівлі, податкове і судочинне управління, яке належить ототожнювати зі зразками “Магдебургського права”, що підтверджується фактами. Як зазначено, володарку Руси-України велику княгиню Анну, після загибелі короля Романа Галицького, підтримували міста, які, за висловом літописця, “бажали спокою державі, процвітання містам і торгівлі на Руси-Україні”. До запропонованих нововведень короля Романа Галицького не вистачало тільки релігійного зближення з католицькою коаліцією держав, це правильно зауважив історик Л. Гумільов. Якщо б таке зближення з католицькою коаліцією відбулося вже за короля Романа, то Данило-король не знав би в своїй країні довголітньої феодалної війни, а був би спадковим другим володарем великого Українського королівства. Це і сталося з його сином, королем Данилом, коронованим новим Папою Римським Інокентієм IV [4, с. 433-434].

Та великий князь і король Руси-України Роман Галицький хоча й коронувався на короля Руси-України, однак, як ми наголошували вище, на останній крок у своїх реформаторських устремліннях, тобто на релігійне зближення з католицьким Заходом не пішов. Хоча Папа Римський Інокентій III вловив суть реформаційних процесів в Українській державі та відразу ж відгукнувся і надав великому князю Роману “захист меча апостола Петра і королівську корону”. Однак, для короля Руси-України Романа, зв’язаного родинними зв’язками з Візантією, впровадити релігійну унію, було питанням часу. Певно, для цього ще не визріли політичні та релігійні умови [24, с. 368-369].

Проте це не означає, як зауважував історик Л. Гумільов, що “корований Папою Римським Інокентієм III король Руси-України Роман Галицький не бажав, щоб його Українська держава-королівство була побудована за зразком угорського, чеського чи польського королівств. Він робив усе, щоб зблизитись з Заходом і бути схожим на них...” [4, с. 433-434].

Західноєвропейська тенденція у стародавній Руси-Україні, під час правління Романа Галицького, вимагала і стимулювала нові засади і критерії для укладення стосунків володаря Романа з північно-руськими князями, половецькими ханами, польським, чеським, угорським королями, Візантійською і Священною Римською імперіями, Костянтинопольським патріархатом і Папою Римським Інокентієм III. Як бачимо, в своїх реформаційних пориваннях доля великого князя була повною несподіванкою і зміни: він потрапляв у становище то вигнанця, то переможця і завойовника і врешті-решт – реформатора, могутнього володаря Української держави. Такий широкий діапазон Романової діяльності відбувся внаслідок активної участі в західноєвропейському політичному та релігійному житті [10, с. 24-25].

У статусі західноєвропейського королівства Русь-Україна зі столичним центром Галичем і королем Романом I профункціонувала один рік – з 1204 року, часу коронації Романа в Галичі, до 1205 року, тобто до походу в Німеччину. Цей військовий похід короля Романа Мстиславовича в Європу закінчився трагічно для реформаторських і західноєвропейських устремлінь Руси-України, але був логічним продовженням його політичних і торгово-економічних прагнень. Автор Іпатіївського літопису замовчує сам факт походу на Захід і загибель у Польщі короля Романа Мстиславовича. Лаврентіївський літопис теж доволі коротко сповіщає про цей похід: “Іде Роман Галицький на ляхів, і взяв лядські міста і сталося з ним” [20, с. 425].

Густинський літопис дещо уточнює причину походу Романа в Польщу: “В це ж літо Роман Мстиславович розгнівався вельми і, зібравши велику кількість воїв, пішов на державу Польську, хочаби ляхів і віру їх погубити, і пішов до Любліна, і взяв в облогу його... І там під Завихвостом градом ранений і вбитий був цей великий і хоробрий славний наш князь Роман Мстиславович” [19, с. 329].

Історик XVIII століття В. Татищев, опираючись на втрачені та цілком достовірні джерела, пише: “В кінці літа цього Роман, бачачи, що від поляків ніякого йому задоволення не вчинено, зібрав військо і пішов у Польщу до Любліна, взяв два міста й частину війська відпустив до Сандомира для розорення польської землі і багато сіл попалив. Та почувши, що поляки ідуть проти нього, сам з усіма полками пішов до Сандомира. Перейшовши через Віслу, став на березі і почав посилати усюди роз’їзди, щоб довідатися, де військо польське, та не зміг ніяких певних вістей отримати. В цей же час приїхали до нього послы польські просити миру і він, маючи з ними розмови, зрозумів, що вони не уповноважені вести з ним переговори про мир, послав з ними своїх послів до Лешка узнати про реальний намір польського князя, сказавши, що він до отримання відповіді буде стояти на цьому місці, а розорювати Польщу більше не буде. Лешкові послы договором і клятвою завірили Романа, що з їхньої сторони ніяких дій воєнних не буде, що перемир’я буде через десять днів. На це Роман понадіявся і повелів усі послані по землях Польщі загоны для розорення, повернути в полки. І, вичікуючи відповіді до вказаного дня, вважав себе в безпеці і не думав про те, що поляки можуть порушити договір і раптово напасти на нього. На сьомий день після від’їзду послів, 13 жовтня, він поїхав з невеликою кількістю людей на полювання і був зовсім недалеко від поляків. В цей же час дозор з декількох поляків стояв у лісі і, побачивши Романа, швидко виїхав зі своїх полків і напав на

Романа. Роман, бачачи таке нещастя, мужньо оборонявся і декількох поляків убив. У полках побачили і на допомогу йому поспішили. Та король Роман проколотий був тяжко списом і заледве його відбили у поляків і привезли в обозі ледве живого..." [26, с. 174-175; с. 368-369].

Історик XVIII століття В. Татищев писав: "Поляків усіх, кого полонили, порубали без милосердя, а король Роман того ж дня і помер. Тисяцький Романів, взявши його тіло, повернувся з усім військом в Галич. Князь Лешко же з польським військом хоча не далі як у півдня до руських військ був, наступати побоявся і повернувся" [26, с. 174-175; с. 368-369].

Існує багато версій щодо місця, де похований король Роман Мстиславович. У Лаврентівському літописі зазначено, що великого князя і короля Руси-України Романа I Галицького поховано в Успенському соборі в Галичі. Дослідник Теофіль Коструба вважає: коли його дружина, велика княгиня Анна, в 1214 році отримала в управління столичне місто Волині Володимир, вона перепоховала свого чоловіка Романа в кафедральному соборі міста Володимира, де великий князь король Руси-України Роман спочиває й дотепер. Академік І. Крип'якевич на підставі праць Я. Длугоша підтримав думку про перепоховання Романа у Володимирі. Дослідники Б. Томенчук, Д. Домбровський вважають, що Романа поховали в невідомому монастирі міста Володимира, де пізніше похоронили і дружину. Історик О. Головка у праці "Останній похід Романа Мстиславовича" припускає, що Роман міг бути похований в збудованій за його сприяння Церкві Св. Пантелеймона (тепер с. Шевченкове), біля якої після розкопок нещодавно знайшли залишки фундаменту його колишньої резиденції. Факти свідчать, що король і великий князь Руси-України Роман Мстиславович Галицький зовсім не бажав воювати з Польщею. Король Роман напав на Польщу, щоб примусити краківського князя Лешка прискорити надання йому дозволу на прохід через його землі своїм військом в Саксонію, куди він збирався на допомогу Філіпу Швабському. Князь Лешко краківський, як учасник другої коаліції на чолі з Папою Римським Інокентієм III і принцом Отоном, зволював з проханням Романа. Роман вирішив військовою виправою і розоренням польських земель примусити краківського князя Лешка дати йому прохід через його землі в Саксонію. Такі наші міркування підтверджують і свідчення літописів: "Роман розгнівався на поляків", очевидно тому, що Лешко краківський протидівав вступу короля Руси Романа у європейську війну за імператорський престол на боці Філіпа Швабського. Розоренням Люблінської і Сandomirських земель Роман мав намір отримати дозвіл на прохід в Саксонію. Як тільки польські посланики дали зрозуміти йому, що такий дозвіл видасть сам князь Лешко, Роман зразу ж припинив розорення Люблінської і Сandomirської земель і став очікувати дозволу Лешка. Подальший перебіг історичних подій і участь Романа в європейській війні був би дуже цікавий, якщо б не випадковість чи безпечність Романа, що стало причиною його смерті. Зі свідчень польського хроніста Богухвала, якщо ставитись до них критично, стає зрозумілим, що краківський князь Лешко у час довготривалих переговорів з Романом відмовляв його від втручання у велику війну в Центральній Європі, що вартувало йому розорення власної землі. Випадкова смерть Романа його цілком влаштовувала, оскільки королівська, могутня і єдина Русь-Україна виходила із числа союзників Філіпа Швабського, тому він навіть не вважав за потрібне втручатися у політичні справи престолоуспадкування в Українській державі [2, с. 145].

Такий перебіг подій нам допомагає реконструювати французький хроніст Альберик, який уточнює причину походу короля Руси-України, великого князя Романа: "Король Руси Роман рухався через Польщу в Саксонію на допомогу сину імператора Фрідріха I Барбаросси Філіпу Швабському для підтримки останнього у боротьбі за імператорський престол. На польських землях король Роман змушений був зіштовхнутися з Лешком Білим, противником Філіпа Швабського" [28, т.23, с.883].

Виникає питання: чому король Руси-України Роман у 1205 році рушив зі своїми переможними полками на зустріч з Філіпом Швабським? Цілком можливо, що король Роман Галицький вступив у війну на боці сина імператора Фрідріха I Барбароси, Філіпа Швабського власне із-за інтересів свого візантійського родича Олексія IV (сина Ісака II), якого бажав бачити візантійським імператором. Коронація імператором священної Римської імперії сина Фрідріха I Барбароси, Філіпа Швабського, родича і союзника короля Романа Галицького, автоматично вирішувала долю візантійського престолу, на якому, за задумами Романа, Філіпа і Олексія IV, повинен був посісти останній. Перемога над Папою Римським Інокентієм III, короля Романа, претендента на імператорський трон Римської імперії Філіпа Швабського і відновлення візантійським імператором Олексієм IV повинна була докорінно змінити політичну і релігійну ситуацію у Європі та сприяти об'єднанню Східної і Західної церков після розколу 1054 року в єдину Соборну Католицьку церкву. Розглянемо політичний стан в Європі на зламі XII-XIII століть. У 1195 році був скинутий з престолу і осліплений візантійський імператор Ісак II Ангел. Став імператором Олексій III і мусив зважати на колишню дружину Ісака II Маргариту-Марію (дочку угорського короля Бели III), яка мала авторитет серед знаті і підтримку батька Бели III. Маргарита-Марія, як дружина Ісака II, опікувалась його дітьми від першого шлюбу: Іриною (4 роки) та Олексієм (3 роки) і виховувала їх разом зі своєю новонародженою донькою Єфросінією-Анною. Тому Олексій III не міг знищити дітей Ісака II, а сина Ісака Олексія IV, потенційного претендента на візантійський престол, утримував під наглядом. У березні 1202 року Олексій IV, за допомогою свого вихователя, таємно був вивезений в бочці з водою і потрійним дном

купцями з Пізи та добрався до сестри Ірини. Ірина на той час була дружиною короля Філіпа Швабського. Олексій IV відвідує німецький і папський двори, але не зміг залучитись у них підтримкою у здобутті візантійського престолу. В той час активно йшла підготовка до IV хрестового походу, ініціаторами якого був папа Інокентій III і вождь хрестоносців (двоюрідний брат Філіпа Швабського) Боніфаций Монферратський. Можливо, саме Філіп Швабський допоміг Олексієві IV зустрітись зі своїм двоюрідним братом Боніфациєм Монферратським. На зібранні хрестоносців Олексій IV обіцяв їм за утвердження на візантійському престолі, виплатити 200 000 марок, допомогти флотом та надати загін в 10000 воїнів для завоювання Єгипту, утримувати 500 ратників в Святій Землі і підпорядкувати візантійську церкву Святому Престолу у Римі. Ця пропозиція сподобалася хрестоносцям і європейський флот відправився до Константинополя. 25 квітня 1203 р. Боніфаций Монферратський і Олексій IV прибули у Задар, 1 травня – на острів Корфу, 23 травня флот спрямував до Костянтинополя. Під стінами Костянтинополя військо Олексія III було розбито хрестоносцями. Своїми діями Олексій III викликав хвилю народного незадоволення і був повалений з трону повсталим народом. 18 липня Олексій III втік зі столиці в Адріанополь, забрав з собою 10 кентинаріїв золота. Вже 19 липня 1203 року батько Олексія IV Ісак II був звільнений городянами з в'язниці і переведений в палац. Хрестоносці наполягли на тому, щоб імператором був сам Олексій IV. Нарешті 1 серпня батько і син були проголошені співправителями. До кінця осені Олексію IV вдалося зібрати тільки половину суми – 100000 марок. Гроші не задовільнили хрестоносців, тому був підписаний договір, по якому вони залишались ще на рік, чекаючи виплати всієї суми. Але до того часу знать і простий народ зненавиділи Ангелів із-за важкої економічної ситуації і присутності хрестоносців. 25 січня 1204 року в соборі Святої Софії обидва співправителі були позбавлені влади городянами. Владу захоплює протовестіарій Олексій V Дука, який наказав схопити Ісаака II і Олексія IV та ув'язнити. Олексій V Дука правив з 5 лютого по 13 квітня 1204 року – 12-13 квітня хрестоносці оволоділи візантійською столицею і піддали її нечуваному грабежу. Далі візантійські та європейські джерела подають суперечливі дані про втечу з Константинополя у Галичину до Романа Мстиславовича візантійських імператорів Ісаака II, Олексія III чи Олексія IV. Длугош згадує: “о бегстве в Галицкую землю с захваченного крестоносцами Константинополя, свергнутого византийского императора Алексея III и приёме с почётом”.

Про те, що хтось з Ангелів таки втік до короля Романа з великими статками, може свідчити така обставина: у коронаційних регаліях польських королів були візантійські сакральні предмети. Питання – звідки вони могли туди потрапити? На наш погляд, вони опинились у Кракові після пограбування польським королем Казимиром III у 1340 році скарбниці руських королів на Високому Замку у Львові. До часу вивозу регалій руських королів до Кракова Казимир III офіційно коронувався у Львові в церкві Святого Миколая на короля Руси, після чого він титулувався – “королем Польщі і Руси”. Щодо Казимира III, то він, як грабіжник, а не король Руси, вивіз зі Львова у Краків 20 возів награваного добра, яке пізніше для посилав Папі Римському як дарунки з награваного... На нашу думку, Олексій III не міг тікати до короля Романа Мстиславовича після взяття хрестоносцями Костянтинополя – він втік 18 липня 1203 року, ще до взяття Константинополя хрестоносцями і приходу до влади Ісаака II з Олексієм IV. Олексій III був небажаною в Галичині особою для короля Романа, бо, захопивши візантійський престол, осліпив Ісаака II, його тестя і батька дружини Анни. Перебування Олексія III у Галичі заперечує і М. Котляр. Після невдалих спроб повернути собі візантійський трон Олексій III потрапив у полон до Боніфация Монферратського і у 1205 році був вивезений до його володінь у Італії. Також відпадає версія втечі до короля Романа Ісаака II Ангела – він помер наприкінці січня 1204 року, про що свідчить те, що 2 червня 1204 року його дружина Маргарита-Марія вдруге виходить заміж вже за Боніфация Монферратського (двоюрідного брата Філіпа Швабського). Маємо припущення, що візантійський імператор Олексій IV не загинув, а втікав до короля Романа Мстиславовича в Галич після захоплення Костянтинополя хрестоносцями, зі всіма візантійськими скарбами. Для втечі Олексій IV вибирав безпечніший шлях на північ до гирла Дунаю і далі до Галича до сестри Анни, де і був шанобливо прийнятий Романом. Напрошується така версія: утвердження на трон Римської імперії Філіпа Швабського і відновлення візантійським імператором Олексія IV було причиною, як зазначено в французькій хроніці Альбріка, що: “Король на ім'я Роман вийшов із своїх земель і мав намір через Польщу дістатися Саксонії...”. Цілком можливо, що владна теща Маргарита-Марія, не змирившись із втратою високого положення у Візантії, намовляла зятів Романа і Філіпа та чоловіка Боніфация відновити сина Олексія IV на візантійському престолі. Двір Штауфенів у цей час був провідним центром європейської політики та дипломатії. Філіп з Романом, пов'язані родинними зв'язками, могли б втрутитись у внутрішні справи Візантії, надати підтримку своїм позбавленим влади родичам і визначити долю трону Римської імперії. Об'єднання полків Романа з військом Філіпа Швабського могло докорінно змінити політичну і релігійну ситуацію у Європі. Роман, син польської княжни Агнешки, не був вороже налаштований проти Католицької церкви, як це подають російські джерела. За О. Головком, “Роман якийсь час перебував на вихованні в ерфуртських монахів-бенедиктинців”. Синодик монастиря Св. Петра, що розташований у тюрінгському місті Ерфурт, має згадку про “короля Руси Романа”, який зробив щедрий внесок на користь цієї обителі, за що був долучений до осіб, яких

поминали під час заупокійної служби в день кончини. На наш погляд, за часів короля Романа була реальна можливість і об'єднання Східної і Західної церков в єдину Соборну Католицьку церкву, і створення Союзу Католицьких Держав. Політична ситуація, яка склалася у Європі на початку XIII століття, до якої активно долучився король Руси-України Роман Галицький, потребує подальших розвідок та досліджень. Як пише російський дослідник Д. Александров, французький хроніст дає нам змогу зрозуміти, чому візантійський імператор Олексій IV, позбавлений трону, втік власне до Романа Мстиславовича. Певно тому, що великий князь і король Роман Галицький мав силу не тільки впливати на Польщу, але й на політичні зміни на користь Візантійської імперії і у католицькій Священній Римській імперії, яку очолював Папа Римський Інокентій III [1, с. 52].

Подібно, що перемога коаліції, в яку входила Українська держава, очолена королем Романом, повинна була зблизити її ще більше і з Візантією, і з західноєвропейськими державами настільки, що повернення до попереднього періоду державного європейського улаштування було б неможливим. Таким, за яким на півдні зберігалися б лише традиційна дружба і союз з Візантійською імперією ... [7, с. 31-50; 8, с. 4-38; с. 189-208].

Внаслідок такого комбінованого союзу великий князь і король Руси-України Роман Мстиславович Галицький своєю реформаторською діяльністю зміг зробити неймовірне, а отже взяти для управління в Руси-Україні як візантійську, так і західну політичну системи. На заході він прийняв західноєвропейське коронування Папою Римським Інокентієм III і титул короля та вступив у союз з Філіпом Швабським.

У Візантійській імперії взяв політико-християнську традицію візантійських імператорів, поріднившись через принцесу Анну з візантійським двором. Своєю невтомною працею і неабиякими зусиллями він організував у руках одного володаря, хай короткочасно, Українську державу, Українське королівство від Карпат до Дніпра. Дослідник XVIII століття В. Татищев підтверджує наші висновки літописними свідченнями. На його думку, Роман Мстиславович після вокняжіння у Києві прикладав усіх зусиль, щоби відновити структуру єдиного держав'я у Руси-Україні часів великого князя Ярослава Мудрого. Для цього він використав факт його коронування Папою Римським Інокентієм III [28, т. 23, с. 883].

Об'єднання усієї Руси-України і реформування її з Києва у його час було неможливим, бо Київ був віддаленим від центральноєвропейських держав містом. Великий князь і король Роман вирішує змінити столицю Руси-України. Задля реформаторських своїх намірів переніс її в Галич, звідки поширює свою владу від Карпат до Дніпра. Власне у місті Галичі реформування Української держави в Українське королівство мало усі політичні та суспільні умови. Основою зміцнення єдності королівства Руси-України був український народ, єдина політична, етнічна, релігійна і торгово-економічна система. Державною і політичною силою став сам її володар, великий князь і король "Роман Великий", як наголошував київський літописець "Самодержець усієї Руси". Він уособлював як державного діяча, великого князя і короля, так і талановитого полководця. Єдиними труднощами у формуванні могутньої Української держави за західноєвропейським зразком були галицькі, волинські, київські, чернігівські великі бояри і частина удільних князів, які у регіонах мали великий вплив на адміністративне управління Українською державою, що проявилось після смерті "Самодержця усієї Руси Романа" [8, с. 4-38; с. 189-208].

Історик М. Котляр зауважив: з дозволу, волі і ласки короля і великого князя Романа, більшість удільних князів і бояр, смиренно сиділи і управляли містами і областями королівства Руси-України і ревно корилися йому – платили завчасно данину, виступали з ним в походи з озброєними загонами воїнів. Після раптової смерті короля Романа Великого бояри, ставши великими магнатами, перестали коритися центральній великокнязівській владі, яку очолила від імені малолітнього сина Данила "велика княгиня Романова", що призвело до "смути і крамоли" в Руси-Україні. В багатьох регіонах Руси-України порушилося державне управління, збирання данини, судочинство центральною владою цілковито припинилося. Коли загинув великий князь Роман, спадкоємцю престолу Данилу виповнилось лише три роки. Біограф князя Данила зауважував, що "велика смута розпочалась на Русі, грабунки великі і повстання" [12, с. 25-28; с. 169-170].

Великому князю і королю Руси-України Роману Галицькому, вважає дослідник Д. Александров, не вдалося остаточно зламати старі порядки, стару боярську опозицію, незважаючи на репресивні заходи. Замість того, щоб продовжувати реформувати державу, зміцнювати її новими політичними інститутами, він втягнув Русь-Україну в європейську війну [1, с. 54].

Сукупність свідчень, однак, дає змогу вважати, що саме реформування великого князя і короля Романа Галицького було половинчате. З'єднавши Русь-Україну від Карпат до Дніпра, Роман посадив у регіонах лояльну князівську і боярську олігархію, залякавши репресивними заходами. Король Руси-України Роман, однак, не врахував одного, що самі українські бояри за своєю політичною суттю не змінилися. Бояри початку XIII століття ще не стали тими європейськими графами і баронами, залежними від центральної королівської влади за "сеньйоріальним принципом передачі влади від батька до сина" і вважали політичні перетворення в Руси-Україні тимчасовим політичним надбанням одного окремого князя. Треба зазначити, що король Роман Мстиславович Галицький був людиною свого часу, він був наймогутнішим українським феодалом серед інших таких, лише за рангом менших, на яких змушений був опиратися, доводи, і поради

яких змушений був враховувати. Улаштувавши Українську державу Роман був впевнений, що її політична, економічна, судова, податкова та релігійна системи повністю ним контролюються. Феодали князі і бояри усіх рангів, налякані репресивними діями свого володаря, вправно виконували усі державні повинності і його особисті вимоги. Роман Мстиславович Галицький вважав свій “Добрий порядок для Руси” впровадженням. Успіхи в зовнішньополітичних стосунках з володарями сусідніх держав: Угорщиною, Польщею, Половецькою державою, Візантійською, Священною Римською імперіями, та шлюб з візантійською принцесою Анною висунув Романа і Українську державу на широкомасштабну політичну європейську арену. Все це переконувало короля Романа Великого в тому, що реформаторська діяльність завершена [8, с. 4-38; с. 189-208].

Історик Б. Рибаків з цього приводу писав, що в руках енергійного великого князя Романа опинився великий і доволі зручний стратегічно, політично і економічно та з’єднаний у одну державу шматок Руських земель, який не поступався розмірами Священній Римській імперії періоду правління нею Фрідріха Барбаросси. Король Роман робив усе, щоби свої надбання і могутню Русь-Україну залишити у спадок своїм синам [23, с. 251-253]. На думку українського історика П. Толочка, Великий князь і король Роман Мстиславович, встановив політичну єдність південно-західних руських земель від Карпат, Дунаю і до Дніпра, що було найвидатнішою подією у державному житті Руси-України на початку XIII століття, хоча і не було кінцевою метою його широкомасштабної політичної програми [27, с. 155].

Реформаторський образ Романа Мстиславовича Галицького хвилював уяву народів після його раптової смерті упродовж багатьох століть як в Руси-Україні, так і в Європі. Польський хроніст XV століття Ян Длугош з цього приводу свідчить: билини, балади і пісні про Романа співали ще навіть у XV столітті. Також польський хроніст XV століття Бельовський переказує давню легенду, згідно з якою володарю давньоукраїнської держави відводилось почесне місце серед київських богатирів домонгольського періоду, його гробівець шукали поряд з гробницею Іллі Муромця. Життя та діяльність, його невтомна енергія і сила характеру широко відображені і в давньоукраїнському фольклорі. Легенди, перекази, пісні змальовують образ великого князя Романа на рівні з такими могутніми і уславленими персонажами тваринного світу як лев, крокодил, орел. Епічні пісні про великого князя і короля Романа, широко закарбовані в свідомості українського народу, носили, як висловився дослідник Б. Рибаків, “загальноруський” характер доблесті і слави, розмах діяльності в яких міг належати тільки вольовій, владній і сильній людині [22, с. 152-153].

Автор “Слова о полку Ігоревім” оспівує великого князя і короля Романа Мстиславовича як мудрого державного діяча і талановитого полководця. Полки князя Романа “під шоломами латинськими з мечами булатними приклонили перед ними голови Литва, Ятвяги і Половці...”. І коли у великій війні з ятвягами його сини Данило і Василько здобули славу перемогу, галицький літописець писав: “Повернулись вони зі славою до своєї землі, наслідуючи шлях свого батька, який кинувся був на поганих, мов лев, ним же половці лякали дітей своїх”. Через шість років Данило знову переміг ятвягів і обклав їх даниною. З цього приводу літописець писав: “По великому князю Романі ніхто з руських князів не воював їх, лише син його Данило” [24, с. 368-370].

Великий князь і король Роман Галицький загинув у Польщі в zenіті могутності Української держави. Він намагався перетворити державу в західноєвропейське королівство зі законодавчою західноєвропейською базою. Зважаючи на наші висновки, хочемо зупинитися на деяких загадкових причинах, які призвели давньоукраїнське суспільство часів великого князя і короля Романа Галицького до прийняття одностайної думки – до потреби реорганізації Руси-України [8, с.4-38; с.189-208].

Як бачимо з джерел, за часів правління короля Руси-України Романа Галицького усі князі та бояри, хоч і мали великі наділи, однак окремої політичної діяльності не проводили і в усьому підкорялися володареві Руси-України. Запорукою його влади були кращі люди міст, служиві бояри і торгово-ремісничі знать, які повністю підтримували плани великого князя. Найважливішою справою Романа Великого було злучення великих і дрібних князів в одну політичну систему від Карпат до Дніпра. Характеризуючи діяння короля Романа, польський хроніст Кадлубек пише: “За короткий час король Роман так піднісся, що правив майже усіма землями і князями Руси” [5, с. 81-87; с. 145].

Давньоукраїнський літописець, відзначаючи могутність короля Романа, називає його по праву “Самодержцем усієї Руси”, та “царем в Руській землі” [24, с. 368], а тому великий князь і король Роман вважався українським народом реальним новим володарем Українського королівства у час його найвищого державного зміцнення [8, с.4-38; с. 189-208]. Варто зауважити, що по смерті великого князя і короля Романа потребою утримувати єдиною Русь-Україну вважали і великі бояри, які брали безпосередню участь в реалізації державних планів короля Романа і розуміли значення єдиновладдя в Руси-Україні [24, с. 368-370].

Історик М. Грушевський писав, що смерть великого князя і короля Руси-України Романа Великого була для всіх несподіванкою. Держава за час його правління набула великої популярності, а особиста популярність, яку він здобув ще на Волині, поширилась і серед усіх громад Руси-України [3, т. 2, с. 474-475]. Добре ставлення великого князя і короля Романа до громад в Руси-Україні було давньою традицією

Мономаховичів. Князі підтримували її упродовж століть, будучи з покоління в покоління володарями Руси-України, великими князями київськими. Безоглядна боротьба з боярством – це не винятковість Романа, це доробок усієї династії Мономаховичів, який сприяв їхній популярності серед українського народу. Михайло Грушевський наголошував, що великий князь і король Руси-України Роман залишив своїми героїськими вчинками глибокий слід в народній пам'яті, що відбилося в народній фантазії. Слава і діяння виводять князя Романа на один рівень з Володимиром Великим і Володимиром Мономахом, а особистість короля Романа в народній і книжковій творчості набагато яскравіша від попередніх українських князів-державників і героїв [3, т. 2, с. 475].

Отже, народ оспівав великого князя і короля Руси-України грізним володарем, часом немилосердним, справжнім творцем міцної Української держави, яку він упорядковував за західноєвропейським зразком і яка на початку XIII століття внаслідок його реформаторських дій досягла найбільшої централізації та могутності [3, т. 2, с. 16-17]. На закінчення можна з упевненістю сказати: саме особистості типу Романа Великого, творця Руського Королівства і Давньоукраїнської держави, здатні змінити перебіг історії!

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Алесандров Д. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь и образование Литовского государства. – М., 1994.
- 2.Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М., 1987.
- 3.Грушевський М. С. Історія України-Руси. – К., 1991. – Т. 2. – Т. 3.
- 4.Гумильов Л. Древняя Русь и Великая степь. – М., 1989.
- 5.Дашкевич М. Княжение Данила Галицкого. – К., 1873.
- Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М., 1987.
- 6.Зубрицкий Д. История древнего Галицко-Русского княжества. – Львов, 1852-1855. – Т. 2.
- 7.Ідзьо Віктор. Українська держава у XIII столітті. (Українська держава часів “Самодержця Русі” Романа). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 1997. – Т. I. – №2.
- 8.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 1999.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століття. – Вид. 2. – Львів: Сполом, 2010.
- 9.Ідзьо Віктор. Русь-Україна в IX-XIV століттях. Наукове видання. - Львів, 2017р. - 860с.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIV століттях. - Вид. 3. - Івано-Франківськ “Сімик”, 2017р. - 800с
- 10.Ідзьо Віктор. Король Роман Великий. Володар Руси-України. Наукове видання. - Львів «Сполом», 2018р. - 80с.
- Ідзьо Віктор. Король Роман Великий. Володар Руси-України. Наукове видання II. - Львів «ПРОМАН», 2018р. - 82с.
- Ідзьо Віктор. Король Роман Великий. Володар Руси-України. Наукове видання III. - Львів «Тріада плюс», 2020р. - 86с.
- 11.Карамзин М. История Российская. – М., 1991. – Т. 3.
- 12.Котляр М. Ф. Данило Галицкий. – Київ, 1979.
- 13.Котляр М. Ф. Полководці давньої Русі. – К., 1991.
- 14.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб., Археографическая Комиссия, 1871.
- 15.Маркс К., Энгельс Ф. Твори. – М., 1948. – Т. 21.
- 16.Новгородская первая летопись. Старшего и младшего изводов. – М., – Л., 1950.
- 17.Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950.
- 18.Пресняков Е.А. Украина, Вестник культуры и политики. – Спб., 1918. – № 9.
- 19.Полное собрание русских летописей. – Спб., 1843. – Т. 2.
- 20.Полное собрание русских летописей. – М., 1962. – Т. 1.
- 21.Полное собрание русских летописей. – М., 1965. – Т. 2.
- 22.Рыбаков М. Древняя Русь. Сказания. былины. Летописи. – М., 1963.
- 23.Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. – М., 1982.
- 24.Руський літопис. – К., 1989.
- 25.Слово о полку Игореве. – М.-Л., 1955.
- 26.Татищев В. История государства Российского. – М.-Л., 1964. – Т. 3.
- 27.Толочко П. Древняя Русь. – К., 1987.
- 28.Momumenta Germanica Historica. – Paris-Hannoverae, 1874. – Т. 23.

Victor Idzo

Reforms of Grand Duke and King Roman Mstyslavovych Galician in 1200-1205 years

Anotation: In the article the reforms of the Grand Duke and King Roman Mstyslavovych Galician in 1200-1205 years have been investigated.

Key words: Reforms, Grand Duke, King, Roman Mstyslavovych Galician.

Сталінська фальсифікація про характерників, або як з гайдамаків робили маніяків

Анотація: У статті піддається науковій критиці і аргументовано спростовується вигаданий сталінським істориком Миколою Горбанем міф про побутування в характерників ритуального канібалізму. Цей міф також проаналізовано в контексті інформаційно-психологічної війни, яку веде Москва проти України.

Ключові слова: Характерники, гайдамаки, Горбань, канібалізм, інформаційна війна.

Як вказано в настановах для спеціалістів інформаційної війни, національно-психологічні особливості кожного народу представляють першочерговий інтерес. Вони є найважливішою характеристикою, без врахування якої неможливо досягнути максимального психологічного впливу. Спеціальні дослідження показали, що правильне врахування національно-психологічних особливостей народу підвищує ефективність психологічного впливу на нього майже на третину [10, с.162, с.168].

Як відомо, ці національно-психологічні особливості великою мірою формують історична пам'ять нації. Саме тому важливою складовою інформаційної війни, яку нині активно провадить проти України путінська Росія, є наруга над історичною пам'яттю українців, її висміювання або демонізація. Як підтверджують історичні факти, нівелювання, витіснення з історичної пам'яті підкореного народу лицарських традицій було типовою практикою московських колонізаторів. Згадаймо, як сумнозвісна Єкатеріна II, обґрунтовуючи підступне знищення Січі, у своєму маніфесті оголосила запорозьких козаків грабіжниками-бандитами [15, с.683].

Згодом, за тією ж схемою, вже червона Москва зображала бандитами петлюрівців, гетьманців, холодноярців та ін. У час Другої світової війни для дискредитації українського визвольного руху сталінськими опричниками широко практикувалась діяльність так званих спецбойовок (енкаведисти переодягалися в форму УПА і по-звірячому вбивали мирне населення, а згодом це подавалось як злочини бандерівців). У наші дні, в час гібридної агресії, московські пропагандисти не менш активно вигадують дикі чутки про «распятих мальчиків» в зоні проведення АТО, застосовують найбрудніші методи спецпропаганди. Однією із особливостей нинішньої інформаційно-психологічної операції є активне використання антиукраїнських напрацювань ще сталінської епохи. Так, порівнюючи інформаційну війну проти українців, що передувала Голодомору, з сьогоденням, дослідники відзначають абсолютно ідентичні пропагандистські прийоми і тенденції: «У тому, що ми сьогодні бачимо, немає нічого нового. У сучасній російській пропаганді дуже багато того, що було притаманно пропаганді 30-х років: «Будь-який прояв української самосвідомості тоді кваліфікувався як прояв петлюрівщини. Готуючи знищення куркуля, готувалося і знищення петлюрівця...». Так само як зараз українці у пропаганді adeptів третьої імперії виступають у ролі «фашистів», «хунти», так і в 30-ті роки прості працівники і селяни поставали в образах фактично демонів – тих, хто несли загрозу. У карикатурах, у пресі вони виглядали як злодії, бандити» [3].

Яскравим прикладом такого пропагандистського твору сталінської епохи є стаття Миколи Горбаня «Розбійник Мацапура», в якій звирячі злочини кримінальної банди набувають рис «гайдамаччини» і «характерництва». На превеликий жаль, із часів здобуття Україною незалежності ця сталінська фальшивка про людоджерів-характерників ніким із українських дослідників козацтва не була проаналізована і спростована. Тому і до нині вона справно слугує путінським пропагандистам невичерпним джерелом антиукраїнських інсинуацій та вигадок. Зокрема, саме на неї посиляються як місцеві так і запорізькі українськості, які намагаються довести, що гайдамаки, і особливо запорозькі характерники, насправді є лютими ворогами українського народу, які століттями, в прямому сенсі, виточували й пили з нього кров. Звичайно, можна було б просто відповісти на цю статтю пророчими словами нашого генія Тараса Шевченка (до речі, онука гайдамаки), який дав гідну відповідь подібним ненависникам України: «Гайдамаки не воїни –

Разбойники, воры.

Пятно в нашей истории...»

Брешеш, людоморе!

За святую правду-волю

Разбойник не стане,

Не розкує закований

У ваші кайдани

народ темний...» [19, с.280].

Але ми відкладемо емоції в сторону і спробуємо детально проаналізувати як, коли і з якою метою створювалася дана стаття, наскільки об'єктивними є висновки її автора. Для початку вартує згадати час, місце та передісторію з'яви цієї статті. СРСР, 1927 рік, епоха раннього сталінізму. Більшовицький режим

чимдалі більше нав'язує суспільству комуністичну ідеологію, яка вже набирає всіх ознак релігійного культу: віру у «вічно живого» мавзолейного божка Леніна і його «геніального» наступника Сталіна. Першочерговим завданням кремлівських вождів було перетворення населення імперії на рабів особливої породи – зденаціоналізованих і бездуховних гомосовєтїкусів. Тому із самих початків свого існування червона ідеократія повела нещадну боротьбу з будь-якими альтернативними релігійними та ідеологічними концепціями. На хвилі цієї боротьби в СРСР знищували храми, палили ікони, репресували священників. При цьому активну роль відігравала пропаганда, масово з'являлись книги і статті з розвінчуванням церковних «чудес», паплюженням священнослужителів тощо. Під удар репресивної системи потрапляли всі без винятку представники релігійних конфесій: єврейські цадики і рабини, мусульманські муфтії, імами і мулли, буддистські лами і навіть керівники теософських об'єднань. Не уникли переслідування й давніші езотеричні традиції, які користувалися авторитетом у людей і, на думку комуністичної влади, могли впливати на суспільну думку. Репресії торкнулися навіть сибірських шаманів, яких у комуністичній пресі й «науці» шельмували як «епілептиків», «психопатів» і «носіїв венеричних хвороб» [17,с.87,с.93,с.98].

Саме в цей час у Харкові з'являється на світ стаття «Розбійник Мацапура» (побутово-історичний нарис). Автором статті є марксистсько-ленінський історик Микола Горбань. Чому я відразу наголошую на його ідейних переконаннях? Та тому, що комуністичних істориків від істориків всього світу відрізняє передусім характерний стиль фальсифікування історичних фактів в угоду комуністичним догмам. Наприклад, основою комуністичної теорії був так званий «класовий підхід», тому в будь-якому історичному явищі чи факті більшовицькі історики намагалися вишукати ознаки «класової боротьби», при цьому підтасовуючи, фальсифікуючи чи замовчуючи факти. Інша особливість, яка вирізняла їх від істориків решти світу, – соціальне лицемірство. Більшовицькі історики працювали, керуючись вказівками комуністичного центру і під його жорстким контролем. Сьогодні вони могли «науково» обґрунтовувати великий вклад в історію Троцького, Радека чи Бухаріна, а завтра – «історично» доводити їх злочинні дії і шкідливість для справи побудови комунізму. Варто поставити собі запитання: для чого більшовикам був потрібен вихід цієї статті? Щоб відповісти на нього, достатньо процитувати інструкцію одного з більшовицьких бонз своїм агітаторам в Україні: «Ні для кого не таємниця, що не Денікін змусив нас залишити межі України, а грандіозне повстання, що його підняло проти нас українське сите селянство. Комуна, чрезвычайку, продзагони, комісарів-євреїв зненавидів український селянин до глибини всієї душі. У ньому прокинувся вільний дух запорозького козацтва і гайдамаків, котрий дрімав сотні літ. Це страшний дух, котрий кипить, нуртує, немов грізний Дніпро на своїх порогах, і змушує українців здійснювати чудеса хоробрості. Це саме той дух вільності, котрий давав українцям надлюдську силу протягом віків воювати проти своїх гнобителів: поляків, московитів, татар і турків та одержувати над ними блискучі перемоги» [4,с.150].

Потужне відродження в Україні козацького духу викликало всенародне повстання проти Москви. Дійшло до того, щоб підманути українців, кремлівські бонзи навіть змушені були організувати так зване «червоне козацтво». Правда, до червоних характерників справа не дійшла. У той час у боротьбі УНР проти московських окупантів важливу роль відіграли саме загони петлюрівських гайдамаків, і комуністи це дуже добре запам'ятали. Тому в більшовицьких ідеологемах прогресивним «червоним козакам» протиставляються саме гайдамаки. Згодом, добре залили сала за шкіру окупантам повстанці Холодноярівської республіки, які теж виводили свою традицію від гайдамаків Гонти і Залізняка. Навіть у час написання Горбанем статті, більшовикам не вдалося остаточно придушити цей козацько-гайдамацький дух, і в Україні де-не-де все ще спалахували повстання. Становище було настільки непевне, що більшовики навіть не наважувалися перенести головні установи окупаційної адміністрації до Києва і тримали їх у прикордонному Харкові, який і став центром ідеологічної боротьби з «контреволюційним петлюрівсько-гайдамацьким охвістям». Щоб зламати хребет непокірному українству, для більшовицької верхівки було вкрай важливим знищення козацького духу всіма можливими засобами. У масовому порядку репресувалися ті, хто прославляв українське козацтво: письменники, поети, художники, науковці. Переслідування торкнулося навіть незрячих співців козацької традиції – кобзарів. Їх буде масово винищено трохи пізніше, перед самим Голодомором [8,с.300].

Цікавий факт: в офіційних документах щодо учасників антирадянського опору став вживатися термін «бандити» замість «повстанці», виставляючи, таким чином, визвольні змагання як банальний кримінал. Відповідно, й військово-історичну традицію, на яку спиралась повстанці, окупаційна влада намагалась представити як кримінальну. З цією метою у 1926 році з Центрального архіву Росії в Україну було передано кримінальні справи, в яких сталінські історики мали відшукати негатив на гайдамаків. Ось як скромно згадує про це сам Горбань: «через те, що дуже часто між справами про «колодників, воров и разбойников» трапляються справи гайдамацькі, я вирішив переглянути й цю справу» [2,с.174].

Нагадаємо, що всі важливі документи часів Гетьманщини Росія відмовляється передавати Україні й донині. Серед переданих кримінальних справ Горбань «наштовхнувся» на матеріали суду над кримінальною бандою розбійників-маніяків. У справі, яка датується 1730-40-ми роками йдеться про нелюда Павла Шульженка, на прізвисько Мацапура, який, зі зграєю собі подібних, на теренах Сумщини та

Полтавщини грабував, катував та вбивав людей. Особливо несамовиті звірства недолюдки виявляли до жінок, яких гвалтували, після чого забивали палками до смерті, розчленовували і поїдали частини плоті, вирізали з утроби немовлят. Ці макабричні злочини вжахнули тодішнє населення Гетьманщини. Тепер же історія банди звироднілих нелюдів стала в пригоді сталінському історичу в його боротьбі проти «надмірної ідеалізації козащини (гайдамаччини)». Досліджуючи прізвисько бандита Мацапури, Горбань намагається притягнути його за вуха до запорозької традиції: «...Мацапурою його названо під час його розбишацьких пригод. Це ж давній звичай запорозький давати інші прізвиська всім, хто вступав до війська запорозького. Що запорожці брали участь у гайдамацьких ватагах, то цей звичай і по гайдамацьких ватагах, а також само і по розбишацьких. Так само і в Михайла Мищенка було друге прізвисько - Великий» [2,с.188].

По-перше, практика давати прізвиська була поширена серед широких кіл населення, і не лише на Запоріжжі. Наприклад, у кожному селі чи місті люди, крім прізвища, мали ще так зване вуличне прізвисько. Зрештою, практика давати прізвиська була поширена і в кримінальних колах. Наприклад, верховний вождь Горбаня – Джугашвілі-Сталін – у своїй бандитській юності мав кличку «Коба».

По-друге, зі справи випливає, що Мацапура-Шульженко ніколи не був на Запорізькій Січі, як і члени його банди, і не мав жодного стосунку до козацтва. Натомість, за визначенням Горбаня, він був «справжнім сільськогосподарським пролетарем» [2,с.189].

Зрештою, навіть саме прізвисько Мацапура красномовно натякає на його пролетарське походження: «Мацапура – грубий неотесаний мужик. Мугир. Див.Лобур, Гевал, Товпига» [1,с.222].

Як розповідав у суді сам Шульженко-Мацапура, він виріс безбаченком на руках у матері-наймички, котра, як випливає зі справи, не відзначалась високими моральними якостями. З юних років став на темну стежку, займався злодійством і конокрадством, вбивствами, не вилазив із тюрми. У 1739 році в Прилуках був звільнений від смертної кари з умовою праці тюремним катом [2,с.176,с.185].

По-третє, як бачимо зі справи, жодного разу ані Мацапура, ані жоден із його спільників на допитах ніколи не називали свою банду гайдамацьким загonom, а самих себе «гайдамаками» або ж «характерниками». Також ніде в справі не називають їх ні «козаками», ні «гайдамаками», ані «характерниками» і самі судді, які, напевно ж, прекрасно знали, з ким мають справу, і чітко відрізняли бандитів від гайдамаків. Таке виявлення соціальної належності Мацапури і його бандитів відразу ставить Горбаня в досить небезпечне становище перед його більшовицькими хазяями, адже біографії мацапурівців більше нагадують життєвий шлях середньостатистичного чекіста-головоріза. Ні для кого не секрет, що в часи Горбаня саме такі, як Мацапура, «сільськогосподарські пролетарі» з кримінальними замашками, стали головною опорою більшовицької революції, іменем якої творили найбільш дикі звірства. Натомість, жертви Мацапуриних горлорізів – заможні селяни, купці, козаки – були головними класовими ворогами більшовиків. Усвідомлюючи небезпеку, Горбань пробує, як кажуть у народі, «перекинути дохлого kota на чужий город», тобто перетворити пролетарів-кримінальників у «гайдамаків», тому продовжує маніпулювати фактами: «Друге, що дає нам справа Мацапурина, це те, що розбишацька ватага організована цілком за зразком гайдамацької ватаги. На чолі стоїть отаман Мацапура, у ватазі є молодики і старші. У важливих випадках вся ватага радиться, що робити, як бути» [2,с.190].

І знову ж таки, подібна організація аж ніяк не є якимось оригінальним маркером «гайдамаччини», вона характерна для будь-якої більш-менш організованої спільноти, при чому не лише військової (можна згадати господарські артілі чи чернечі братства). Зрештою, за такою ж схемою влаштована і будь-яка кримінальна банда, і, та ж партія більшовиків. Як бачимо, і в цьому випадку безпідставне оголошення банди Мацапури гайдамацьким загonom цілком на совісті сталінського історика. Особливі сподівання Горбань покладає на епізод, коли до банди приєдналися четверо нібито запорожців: Іван Таран, Михайло Макаренко, Денис Гриценко, Мартин Ревиський, з якими прибув і писар Василь Ревиський, очевидно родич Мартина [2,с.176].

Пізніше, саме ці новоприбулі відзначилися у банді найбільш кривавими звірствами. Цьому факту Горбань намагається надати особливої ваги, базуючи на ньому такий «науковий» висновок: «Нарешті, треба відзначити, що у ватазі Мацапуриній були запорожці, які саме й на ворожіння, й на людоджерство навчали інших учасників ватаги. Треба згадати тільки, що в XVIII столітті, не кажучи про раніші часи, на Запоріжжі існував тип запорожця-химородника, характерника, ворожія. Не тільки селянство, ба навіть панство польське, тієї думки держалося, що керовники гайдамацьких ватаг – характерники. Погляд цей на запорожців тримався міцно, отже й перенесений був цілком і на розбишацьких ватажків. І деякі підстави були, бо серед цих ватажків, очевидячки, не один такий траплявся, як Таран, Ревиський, що знав як ворожити. Природна річ, постать такого ватажка оточувалася пошаною, рядові члени ставилися до нього навіть і з побоюванням, та й сам він вірив у силу ворожіння. І Мацапура теж, як видно з справи, замовляв кров. Віра в силу ворожіння була така, що й сидючи в тюрмі Мацапура з товаришами вірив у те, що вони «потому пойманы, что не схватили сердца» [2,с.191].

Як відомо з історичних джерел, характерники – козаки, наділені надприродними здібностями. Серед запорожців характерники вважалися елітою, саме вони очолювали козацькі загони. Про характерників було складено чимало народних легенд і переказів, художники змальовували їх у численних парсунах «Козак –

душа правдивая», про них згадували у своїх творах Євген Гребінка, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Яків Кухаренко, Іван Попко, Олекса Стороженко, Микола Костомаров, Дмитро Яворницький, Яків Новицький, Андріан Кашенко, Андрій Чайковський та багато інших. Таким чином, образ характерника став важливим елементом української культурної традиції. До того ж, традиції самотньої, відрубної від Москви, де такого явища як характерники ніколи не було. Природно, що характерники, як воїни, наділені містичною силою, викликали ненависть у московських колонізаторів. Але і в даному випадку Горбань суперечить сам собі, адже ж не «запорожці» і «характерники» Таран чи Ревиський очолили ватагу, а наймит Мацапура. Натомість у гайдамацьких загонах тих часів діяло правило: «...Ватажки були з запорожців, а їх дружина набиралась з охотників» [18,с.294]. Ба більше, за згаданою Горбанем традицією, гайдамацькі й козацькі загони зазвичай очолювали не прості запорожці, а саме характерники. Тому у випадку, коли б пристали до банди «запорожці» виявилися ще й характерниками, як намагається нас переконати Горбань, шансів верховодити загonom у Мацапури не було й поготів. Січові лицарі ніколи б не визнали над собою керівництво мугиря-наймита без військового досвіду, та ще й ката. Адже особа останнього була упослідженою в тодішньому суспільстві і стояла на найнижчій ланці соціальної драбини, катів зневажали і цуралися, на що вказує і сам Микола Горбань: «...серед народу назва кат вважалася за «поносное и ненавистное, и вообще в народе считалась мерзостным» [2,с.192].

Як тут не згадати відому запорозьку приказку: «Зроду-віку козаків та не бути катом!». Про ставлення запорожців до катів промовисто говорить і той факт, що навіть на Січі вони намагалися вибирати «заплічних справ майстрів» не зі свого середовища, а серед полонених татар або ж між злочинців. Як свідчить Олександр Рігельман, який у ті часи особисто бував на Січі: «Для цих страт вони катів і від давнини не мали; а коли була потреба злочинців стратити, то довбиш з командою, виходячи за місто, злочинця злочинцеві вішати, або яку іншу призначену товариством страту, здійснити наказував, і то такому, котрий сам був до страти засуджений; якщо ж був лише один злочинець і виконати йому вирок було нікому, то його залишали в тюремній ямі до тих пір, доки другий злочинець не з'явиться, і так вішав завжди новий старого злочинця» [15,с.730].

Зрештою і сам Мацапура став катом, будучи засудженим за вбивство. Як бачимо, коли б Мацапурина згряя дійсно була гайдамацьким загonom, і в ній дійсно були б запорожці, то ставлення запорожців до простого наймита, до того ж ще й колишнього ката, не давало Мацапури жодних шансів бути ватажком. Тим більше запорозький характерник ніколи не став би до наймита на службу. Якби вони дійсно були справжніми запорожцями, то саме хтось із їх числа, наприклад, той же Таран, але аж ніяк не Мацапура, мав би очолити ватагу. Розуміючи всю суперечливість власних міркувань, Горбань намагається здійснити ще одну підміну понять, натякаючи на «характерництво» вже самого Мацапури. Намагаючись надати Мацапури бодай якихось рис «характерника», Горбань заявляє, що той, мовляв, вмів замовляти кров і вірив у ворожбу. Даруйте, але ж традиція замовляння крові й віра у ворожбу в тогочасній Україні (як і в усій тогочасній Європі) була надзвичайно поширена серед широкого загалу. За такою логікою «характерниками» можна оголосити всіх сільських баб-шептух, міських циркульників чи навіть циганських ворожок. Але ж, як ми знаємо, Мацапура був простим наймитом і катом, ніколи в житті не був на Січі, тобто не міг знати січової характерницької традиції. Натомість замовляти кров, як і віри у ворожіння, міг навчитися в кримінальних колах, або й на катівській роботі. До слова, в усіх звірствах Мацапури яскраво проглядаються саме катівські навички, адже тодішні кати професійно займалися розчленуванням людей. Крім того, саме в катів практикувалося вживання в їжу крові і м'яса засудженого. Відомо, що в сім'ях катів у Європі навіть зберігали кров страчених злочинців, адже вона наділялась магічними властивостями. Так само ними використовувались частини тіла страчених, наприклад, пальці. Кати навіть торгували кров'ю і частинами тілами страчених [20,с.66-67].

Саме через такі криваві традиції більшість людей цуралися катів, ставлячись до них, як до прокажених. Люди добре розуміли, що зазвичай у кати йшли патологічно кровожерні, психічно збочені нелюди зі схильністю до садизму. А із середовища кримінальних злочинців виходили найстрашніші кати. Горбань сам застав криваві більшовицькі «чрезвычайки», основний контингент яких складали кримінальні злочинці. Саме вони відзначилися найбільшими несамовитими звірствами. Судячи з усього, саме робота катом і запустила в Мацапури процес незворотних психічних змін, який і призвів до здійснення ним низки нелюдських звірств. Наприклад, під час Червоного терору у психлікарнях Росії було масово зафіксовано так звану «хворобу катів», коли червоні вбивці божеволіли від постійного виконання кривавих злочинів [13,с.143].

Про те, що на своїй кривавій роботі кати часто сходили з глузду, яскраво свідчать оприлюднені нещодавно біографії штатних катів сталінського НКВД, в яких, як наслідок їх «професії», було офіційно діагностовано шизофренію, паранюю, інші патологічні розлади психіки; вони спивались, і в більшості закінчували життя самогубством [6,с.91].

Красномовним підтвердженням таких психічних патологій у катів є відкриті влітку 1941 року, після поспішної втечі сталінських орд, тюрми НКВД по всій Західній Україні [16,с.267].

У цих енкаведистських катівнях Львова, Дрогобича, Золочева, Тернополя, Самбора були знайдені тіла жертв із здертою шкірою, виколотими очима, знятими скальпами, відрубаними статевими органами, вирізаними язиками, жінок із відрізнаними грудьми, вирізаними плодами, які натомість зашивалися в розпороті животи монахинь та священників. Думаю, що і сам Горбань в глибині душі розумів, що в його епоху Мацапура і його монстри правильного кримінально-пролетарського походження («гегемони революції»), без сумніву, опинилися б у складі озброєного загону партії більшовиків, і стали б органічною частиною чекістської системи масового знищення класових ворогів. Наступне. За весь час перебування в банді ані Таран, ані Ревиський, навіть не підозрюють, що згідно запорозької традиції саме хтось із них, а не кат Мацапура, має в ній ватагувати. Тому виникає питання: чи були насправді ці нелюди запорожцями? У справі є показовий епізод як під Кругликом ці горлорізи скоїли напад на двох справжніх запорожців, які їздили в купецьких справах. При цьому одного купця-запорожця бандити забили, а їх майно розграбували. Зрозуміло, що коли б Мацапурині недолюдки дійсно були б справжніми запорожцями, таке було б неприпустимим. За законами Січі вбивство товариша вважалося страшним злочином, таких вбивць чекала страшна смерть: живими їх закопували в землю разом із вбитими. І, звичайно, коли б на Запорозжі знайшлися сліди цих бузувирів, про них би тут же стало відомо Генеральній Військовій канцелярії. Адже, як випливає з справи, зважаючи на особливу резонансність злочинів, розшук членів банди Мацапури вівся з усією відповідальністю. Натомість, пошуки не виявили слідів цих «запорожців» ні на Січі, ні будь-де в Гетьманщині. Усе це промовисто вказує на те, що вони були такими ж як і Мацапура – звичайними бандитами, які з метою заплутати сліди назвали себе запорожцями, а Мацапура, який ніколи на Січі не бував, сприймав їх вигадки за чисту монету. Підтверджує наше припущення те, що у цій групі псевдозапорожців був писар Василь Ревиський, який спеціалізувався на виготовленні фальшивих паспортів: «...написав там же, біля Телепня паспорт на папері, котрий разом з чорнилами він при собі мав, а інший, старий паспорт, котрий був у нього ж, грамотного, віддав Тарану, сам же з ним та іншими ще товаришами, їх було троє чоловік, пішли продавати горілку» [2, с. 180-181].

Завдяки такому кримінальному таланту Ревиського псевдозапорожці з легкістю могли перетворюватись на міщан, купців чи навіть на царських дітей. Причому писар випишував фальшиві паспорти московською мовою, отже мав добре її знати. Не виключено, що ці бузувіри могли бути етнічними московитами, адже оперували вони на московсько-українському прикордонні. Цим і можна пояснити те, чому, незважаючи на найретельніший розшук, ні Тарана, ні решту псевдозапорожців не могли знайти на території Гетьманщини, що змушений визнати і сам Горбань [2, с. 184].

Як правило, не спіймані бандити продовжують творити подібні злочини, поки їх не спіймають, натомість у Гетьманщині після зникнення Тарана зі спільниками криваві звірства припинились. Варто звернути увагу і на той факт, що в ті часи людоїдство було поширене, перш за все, на території сучасної Росії, про що також згадує Горбань [2, с. 190]. Ось характерний приклад тамтешньої усної народної творчості: Я ізъ рукъ, ізъ ногъ короватъ смощу,

Изъ буйной головы яндову скую,
Изъ глазъ его я чары солью,
Изъ крови его пьяно пиво сварю,
А изъ сала его свечей налью [12, с. 75].

Цікаво, що серед кримінальних злочинців московії звичаєвий канібалізм зберігся й до наших днів. «Вори», втікаючи із сибірських таборів, беруть із собою одного або й кількох молодих в'язнів, яких називають на жаргоні «корова» або «консерва», з метою з'їсти їх у дорозі. Ця жахлива традиція зафіксована у так званих «каторжних» піснях:

Пока шли мы с Тюмени, –
Ели мы гусей,
А как шли мы до Онора, –
Жрали мы людей [8, с. 292].

Згідно цієї кримінальної традиції, «вори» при закінченні харчів чекали, коли «консерва» засне, й тоді по-підлому вбивали «її» та пожирали:

И многие идут бродяжить,
Сманив товарищей своих,
А как устал, – кто с ним приляжет,
Того уж вечный сон постиг.
Убьют и тело вырезают,
Огонь разводят – и шашлык
Его и им же поминают,
И не один уж так погиб [5, с. 55-56].

Для порівняння: за всю історію існування Запорозької Січі жодного випадку канібалізму там зафіксовано не було. Варто уважніше придивитися і до ворожіння псевдохарактерників, яке зафіксовано у

справі. Ці нелюди, схопивши вагітну жінку, згвалтували її, а потім один із виродків – Таран – вирізав в неї із живота зародок ненародженої дитини, щоб ворожити на ньому «чи їх спіймають». Згодом із тіла дитини Таран вирізав серце і на ньому також ворожив, підкидуючи його над вогнем, а потім кидали кожному з бандитів чи зловить. Пізніше серце разом із нутрощами дитини засмажили та з'їли [2,с.178-179].

Як свідчать історичні факти, така бузувірська поведінка абсолютно не притаманна запорізьким козакам. На противагу цьому дикунству, січові лицарі, з їх культом вшанування Божої Матері Покрови, ставилися до чарівної половини людства з великих пістетом і навіть деяким острахом (тому, наприклад, жінкам не можна було перебувати на Січі). До того ж серед запорожців існувало переконання, що зневажання жінок (особливо вагітних), як і дітей чи стариків, неминуче призводить козака до поразки на війні, і навіть смерті. Більш детально про ці переконання можна прочитати у моїй праці «Таємниці бойових мистецтв України», яким присвячено окремий розділ «Моральність воїна і військовоє щастя» [9,с.169-176].

Крім того, у своїх книгах «Таємниці Бойових Мистецтв України» та «Загадки козацьких характерників» я наводжу чимало згадок сучасників про козаків і їх отаманів, які ворожили перед битвою чи вмili замовляти зброю. І ніде серед численних фактів не зустрічається нічого подібного до вирізання плоду у вагітних чи людоджерства. Навпаки, всі, хто мали можливість бачити характерницькі практики козаків, аж ніяк не вважали їх ані людоджерськими, ані антихристиянськими. Нагадаємо кілька таких свідчень. Хоча я опублікував їх ще в 2003 році, борці з характерниками замовчують їх, бо бояться визнати, що характерництво уціліло після знищення Січі. Першим надамо слово наказному отаманові Азовського, а згодом Чорноморського козацьких військ, бойового генерала Якова Кухаренка, приятеля Тараса Шевченка. Народився і виріс він серед старих запорожців, а ставши в лави Чорноморського козацтва, не раз безпосередньо водив у бої знаменитих чорноморських пластуни, в яких зберігалась і передавалась наступним поколінням характерницька наука: «При пластунах були охочі хлопці, при них вони і зростали, а вивчившись характерства робилися пластунами» [11,с.66]. У п'єсі «Чорноморський побит» Я.Кухаренко так описує характерника: «... чоловік у всьому тямущий: чи ружа спортить, або направить, – від кулі, від гадюки, уроків, заговорів, від любовців, нелюбовців, сказано, – характерник, та й годі» [11,с.21-22].

При цьому отаман, який був надзвичайно порядною і чесною людиною, за що його дуже цінував Тарас Шевченко, не вбачає в характерництві абсолютно нічого неприйнятнoгo для суспільства, а навпаки пропагує як цікаву українську етнографічну самобутність. Спостереження Кухаренка доповнює чорноморський козак, бойовий генерал Іван Попко. Для нас його свідчення є особливо цінними ще й тому, що І.Попко народився в сім'ї козацького священика, і перед тим як стати на військову службу встиг закінчити Астраханську духовну семінарію, і навіть навчався в Московській Духовній академії, тому добре орієнтувався в богословських питаннях. Так само як і Я.Кухаренко, розкриваючи завісу таємничості над характерницькими практиками пластуни, І.Попко не лише не знаходить там ніяких зв'язних людоджерських практик, але й авторитетно стверджує, що характерництво не становить загрози християнству: «Взагалі пластуни мають свої таємні правила, свої перекази, свої повір'я і так звані характерства: замовляння від кулі, від обпою гарячого коня, від укусу змії; наговори на рушницю і пастку; «замовляння крові», яка тече з рани і інші; але їх забобони не на шкоду вірі, і не заважають їм ставити свічку святому Євстафію, який в земному своєму житті був майстерним воїном і стрільцем, і удостоївся бачити на рогах гнаного ним пустелею оленя, хрест, з розп'ятим на ньому Господом» [14,с.159]. Для підтвердження І.Попко навіть наводить той аргумент, що всі характерницькі замовляння починаються зі згадки Господа: «Я стану шептати, ти ж, Боже, ратувати...» [14,с.159]. До того ж, будучи надзвичайно освіченим (знав дев'ять мов), І.Попко дав чітке визначення характерства – волхвування на випадковості війни (а не розбійництва), і спробував розкрити походження терміну «характерник» від латинського *caractère*, першим звернувши увагу на існування захисного амулета під назвою «характер» аж у Франції: «Не можна не звернути увагу на саме слово характерництво, яким визначається будь-яке волхвування на випадковості війни, а особливо заклинання або знамення, котре захищає воїна від рани в бою. Відомо, що подібний забобон і у французів виражається словом *caractère*. Наприклад: “Il ne fut pas tué, parcequ'il portait un caractère. – Він не був убитий, оскільки він носив «характер» [14,с.159]. Зараз можна лише гадати, чи цей термін залишився їм у спадок від давніх гальських жерців – друїдів, чи може примандрував туди разом з козаками Богуна і Сірка в часи Тридцятилітньої війни? [9,с.30].

Цікаво, що при арешті «характерника» Мацапури і його бандитів у жодного з них не було виявлено такого «характеру» чи то у вигляді магiчного амулета, чи, бодай, у вигляді особливої мітки на тілі. Як бачимо зі свідчень, характерники, перш за все, замовляли вогнепальну зброю (як на людей із чисто кримінальною зброєю – кийками і ножами, в той час як традиційною зброєю запорозьких козаків були шаблі, рушниці, списи. Зрештою й сам Горбань, уважно проаналізувавши відповідну криміналістичну та етнологічну літературу, змушений був визнати, що ворожіння над серцем дитини – це пережиток первісної магії, який зберігся саме в середовищі кримінальників: «Ворожіння над внутрішностями тварин є давнього походження, і в цьому ворожінні під серцем дитини маємо теж пережиток з життя первісного суспільства, пережиток, що зберігся тільки серед одних кіл населення – серед злочинців» [2,с.191].

Ця звіряча традиція базувалась на абсолютно дикому забобоні, який був поширений серед розбійників: «Серед професійних злочинців побутує інше, набагато жахливіше переконання, нібито серце ненародженої дитини дає людині надприродну силу: той, хто з'їв таке серце, той отримує здатність літати, а хто скуштував шматки з 9-ти сердець, той може безкарно здійснювати злочини: ніхто не в стані затримати такого чоловіка; якщо навіть його випадково арештують, то його не втримають у в'язниці ні важкі ланцюги, ні грубі стіни, тому, що він зможе стати невидимим, літати в повітрі і відкривати всі замки. Чоловік, що бажає набути подібну силу, повинен не лише зарізати 9 вагітних жінок, але й видобути з їх животів 9 хлопчиків, бо серця дівчаток таємного впливу не мають» [12,с.76].

Врешті-решт про те, що люджерська магія була саме бандитською, підтверджує і зізнання самих злочинців, яке наводить Горбань: «З Мацапуриної ватаги 9 їли людське м'ясо і їло його «чтоб смелыми быть к разбою» [2,с.190].

Отже, мацапурівці вважали себе розбійниками, а не «характерниками» чи «гайдамаками», а свою магію чисто розбійницькою. Як бачимо, спроби сталінського історика Горбаня видати серійного вбивцю та гвалтівника за характерника при серйозній перевірці не витримують жодної критики. Його псевдонаукові конструкції є відверто тенденційними й непереконливими, а їх метою є намагання через демонстрацію найдикіших інстинктів зграї звироднілих маргіналів з числа криміналітету спаскудити самі поняття гайдамацтва і характерництва як чужі і ворожі московсько-сталінському трактуванню історії. Фактично, перед нами класичний зразок маніпуляції свідомістю, який у теорії і практиці спецпропаганди має назву «метод великої брехні» [10,с.318].

Суть цього методу наступна: з максимальним ступенем переконання запропонувати аудиторії настільки вражаючу брехню, що простому обивателю неможливо повірити, що такі речі можна вигадати. При цьому грамотно скомпонована «велика брехня» викликає в людини глибоку психоемоційну травму, котра згодом надовго визначає її сприйняття даного явища всупереч логіці і здоровому глузду. Як показує практика, при методі «великої брехні» особливо ефективно спрацьовують саме описи звірств над дітьми і жінками. Тому і повідомлення про «гадання на вирізаних з утроби матері дітях», внаслідок сильної емоційної травми, яку воно викликає, може надовго сформувати в людини, що отримала таку шоковую інформацію, потрібні погляди. Все це дає підстави стверджувати, що оголошення Мацапури та його горлорізів «гайдамаками» і «характерниками» було спробою сталінського режиму методами спецпропаганди спаплюжити, здискредитувати самотутню лицарську традицію характерництва, запламувати її тавром люджерства і бандитизму, змусити українців з огидою відвернутися від неї. Якщо говорити сучасною мовою, ми маємо справу з класичною інформаційною спецоперацією проти України тих часів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1966.
2. Горбань М. Розбійник Мацапура (побутово-історичний нарис) Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 2. – Харків: Майдан, 1999. – С. 174-197.
3. Демчук С. Російсько-радянська пропаганда: як «куркулі» і «петлюрівці» стали «хунтою» і «фашистами» https://texty.org.ua/articles/60284/Rosijskoradanska_propaganda_jak_kurkuli_i_petlurivci_staly-60284/:// HYPERLINK.
4. Доценко О. Зимовий похід (6.XII 19 – 6.V 20). – Варшава: 1932. – С.150.
5. Дорошевич В. Сахалинь (Каторга). – Москва: 1903. – С.55-56.
6. Игнатов В. Д. Палачи и казни в истории России и СРСР. – Москва: Вече, 2014. – С.91.
7. Каляндрук Т. Б. Загадки козацьких характерників. – Львів: ЛА «Піраміда», 2004. – С.93.
8. Каляндрук Т. Б. Козаки. Слов'яни проти орди. – Львів: ЛА «Піраміда», 2017. – С.93.
9. Каляндрук Т. Б. Таємниці бойових мистецтв України. – Львів: ЛА «Піраміда», 2003. – С.93.
10. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / Под общ. ред. А. Е. Тараса. – Мн.: Харвест, 1999. – С.168.
11. Кухаренко Я. Г. Твори. – Прага: Видання громади Українців з Кубані, 1928. – С. 21-22.
12. Левенстимъ А. А. Суеверіе въ его отношеніи къ уголовному праву. – С.-Петербургъ: 1897. – С.76.
13. Мельгунов С. П. Красный террор в России – Москва: СП. «PUICO», «P.S.», 1990. – С.143
14. Попка И. Черноморские Козаки въ ихъ гражданскомъ и военномъ быту. – Санкт-Петербургъ, 1858. – С.159.
15. Рігельман О. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків взагалі. – Київ: Либідь, 1994.
16. Романів О. Федущак І. Західноукраїнська трагедія. – Львів-Нью Йорк: Вид. НТШ, 2002. – С. 267.
17. Харитонова В.И. Политика, корректирующая традиции: (нео)шаманы и (нео)шаманизм в СССР и РФ (1922-2010 гг.) // Národnostní politika na teritoriu bývalého SSSR / František Bahenský a kolektiv. – Etnologický ústav Akademie věd České Republiky, V.V.I.: Praha, 2010. – S.87. – S. – S.98.

18. Чубинский П. Несколько народных исторических преданий // Записки Юго задного Отдела Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. – Київ, 1874. – Т. I. – С. 294.

19. Шевченко Т. Кобзар. – Київ: Дніпро, 1984. – С. 280.

20. Штрак Г. Л. Кровь въ верованіяхъ и суеверіяхъ человечества (Народная медицина и вопросъ о крови въ ритуале евреевъ) С.-Петербургъ. – 1911 г. – С. 76.

Taras Kalyandruk

Stalin's falsification of the charakterniks, or how the haydamaks were depicted as maniacs

Annotation: *This article scientifically criticizes and refutes with arguments the myth created by Stalinist historian Mykola Horban about the existence of ritual cannibalism among charakterniks. This myth is also analyzed in the context of the information and psychological war waged by Moscow against Ukraine.*

Key words: *Charakterniks, haydamaks, Gorban, cannibalism, information war.*

УДК 94 (477) (092)

Петро Коваль

Дві річниці, пов'язані з «добровільним переселенням» з Галичини до Бессарабії на початку 1941 року

Анотація: *В статті досліджуються насильні масові депортації українського населення Галичини до Бессарабії.*

Ключові слова: *Українське населення, депортація, Галичина, Бессарабія.*

Насильні масові депортації населення Галичини до Бессарабії є нині майже призабутим епізодом нашої історії. Проведені в середині суворої зими пам'ятного сорок першого, прирекли на болісні страждання десятки тисяч родин, вивезених всупереч їх волі, до далекої країни суворого клімату, до якого важко було пристосуватися. П'ять літ пізніше, під час дощукільної посухи, що навідала цю землю весною 1946 р., значна частина переселенців померли голодною смертю, не одержавши жодної допомоги зі сторони радянської влади. Для тих, хто для рятування життя вирішив тікати, а також для тих, кому вдалося там якось вижити, трагічний рік посухи та перші проведені в Бессарабії літа згадувалися як час мозольних змагань за біологічне виживання, як тяжке, нічим не завинене, покарання [1, с.121-127].

Правовою підставою для тих депортацій було рішення центрального керівництва СРСР від 23 липня 1939 р. «Про засоби охорони суспільних колгоспних земельних ресурсів перед марнотравленням», яке, на погляд, мало економічний характер, а в дійсності послужило до реалізації суто політичних імперських намірів та планів. Незабаром унаслідок перемоги над Фінляндією у викликаній Сталіним у цьому ж році загарбницької війни проти цієї держави, в березні 1940 р. захоплено 39 000 кв. км Карелії, населення якої втекло перед советським окупантом. Цей документ виявився дуже помічним у проведенні заселення новоздобутої обезлюдненої території. Базовано на ньому у великомасштабних перемішуваннях людності після приєднання до Радянського Союзу нових територій згідно з договором Ріббентроп - Молотов від 23 серпня 1939 року [2, с.35-89].

Не випадково постановою ВР УРСР від 4 грудня цього ж року створено переселенський відділ при Раді народних комісарів. Немає сумніву, що його головним завданням було організування і проведення чисельних депортацій цілими родинами політично підозрілого й не вигідного елемента з Західної України.

Двадцять шостого червня 1940 р. радянський уряд в ультимативній формі зажадав від Румунії передачі Бессарабії УРСР, а два дні пізніше, на підставі радянсько-румунського договору, Червона армія ввійшла на цю територію, в значній кількості заселену німецькими колоністами. На нових землях Радянської України створено Акерманську й Чернівецьку області, а від 7 грудня 1940 р. - Ізмаїльську. Згідно з установленим міждержавним протоколом німці мали залишити цю територію добровільно; насправді виселено їх насильно, а їхнє майно передано в цілості місцевій новій адміністрації. Виїхало тоді загалом 133 000 німців [3, с.49-75]. В опущених селах у короткому часі залишене ними майно було розкрадене, а будинки значно зруйновані [1, с.121-127].

Вже 31 жовтня 1940 р. РНК УРСР та ЦК ВКП(б)У видали постанову про переселення на ці землі колгоспників і індивідуальних господарів з деяких округів УРСР. У постанові вказується, що «Переселенням забезпечується безкоштовний виїзд, перевіз худоби, а також іншого майна до 2 тонн». Спогади людей, підданих депортації, а також посторонніх очевидців засвідчують, що ці визначені норми на практиці не були дотримані з приводу браку відповідної кількості підвод до перевезення значного вантажу. На невеликі кінні сани входило його небагато, до того віддалі до залізниці, де очікував задалегідь підготовлений склад вагонів, сягала деколи двадцяти й значно більше кілометрів.

В одному худоб'ячому вагоні мусило поміститися дві родини разом з майном. Інструкція згаданої постанови давала можливість переселенцям здати надмір зерна й картоплі до місцевих пунктів закупівлі, щоб потім одержати таку саму кількість у нових місцях поселення. До того ж, Народний комісаріат обов'язкового постачання зобов'язав відповідні органи адміністрації до надання депортованим позики в розмірі до трьох центнерів на одну сім'ю, а також банкового кредиту по триста карбованців[1, с.121-127].

Рішенням правління УРСР 6 листопада 1940 р. заплановано заселити опущені німцями землі, переміщуючи 6000 родин зі східної України і 3700 - із західних областей. Ціла акція мала закінчитися до 1 лютого 1941 р. Для ефективного виконання наміченого плану зорганізовано систему постачання, медичну та ветеринарну служби, а передовсім - відповідну систему пропагандистсько-пояснювальної роботи. До 20 листопада 1940 р. адміністрація Акерманської області була зобов'язана представити план забезпечення відповідних умов життя для прихідців [4,с.78-79].

На території Львівщини за цілість переселенської акції відповідав П. Яцик. Щоб «пояснювальна робота» принесла задовільні результати, на нові землі вислано з вибраних сіл по 2-3 особи для проведення реконсансу. Після повернення вони мали «правильно» і переконливо інформувати «зацікавлених виїздом» про хороші перспективи до життя на нових місцях поселення. Офіційно виселення мало добровільний характер і влада всякими підступними пропагандистськими методами створювала хиткі докази, що бажаючи самі вирішували свій виїзд. Згідно з планом, остаточно затвердженим 26 листопада 1940 р. з північно-західних районів Львівщини передбачено депортувати 12 000 населення; 55% з того припадала на Синявський, Ляшківський, Горинецький, Магерський та Учнівський райони [1, с.121-127].

Про політичне, а не економічне значення переселенської акції засвідчують вказівки відносно відповідного спорядження списків переселенців. У них говориться, аби в підготовці родин до виселення керуватися передовсім репутацією та рекомендацією «директивних органів» (тобто органів НКВС), брати до уваги всякі їхні застереження відносно «куркулів». Інформації й дані відносно вказаних родин вписувати до «анкет-заяв» під їх стислим контролем. Ці «заяви-анкети» містили формальне прохання нібито зацікавленої особи про виїзд, а також характеристики дорослих осіб з кожної родини. В урядовій примітці відмічувалося виявлене ставлення відносно переселення. Як засвідчують факти, родини до виїзду були заздалегідь визначені цією «директивною організацією», а їхня добровільна воля виїзду була висунена в суто ультимативній формі. Крім тих «заяв-анкет», враховувалися ще інші рекомендації, виставлені органами НКВС, в яких переказувалося таємною службою слідкування за громадянами, всякі спостереження відносно лояльності радянській владі новоприбулого, ідеологічно непевного «націоналістичного» елементу. Доказом цього були прояви селекціонування переселенців при оприділенні їй кращих чи гірших місць нового поселення. Тим, найбільш неблагодійним, визначено найгірші господарства, розміщені в найдальших закутках. Хто посмів голосно виявити свою нелояльність по приїзді транспорту, був покараний неодержанням підводи, потрібної для перевезення майна й родини до визначеного місця [2,с.121-134].

План переселення і списки родин, визначених до виїзду, кориговано аж до кінця грудня 1940 р. В листопаді включено ще до нього 270 родин з території Яворівського військового полігону. До вивозу призначено також села, що розміщені буцімто за близько тодішнього радянсько-німецького кордону, прикладом чого є частина с. Дібчи, яка після 17 вересня 1939 р. опинилася на радянському боці. Тоді виселено з неї всіх людей так, що незабаром по цьому великому присілку не залишилося й сліду. За необгрунтоване треба вважати твердження Гловацького, що одну третину виселених до Бессарабії становили поляки, оскільки протягом 1940 р. неблагонадійних людей цієї національності більшовики вивезли в Сибір. У кінцевому результаті до вивезення закваліфіковано 2510 родин; для їх переміщення призначено 37 транспортів. Для перевезення людей, домашнього й господарського майна, коней, худоби та свиней, згідно з планом, потрібно було 2142 вагони, в т. ч. 487 вагонів-«теплушок» з печами для ogrівання [3,с.112-123].

Є підстави вважати, що виникли значні розбіжності між наміченим планом і його конкретною реалізацією, торкаються вони однозначно кількості, запланованої до виїзду родин, як і чисельності підставлених вагонів. Наприклад, у транспорті, що мав відправлятися 18 січня 1941 р. із станції Олешіці з 62 родинами з Ляшківського району, мало бути загалом 52 вагони. З одного села Новий М'якіш вивезено того дня тридцять сімей, в т. ч. і 6-особову родину моєї тітки Марії Степанко. В районі було ще декілька інших великих сіл, підданих акції виселення. Мало правдоподібним тут здається, аби з Нового М'якіша від'їхали тоді майже половина із всього запланованого для цілого району кількості. Як засвідчують тодішні переселенці, в один вагон вміщували дві родини разом з майном, то ж яке було призначення запланованих 52 вагонів для цього ж транспорту? Чи взагалі їх стільки підставлено? [1, с.121-127].

Спогади людей, які зазнали благодіяння радянської влади під час проведення «добровільного» переселення, вказують на антигуманне й brutальне трактування тисячі селян, приречених на вигнання посеред морозної зими, а потім на знесення вкрай тяжких умов життя на нових місцях поселень. Вже перша розмова з особою, визначеною до виїзду та умови заповнювання нею «заяви-анкети» як вияву згоди на

виїзд, нічого спільного не мала буцімто з «добровільним» особистим рішенням. Як розповідав мені чоловік моєї тітки Марії, Степан Степанко, якого надалі називатиму «вуйком Степаном»: одного дня викликано його до сільради, де її голова в присутності кількох незнайомих чиновників повідомив, що він з родиною призначений до виїзду в Бессарабію. Коли вуйко почав протиречити, один з чиновників голосно перестеріг, що може чекати його значно гірша доля в іншому місці, де на далекій Півночі, бо радянська влада чимало неблагодарного знає про нього. Вуйко Степанко, як світла людина, добре зорієнтована в тодішній ситуації, усвідомив собі безвихідь обставин, в яких опинився та без заперечень підписав «заяву-анкету». Негативне ставлення «директивного органу», тобто НКВС до його особи базувалося передовсім на його «націоналістичному» минулому. Протягом всіх міжвоєнних років брав активну участь у діяльності місцевої «Просвіти», в організуванні читальні, театральних вистав, де виступав як талановитий актор і співак. Віддавна його рід був читачем та розповсюджувачем українських книжок та преси. Аж ніяк Степанків не можна було зарахувати до «куркулів», оскільки вони мали невелике за обсягом, зате зразково ведене господарство. В господарюванні користувалися рільничою літературою [4,s.78-79].

Як людина високоповажана та світла, вуйко Степан був неодноразово обраний громадою війтом, що також могло дуже не сподобатися радянській владі. Треба додати, що 29 інших родин, які опинилися в списку переселенців, не могли мати нічого спільного з «куркульством», оскільки всі українські господарства в Новому М'якіші, як правило, володіли малою кількістю земельного ареалу. Після земельної реформи всі його ресурси призначено польським осадникам, що прибули тут після 1920 р. Тільки їх наділено правом закупівлі нових ґрунтів. Тому треба переконливо ствердити, що список цей обіймав найбільш національно свідомий, найсвітліший та найактивніший елемент сільської спільноти.

Ніхто серйозно не трактував наївних пропагандистських казок про достатнє прийдешнє життя в сонячній Бессарабії. На неминучий виїзд люди чекали з неспокійною тривогою, неначе на виконання суворого вироку. Дуже прикрою несподіванкою виявилось те, що наступив він дуже швидко після формального вираження згоди. Як не раз згадувалося в моїй родині, пам'ятного дня 18 січня 1941 р., якраз напередодні великого свята Йордан, коли тітка Марія почала готувати святкові страви, перед воротами їхнього дому затрималися сани, а незабаром до хати увійшли озброєні енкаведисти й наказали негайно збиратися до виїзду [1, с.121-127].

Надворі докучав того дня сильний мороз, до того, чотирилітня Міля лежала хвора в ліжку з високою температурою. Почувши таку звістку, тітка почала голосно й розпачливо плакати. Спротивлялася щонебудь виносити, але це нічого не допомогло. Поспішно завантажено деяким майном підставлені підводи. Один з енкаведистів на очах моєї матері, що якось там опинилася, на руках виніс окутану хвору дитину, інший вивів майже насилу заплакану тітку з трійкою інших дітей [2,s.56-89].

Незабаром завантажені сани від'їхали. Зібрані сусіди проводжали їх зі сльозами в очах. Вуйко змушений був вести вслід за ними корову пішки, до віддаленої 25 км станції Олешіці, звідки, згідно з планом, ще цього дня мав від'їхати транспорт. У подібний спосіб того дня розлучалося назавжди з рідним селом ще 29 родин з Нового М'якіша [1, с.121-127].

Можна собі лише уявити пережиті страждання виселенців під час довгого долаття відстані приблизно 1000 км у завантажених до краю худоб'ячих вагонах в умовах суворої зими. Як розповідав мені вуйко Степан, на кінцевій станції Березіно до кожного вагону входила здавчо-приймальна комісія із списками та характеристиками привезених родин. Перевіряли присутність, запитували про здоров'я та всякі інші справи. Вкінці один із чиновників вимагав від господаря підписати згоду на вступ до колгоспу у новому місці поселення. Приголомшені тим люди не хотіли на це погодитися, тому доходило до гострих суперечок. Більшість людей, переконавшись у даремності своєї аргументації, зорієнтувалися, що кращим виходом буде вираження згоди, бо непоступливий опір може довести до чогось поганого. Хто до кінця став на своєму та не підписав, себе і свою родину наразив на негайне суворе покарання. Таким неблагонадійникам радянська влада не виділила підвод для перевезення майна та дітей до визначеного місця поселення. Такі опірні родини змушені були разом з усіма привезеними мішками й клунками подолати відстань двадцяти й більше кілометрів пішки по незнаних засніжених бездоріжжях. Як згадував вуйко, чимало з них понадривали собі від несеного тягару руки, повідморожували ноги. Цей кінцевий етап подорожі запам'ятали як сувору пересторогу на все життя [4, s.121-127].

Після поселення в Бессарабії виявилось також, що найгірші господарства, розміщені в найдальших закутках, припали тим, кому радянська влада приписувала найбільше провин. Виявилось навіть, що однією із них було скреслювання у списках кандидатів під час виборів до народних рад у березні 1940 р., бо влада закликала до вибирання без скреслень. Хто не підпорядковувався заклику, входив до кабіни й скреслював, одночасно був занотований як особа неблагонадійна і надовго запам'ятовувався [2,s.156-176].

З прибуттям на визначені місця поселенці опинилися в зруйнованих домах, окрадених з необхідного майна, деколи відсутніх вікон і дверей. Найдокучливішою проблемою виявилася нестача палива, необхідного для опалення вихолоджених хат. Надворі безустанно давався взнаки мороз. Попередні мешканці палили в печах соломою й відповідно висušеним спресованим гноєм, який нагромаджували

протягом літа. Всі запаси того роду палива забрали з собою попередні власники або було його розкрадено. Бракувало також питтєвої води. У розтягнутому великому селі Новий Париж, де поселилася родина Степанків, знаходилися лише дві криниці, тому приносити її відрами приходилося із значної віддалі.

Привезені з дому запаси муки, зерна, картоплі та інших продуктів швидко вичерпувалися і треба було споживати їх в обмеженій кількості. Запевнення, дане владою, про повернення зерна й картоплі, здані до пунктів закупівлі перед виїздом, виявилось лише ніколи не виконаною обіцянкою [3,s.124-145].

Якби на злість, врожай з озимих засівів, залишеними попередніми німецькими господарями, зібрала румунська влада, яка настала після відступу радянських військ з цієї території вже в перші дні війни у червні 1941 р. Польський домініканин о. Скуджик, який в 1942 р. перебував у Бессарабії з душпастирським візитом, писав у своїх спогадах: «коли більшовики вивозили людей зі східної Малопольщі до Бессарабії, у розпорядження давали один вагон на дві родини, дозволяли брати все, що мали: меблі, пшеницю, жито, солому, сало, домашню худобу [...]. Це було їх щастям, бо з того виживали цілі два роки. Вкінці запаси почали вичерпуватися і голод почав заглядати їм в очі, а з тим і хвороби» [1, с.121-127].

Важко повірити авторові цієї цитати, що переселенці ще в 1942 р. могли жити завдяки привезеним запасам харчів, яких насправді можна було зібрати в невеликій кількості. Здатність до виживання в таких екстремальних умовах треба передовсім завдячувати їхній наполегливій працьовитості, запопадливості й зарадності у здобуванні засобів, необхідних для виживання [3,s. 211-245]

Румунська адміністрація не давала ніякої допомоги, а, що гірше, дозволяла повертатися колишнім мешканцям, німцям, до своїх садиб. Наших людей знову переселяли в інші місця, де прихопилося жити в найбідніших хатах, обробляти найменш урожайні землі. Родині Степанків прийшлося перебратись до села Ложанка того ж самого Тдрутинського району [1, с.121-127].

Поселенцям, більш-менш пристосованим до сухого клімату, докучала не тільки безустанна нестача харчів, але й відсутність власного релігійного життя. Радянська влада заздалегідь продумано про це подбала, не посилаючи туди священиків. У 1942 р. вуйко Степан брав участь у виїзді делегації до Чернівців, яка мала домагатися від державних і високих церковних установ організації греко-католицьких парафій у бессарабських селах. Прохання делегації залагоджено позитивно і вже літом того ж року до Ложанки прибув священик, який в одному із будинків почав відправляти богослужіння. А незабаром у селі відбулася незабутня торжественна урочистість першої сповіді для дітей, в якій чисельно взяла участь вся тамтешня українська громада [2,s.181-197].

Румунська держава на практиці не виявила ласкавого ставлення до національно невинуватих на цій території поселенців. Особливу жорстокість проявлено відносно євреїв, які прибули сюди разом із своїми українськими односельчанами та нарівні з ними зносили важкий щоденний труд. Моя тітка сестра Міля Степанко донині згадують з жалем, як одного дня в Ложанці виведено з хат жидів, зібрано разом на площі чоловіків, жінок та дітей, а потім поведено за село, де всіх розстріляли та закопали в полі [1, с.121-127].

Іншою бідою були призови до румунської армії молодих українців. У деяких родинах це доводило до крайньої біди з приводу нестачі в них чоловічих рук, необхідних для обробітку твердуватої і засушеної бессарабської землі. У 1944 р. призвано до війська найстаршого сина Степанків Василя, якому було заледве сімнадцять років. Після короткотривалого вишколу кинуту його на фронт до Югославії. І на довгі роки пропали про нього будь-які вісті. Дав про себе знати щойно на початку п'ятидесятих років з Донбасу, куди потрапив як румунський військовополонений. У жорстоких умовах був змушений виконувати там найтяжчі та найнебезпечніші роботи гірника [2,s.321-356].

Літом 1944 р., внаслідок звияжного наступу Червоної армії, в Бессарабії знов постає радянська влада. Міля (1936 р. н.) та її сестра Галина (1931 р. н.) так згадують ті перші повоєнні роки в листі до мене: *Спочатку було непогано. Засновано українські школи, в яких можна було вчитися на рідній мові. Не змушували вступати до колгоспів. Люди орали землю, чим могли: волами, кіньми, а навіть коровами. Значну кількість зібраного врожаю забиравала держава, так що потім ледве вистачало на прожиття до наступних жнив. Попередні німецькі господарі, знаючи неласкавий клімат, кожного року нагромаджували в коморах подвійні запаси зерна, щоб вистачило їх не тільки на один, але й на два роки. Наші люди цього зробити не могли. Ніхто навіть не сподівався, які погані наслідки можуть бути.*

У тих роках спостерігався інтеграційний процес, характерний добрими приятельськими відносинами між поселенцями, які прибули з різних регіонів. Не помічалось антагонізму між вихідцями східної й західної України. Деякі представники влади, які приїхали сюди переважно зі східних регіонів, у безпосередніх контактах з населенням проявляли справжній український патріотизм. Зав'язувалися дружні особисті контакти [1, с.121-127].

Як згадує Міля, її батько Степан познайомився з високим районним посадовцем, родом із Полтави, який розмовляв гарною українською мовою. Нащодень, офіційно, вдавав комуніста, а насправді ним не був. Коли переконався, що мій тато є високоінтелектуальною людиною і володіє широкими знаннями про навколишній світ, то щиро заприятелював з ним. Як тільки приїжджав до села, обов'язково приходив до нашої хати. Сідали за стіл і вели довгі розмови про різні справи. Я, тоді 9-літня дівчинка, завжди була з

татом і дуже цікавилася їхніми розмовами. Почула про історію України, про її політичну ситуацію, про можливості здобуття нею самостійного державного буття. Часто обидва співали гарні українські патріотичні пісні, серед них не забракло і «Ще не вмерла...».

У ті важкі часи, коли запасів зерна й картоплі ледве вистачало на прожиття, дуже важко було здобути гроші на необхідні потреби, а продати не було що. І цей районний чиновник залагодив вуйкові Степанові роботу в м. Торутине [4,с.77-89].

Наступив трагічний 1946 р. Від весни настала довготривала посуха. Земля засохла так, що зеленого листочка, живого корінчика дарма було шукати. Перед тим вичерпалися запаси продуктів, а новий врожай не міг дати ні стеблини, ні колоска зерна. Для попередніх господарів така ситуація не була новою. Вони були до неї завжди заздалегідь приготовлені. Над нашими людьми зависла загроза голодної смерті. Пробували боронитися далекими мандрями для здобуття хліба, але це не приносило результатів. По селах почали вмирати запухлі від голоду діти та дорослі, нерідко цілі родини. Вуйко Степанко розповідав мені, як щоденно сільською вулицею проїжджала фіра, затримувалася перед кожною хатою, щоб забрати, вивезти на цвинтар та закопати у спільній ямі трупів. Міля й Галина згадували сусідню родину з вісьміркою дітей. їхні батьки щоденно ранком виходили з торбами в далекі мандри в пошуках необхідних харчів. Одного дня примітили, що двері хати зачинені, ніхто з неї не виходить ані не входить. Коли заглянули, побачили всіх мертвих, лише в куточку сиділа ще жива шестилітня дівчинка. Забрали її негайно до себе, дали якусь їжу. Дитина пожадливо їла, а всі втішалися, що хоч вона одна уціліла з тієї страшної біди. Думали забрати її назавжди до себе й трактувати як рідну дитину і сестричку. Дівчинка була така мила та гарненька! Але радісне сподівання виявилось передчасним. Наївшись, дитинка заслабла й померла на очах родини, що дала їй порятунк. Кількість їжі на виголоднілий шлунок виявилася смертельно шкідливою, про що тоді ніхто не знав [1, с.121-127].

Влада не давала жодної допомоги, увесь час байдуже спостерігаючи, як кругом від страшної посухи вимирають цілі села. Є підстави вважати, що урядовці районного рівня проявляли серйозне занепокоєння катастрофічною ситуацією, інформували про неї вищі органи, домагалися допомоги, але їхні старання не приносили жодних результатів. Увесь час урядова верхівка виказувала глуху байдужність.

Одного дня, надвечір, приїхав до нас приятель батька, високий посадовець з Тарутина. Сказав тоді татові: «Якщо хтось хоче зберегти життя, має ще вдосталь сил, нехай чим-скоріше тікає. Іншого виходу нема». На другий день люди, не зваживши на заборону змінювати місце проживання без дозволу, створювали декількародинні групи та з майном, яке можна було забрати в руках, вирушали на північ шукати якогось порятунку. В кращій ситуації був той, хто мав якусь коняку, але таких було мало, бо коні здихали з голоду. Мандрували бічними дорогами, оминаючи головні дорожні шляхи. Боялися, щоб якийсь патруль не завернув назад, так як не мали потрібного дозволу на зміну місця проживання. Щодня затримувалися на довший постій для випасіння худоби та здобуття якоїсь поживи для себе і дітей. Декілька осіб з кожної родини вибиралися до навколишніх сіл просити милостині. Вдаючи мандрівних жебраків, ходили по хатах та допрошувалися яких-небудь харчів. Як згадував вуйко Степан, нерідко приходилося мандрувати дуже далеко, бо в найближчих місцевостях велика кількість жебраків не могла розраховувати на успіх. Господарі, хоч самі жили бідно, не відмовлялися від допомоги. В одному домі дали кусок хліба, в другому декілька варених або сирих картоплин, в інших всипали до торби крупів... Завдяки цій щирій допомозі під час мандрівки нікому не грозив голод. Спати приходилося під відкритим небом або в стодолах. Найгірше було тоді, коли падали дощі. Тоді з гілляків та простирадл робили намети, щоб хоч малі діти не могли [1, с.121-127].

Подорож тривала дуже довго з уваги на те, що найменші учасники не могли за один день пройти багато кілометрів босими ноженнями. В родині Степанків з батьками йшли п'ятнадцятирічна Галя, дванадцятилітній Михайло та наймолодша Міля, якій недавно виповнилося десять, але в їхній групі були ще набагато молодші діти. *Увесь час ми жили надією, що повернемося до свого дому в Новому М'якіші, до родини, до знайомих, яких ми там залишили зимою 1941 р. Не мали ми жодних відомостей про зміни, які відбулися після війни в світі. Кожний лише думав про те, як прожити до наступного дня. Про політику просто боялися говорити.* У другій половині вересня родина Степанків разом з іншими, пройшовши близько 800 км, опинилася на вулицях Львова. До вимріяного Нового М'якіша залишалося ще тільки 100 км! Незабаром, проте, дізналися, що рідна сторона, до якої так довго мандрували, є тепер на польському боці кордону, а українців з неї виселено. Тепер не було куди далі йти. Прийшлося чекати, щоб віднайти нову адресу місця проживання дідусів або когось із колишніх односельчан [1, с.121-127].

Випадково на вулиці вуйко Степан зустрів свого давнього знайомого і довідався, що всіх людей з Нового М'якіша у квітні того ж року вивезено в с. Смереків золочівського району. *Більше тижня перебували ми з коровою на незабудованій території біля Високого Замку. Ми, діти, ходили по вулицях Львова й просили прохожих дати нам хоч декілька копійок. За зібрані гроші купували хліб і якимось перебідували. Потім, коли все вияснилося, ми прибули до Смереківки, віддаленої від Львова 105 км. Незабутнім, великим щастям була наша зустріч з бабусею та дідусем у справжньому, давно не знаному*

домашньому затишку. Де можна було вигідно спати в теплом ліжку та досита наїстися чогось вареного на справжній кухні [3,s.321-356].

П'ятиособова родина Степанків, яка на початку жовтня несподівано з'явилася майже без жодного майна, з осені, всю зиму й весну змушена була пережити виключно на утриманні дідуся Івана Коваля. Але всі щасливо пережили цей скрутний час, задоволені тим, що вдалося втекти живими від жахливого бессарабського голодомору[1, с.121-127].

На підставі моїх розмов з людьми, які пережили ті страшні часи, можу ствердити, що це великомасштабне нещастя доторкнуло тоді все населення цієї країни. Досі не знаємо, яка частина «добровільно переселених» (більше 100 000) в 1941 р. померла від голодної смерті. Є підстави вважати, що їхня чисельність сягає десятки тисяч. Доля тих, яким вдалося врятуватися, є подібною до долі родини моєї тітки. Наскільки відомо, деякі пережили пам'ятний 1946 р. там, не втекли, і їхні нащадки живуть у Бессарабії до сьогодні. Живуть корінні мешканці цієї причорноморської південної української країни.

Сьогодні, по шістдесяті роках, треба пригадати жорстоку правду про страшну трагедію, якої могло не бути. В цьому другому повоєнному році існували можливості необхідної допомоги потерпілим від посухи. Напевно не відмовилися б від неї США та інші західні держави, якщо б уряд СРСР засигналізував цю потребу, а не ізолював від зовнішнього світу населення, приреченого на голодну смерть. Треба додати, що офіційна пропаганда як на іронію, пізніше при кожній нагоді пригадувала про постачання в той час з СРСР до Польщі значної кількості зерна в рамках дружньої повоєнної допомоги. Не без підстав можна припускати, що байдуже ставлення московських вождів до масового вимирання українських селян у Бессарабії було пов'язане з наміром очищення від неблагоннадійного елементу. Опорожнені села могли зайняти прихідці з Росії. Це дозволило б створити у цій південній наддунайській країні російськомовну зону, подібну до Наддністрянської республіки, з якою є тепер великі проблеми [2,s.245-289].

Масові депортації до Бессарабії, насильно проведені посеред суворої зими 1941 р., а потім жахливий бессарабський голодомор у пам'ятному 1946 р. - очевидні свідчення антигуманної і суто антиукраїнської політики російської советської імперії. Вони повинні знайти належне місце в нашій національній історичній пам'яті [1, с.121-127].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Коваль П. Дві річниці, пов'язані з «добровільним переселенням» до Бессарабії на початку 1941 року. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2009. – Т. XV. – С.121-127.
- 2.Gowcki A.Prziesiedlenie czesci ludnosci z obwodu lwowskiego do Moldawi na przelomie 1940-1941 lat (w) Europa neprowincjalna. – Warszawa, 1999, s. 997.
- 3.Gtowacki A. Prziesiedlenie czes'csi ludnosci..., op. cit. - Warszawa 2001, s. 1001.
- 4.Skudrzyk A. 50 lat w zakonie. - Hamburg, 1968, s. 379

Peter Koval

Two anniversaries associated with the "voluntary resettlement" from Galicia to Bessarabia in early 1941

Anotation: The article deals with the violent mass deportations of the Ukrainian population of Galicia to Bessarabia.

Key words: Ukrainian population, deportation, Galicia, Bessarabia.

УДК 930(477)

Михайло Козак.

Спроба ретроспективного образу присутності українців на Перемищині (1993-2020рр.)

Анотація: В статті робиться спроба ретроспективного образу присутності українців на Перемищині у 1993-2013 роках.

Ключові слова: Українців на Перемищині, ретроспективний образ присутності, Перемищина у 1993-2020 роках.

Історичний образ міста Перемишля та історії Перемишльської землі та князівства як і церкви добре уклали у свої працях які презентувалися в народному домі міста Перемишля - доктор історичних наук, професор та академік, директор Інституту Східної Європи з Львова Віктор Ідзьо у 1997-2019 роках [3].

Та Перемишль та його довкілля для сучасного Українця у Польщі склався і як західний бастион України, на якому схрещувалися шляхи загарбників: спочатку угорських, потім польських, російських, австрійських та найновіших німецьких» Спільним залишився образ Перемишля як колиски західноукраїнської культури цілого Посяння. Тут поколіннями билося українське серце всупереч різним політичним ситуаціям, тут земля просякла потом і кров'ю наших пра-пра-предків, які ніколи не ходили походами по чуже, не були завойовниками, а відстоювали своє вирощували цю землю, творили власну культуру і власну духовність.

До наших днів заховалися лише залишки пам'яток старинної української матеріальної культури, яка в останніх часах вже XX століття зазнала на тих землях тотального знищення. Нищення культури народу це один з засобів нищення самого народу, який творив цю культуру, нищення слідів його присутності там, де він жив. Пограниччя завжди було податне на національні спори і конфлікти, але пограниччя сприяє взаємно прониканню двох культур, дружному співжитті, взаємно збагачуванні в інтелектуальні, культурні і духовні вартості. Таким пограниччям був у минулому і залишився зараз Перемишль і ціле Посяння [1,с.11-19].

Для кращого пізнання слідів української культури на Посянні, слід розглядати це питання у часових вимірах. Перший з них, найдавніший, це період Княжої доби і Галицько-Волинського князівства /981-1340 рр./ [3], потім довгий період втрачання української домінанти у користь Польщі /1340-1764 рр./ [2], далі, це панування австро-уторської монархії /1764-1918 рр [6,с.47-48;s.203-204], відтак міжвоєнний період /1918-1939 рр./ часів II Річи-Посполитої і врешті все те, що залишила нам II світова війна. Звичайно, це тема для історика і нею знайомитися тут не будемо. Наводимо її лише для кращого з'ясування історичних подій, соціологічного і національного перетасовування та міжнаціональних стосунків на тих землях [4,с.12-19; s.13, s.50].

Коли поглянемо у минуле, побачимо як Україна поступово втрачала свої Західні землі, а їх етнографічні кордони пересувалися на захід. Польща за всяку ціну в своїх державницьких аспіраціях на протязі століть відтісняла український етнос на схід, нищила його сліди, насаджувала польську культуру і польський етнічний елемент, з часом асимілюючи все, що їй було чуже. Прикладів можна навести надто багато від будови польською державою римо-католицьких костелів і колонізації підбитих просторів України, до нищення церков, виселювання і насильно асимілювання українців Лемківщини, Посяння, Холмщини й Підляшшя [4,с.12-19; s.13,с.50].

Володимир Великий, великий князь київський, не підбив тих земель від Ляхів, він лише об'єднав їх в одну державу, тому що культура, мова, духовність і психічний склад мешканців знад Сяну, були такими, як їх братів з-над Дніпра. Це був час формування націй і держав. Під час останніх подій у Перемишлі, у зв'язку з візитою Папи Івана Павла II і "оборони костела Кармелітів" давнього кафедрального собору Греко-Католицької Єпархії по-серед пребогатої "літератури", яка публікувалася на плотах і мурах міста, вразити могла кожного українця фраза "не крадний", тобто польського костела. Історична правда далеко не така. Можна цю фразу повернути в другу, тобто польську, сторону і вийде ось що: "Одну з найстарших дерев'яних руських церков, церкву св. Петра і Павла, відібрано русинам і перший латинський перемиський єпископ Ерик де Мора Вінзен у 1377 році перебудував її на латинський престольний костел [6,с.47-48; s.203-204].

"На місці теперішньої /чит. колишньої/ руської престольної церкви, поки ще Кармеліти побудували костел . стояла руська, церква, про яку згадує грамота, латинського єпископа Матея Яніни під час поділу ґрунтів між латинських крилошан у 1398 р. [2].

Цікаво за яким законом розібрано церкву і землю переказано для латинників. "Муровану, старинну, престольну церкву Рождества. св. Івана Хрестителя побудовану руськими князями на Замку, у 1412 році відібрав силою русинам польський король Володислав Ягайло. У 1464 році латинники її розібрали, а тесане каміння зужито до будови нової латинської катедрі, яка стоїть до нині" [3,с.12-26].

За переказом, каміння мито в Сяні, щоб змити схизму. "Муровану церкву побудовану в ринку, яка зарховувалася до найдревніших церков у Перемишлі, около 1534 року "посіли Домініканки [6,с.47-48;s.203-204].

За католицькою енциклопедією князь Владислав Опольчик у 1383 році також "вшедл в посадане" руської ікони Богоматері, яка згодом сталася "Ченстоховською". "Церкву соборну Пресвятої. Богородиці /на Засянню/ дерев'яну побудовану у 1612 році, а у 1786 р. розібрано, а церковна площа перейшла у власність латинської капітули [6,с.47-48; s.203-204].

Так було колись, а зараз ? Важко знайти історичні докази, щоб на перемиському пограниччі українці привласнили хоча б один римо-католицький костел. До 1939 року у Перемиській Єпархії існувало 689 церков. 245 /35,6%/, з них перебрали римо-католики і користуються ними як костелами, а з 346 що відповідають - 50,2% знищені, або в стані руїни. Решта знаходяться у розпорядженні уряду і призначені на інші позарелігійні цілі [2,с.23].

Церков тих не повернуто українцям а закони встановлені комуністичним урядом Польщі від 45 років у цьому випадку не міняються і функціонують до нині. Римо-католицький костел до цих законів ставиться ось як: "Dawne cerkwi w kturych modli sie wspulchesne pokolenie rzymokatolikuv, so pod dobro opieko. Przez stalo konservace diecezja /Przemyska KM/ zachovye je dla dalchei sluzby Bogu I Kosciolovi" [7,s.HS, s.225-227].

За історичними записками у Перемишлі від найдавніших часів побудовано около 25 церков. До наших днів збереглося лише 4, з колишнім греко-католицьким кафедральним собором включно. Багато з них згоріло у старинному ще на той час дерев'яному Перемишлі під час 6-ти великих пожеж. Відчутний брак документів духовної спадщини українців у Перемишлі, польські дослідники пояснюють пожежами церков у яких вони зберігалися, але ж горіли, не лише церкви; Відчутним є брак згадок про участь українців в

культурному і громадському житті міста Перемишля у ряді новіших польських історичних і монографічних опрацюваннях про місто Перемишль та його довкілля, а якщо такі є, тоді дуже обмежені і збіднені. А всеж таки українці століттями розбудовували свою духовність і поширювали її на усі сфери свого життя. Розбудовували мережі церков, монастирі, організували духовне життя, закладали релігійні інституції, друкарні, тощо. Доказом росту духовності українців Перемищини є те, що на перемиському єпископському престолі від найдавніших часів засідало 50 українських владик, а єпископ ординарій Іван Мартиняк після довголітньої перерви став 51-мим з них [2,с.21].

Слід також згадати, що церква східного обряду у Перемишлі за існувала на 159 років скоріше за латинську, бо першим єпископом східного обряду був Антоній Добриня-Ядренкович вже у 1218 році, а латинського, Ерик де Мора Вінзен щойно у 1377 році [8, s.185].

Отже наші предки вже жили на Перемиській землі коли прийшли завойовники польського короля Казимира Великого. До наших днів не залишилось слідів по Замку де резидували руські князі, лише осталися залишки тої частини, яку розбудував польський король після завоювання Перемишля. До наших днів не збереглися старинні цвинтарі, гроби наших владик, знищено і привласнено римо-католицьким костелом місце віковичного Марійного культу українців Пацлавську Кальварію дерев'яну церкву спалено, а муровану розібрано у 1955 р./, загинув також Перемиський літопис, пропадають шедеври української культури і документи вже в наші часи Все те не знаходить державного узаконнення, збереження і забезпечення, а навпаки. Памятки української культури експонуються в музеях і публікаціях як памятки польської культури тих земель [4,с.12-19;s.13,с.50].

Для порівняння і ще глибшого пізнання теми, розгляньмо питання національного складу мешканців цього регіону. Його статистичний огляд не буде повний за браком фаховості і доступу до жерельних матеріалів, все таки матиме порівняльно-інформаційний характер [4,с.12-19; s.13,с.50].

Отже загальна кількість населення міста Перемишля на протязі останніх 160-ти років заховує тенденцію постійного росту /від 7.538 мешканців у 1830 р. до 68.061 у 1990 р. за винятком років I і II світових, війн. Мешканцями Перемищини були три основні національні групи, це поляки, жиди і українці. Оскільки ріст польського і жидівського населення був стабільним, остільки для українців він склався нерівним і незадовільним. За роки 1860-1945 польського населення у Перемишлі було у середньому 50%. На другому місці, за кількістю населення були жиди - 30% і на третьому українці - 20%. Інші національності, не становили репрезентативної групи, тому не брано їх до уваги в наших розважаннях. До I світової війни ріст українського населення у Перемишлі, був додатній з 2.075 мешканців у 1860 року до 12.018 у 1910 р. 1918-20 роки, роки польсько-української війни, Львів і Перемишль, позначилися великим спадком українського населення у Перемишлі, бо у 1921 році нараховувалося лише 7.450 українців, що становило 16% загальної кількості населення. У 1941 році кількість українського населення значно збільшилася і становила 21,4% загальної кількості населення. 1944 рік приніс нові зміни. Загальна кількість населення зменшилася на 43% і становила 40.518 чоловік, в тому польського населення зменшилося на 33%, однак з огляду на ліквідацію жидівського населення майже на 100%, поляки становили 63,8% усього населення, а українці -31,1%, попри зменшенні українського населення на 18%. 1945 рік приніс ще різкіші зміни. Загальна кількість населення зменшилася до 28.144 мешканців, при чому поляки становили уже 78,8% загальної кількості населення, а українці ляхе 11,9% і нараховувалося їх лише 3,372 [10, s.176, s.308, s.309, s.311, s.315, s.320, s.322-323, s.308-329].

Зменшення українського населення у той час слід пояснювати політичною ситуацією, посиленням еміграції української молоді та інтелегенції на Захід перед приходом Червоної Армії, депортації до Німеччини на примусові роботи, тощо. Дальші 1946 і 1947 роки, це роки насильної і масової депортації українського населення в рамках тзв. Акції "Вісла". Дещо по іншому формувався національний склад у повіті Перемишль. Довкілля Перемишля, це здебільша українські села такі як: Перекопана, Коровники, Сілець, Негрибка, Пикуличі, Зеленка, Кругель, Острів, Лентовнл, Бушковин, Лучичі, Станиславчик, Германовичі, Малковичі, Куньковичі, Молодовичі і інші, де в основній масі жили українці. У 1880 році перемиський повіт замешкувало 89.734 мешканців, в тому 54.090 - 60% становили українці, 24.207 - 27% - поляки і 11.307 - 13% - жиди. В той час 90% українців на щодень вживало руську /українську/ мову [10,s.235]. На території Перемиської Греко-католицької Єпархії українці також становили більшість і нараховувалося 941.320 вірних греко-католиків / для порівняння - 822.016 римо-католиків/, з 555-ти греко-католицькими парафіями 260 римо-католицьких/, і 1.184-ма церквами /452 римо-католицьких/ 1,752-ма священниками /417 римо-католицьких [10,s.217, s.231].

Дані взяті приблизно з 1880 року. На території Перемиської Греко-католицької Єпархії в 1939 році, у загальному жило 65% українського населення /25/2 поляків і 10 % жидів/. З того на селі, жило аж 75% українців /20% поляків і 8% жидів/, а у містах лише 16% українців /50% поляків і 33% жидів [2,с.23].

Ці показники вказують на соціальну і економічну ситуацію українців, які живучи по селах були позбавлені доступу до шкіл, а головню професійних, до культури, до ремісництва, промислу і торгівлі. Засилювали вони сільську бідоту і творили базу дешевої робочої сили у панських, тобто польських

фільварках. Перші зорганізовані українські школи у Перемишлі появилися вже у XVIII ст. Була це Руська парафіяльна школа [9,s.11].

У 1781 році покликано Духовний греко-католицький семінар [4,c.12-19; s.13], який після трьох років закрито з невідомих причин. За згодою і рішеннями австрійських шкільних влад у 1817 році у Перемишлі покликано Дяковчительський Інститут, який готовив дяків і вчителів до українських шкіл. Парафіяльні, школи покликано на Болоню, Перекопаній і Вовчім. В коротці у перемиському окрузі почало діяти 80 українських шкіл [2,c.21-23].

Давно, бо вже від 185.5 року українці Перемишля старалися о українську гімназію, а щойно у 1888 році, дозволено покликати українські класи при польській гімназії. У 1895 році українські класи відділено в самостійну Гімназію з руською мовою навчання. Була це гімназія для хлопців. Як бачимо, щоб здійснити цей замір, треба було чекати аж 40 років, хоч потреба, була велика, бо у 1911 році в гімназії вже було 1,013 учнів-студентів. Від 1937 року українська гімназія отримала назву Державний Ліцей і Гімназія з руською мовою навчання та гуманітарним і математично-фізичним відділами [9,s.18, s.36].

Зроджувалася також потреба едукації дівчат. У 1881 році повстала Бурса для дівчат греко-католицького обряду, а згодом /у 1868 р./ перейменовано її на Руський Інститут для Дівчат у Перемишлі» Для його потреб в роках 1907-1909рр. побудовано новий шкільний будинок Був це Приватний Ліцей і Гімназія з гуманітарним і природничим відділами, вповні фінансований українською громадськістю [10,s.19, s.36].

У Перемишлі діяла вже на той час заснована еп. Іваном Снігурським музична школа, при Духовній Семінарії, яка стала дуже сильним музичним осередком на цілу Галичину. З неї вийшли талановиті музики і композитори, а між ними о. Михайло Вербицький, автор гімну "Ще не вмерла Україна". У шкільному 1891/92 році у Перемишлі відкрито Жіночий Вчительський Семінар, але утравістичний з польською дирекцією, яким залишився аж до 1918/19 шкільного року. З днем 1 вересня 1919 року дозволено усамоділнитись як семінар з українською мовою навчання, власними вчителями і окремою дирекцією з назвою: Державні Семінаріїні. Жіноні Курси з руською викладовою мовою. Щойно у грудні 1922 року курси отримали назву II Державний Жіночий Вчительський Семінар з руською мовою навчання у Перемишлі, який проіснував до 1932 року [10,s.43].

Заходами Братства св. Миколая і Українського Педагогічного Товариства у 1911 році побудовано громадськими силами і відкрито нову українську школу ім. Маркіяна Шашкевича. У поточному 1991 році в тому будинку при вул. Смольки 10 у Перемишлі, по довгих роках старань відбулося урочисте відкриття першої української школи у Перемишлі в 180-ту річницю народження М.Шашкевича і 80-ту річницю побудови школи. Школа носитиме на дальше ім'я М.Шашкевича. У великому піднесенні 1 вересня 1991 р. задзвонив перший дзвінок для 140-ка українських дітей у власній школі у Перемишлі. Українське професійне шкільництво розвивалося дуже слабо, бо українці в основній масі жили на селі і трудилися хліборобством. Щойно у 1923 році заходами "Союзу Українок" і "Рідної Школи" відкрито першу Приватну 3-літню Професійну Школу для хлопців у професіях кравців, столярів і шевців, а від 1927 року почала діяти Приватна Професійна Школа ім. Б.Грінченка для дівчат. Обі школи були під патронатом "Рідної Школи", Вони проіснували: перша до 1939 року, друга до 1934 року. Існували ще школи - Приватна Школа кравецько-білизнярського пристосування під патронатом "Союзу Українок" і Приватна Жіноча Школа купецького пристосування II ступеня [10,s.56].

Українському шкільництву у Перемишлі, товаришували помічні інституції, які допомагали школам. Учні українських шкіл користали з Бурси "Дешева кухня", яка згодом у 1931 році стала Бурсою ім. Могильницького. Вона була заснована у 1910 році, а проіснувала до 1934 р. Дальше - Бурса ім. доктора А.Літинського, заснована, у 1890 році, "Селянська бурса" /1906-1913/, Бурса Українського Гімназійного Інституту, заснована у 1905 році., Бурса ім. М.Шашкевича /1910-1913/, і одна з найстарших, Бурса ім.св.Миколая, заснована ще у 1868 році. Усі вони маля більше 700 місць, одначе не заспокоювали вповні потреб українського населення Перемищини. 1937 року повстали нові бурси і інтернати; Бурса ім. С.Петлюри, Бурса Сестер Василіянок, Бурса Українського Інституту для Дівчат і Бурса. Міщанського Братства. Усі вони спиралися на самофінансуванні, допомагах українських організацій і української громадскості. Були й державні дотації, але їх розподіл був дуже не корисним для українських шкіл. Для прикладу візьмімо дотації для шкіл з бюджету міста Перемишля за шкільний 1930/31 рік [10,s.24, s.68].

З цього бюджету польські і жидівські професійні школи отримали по около 2.000 зл., а українські - 500 зл. Польські бурси отримали 7.000 зл., жидівські - 3.500 зл., а українські нічого. Українське "Братство св. Миколая" отримало 500 зл. і "Рідна школи" - 100 зл. В загальному у згаданий шкільний рік польські професійні школи отримає 52,7%, жидівські - 37,2%, а українські - 10,1% загальної суми дотацій[10,s.71].

Висновок такий, що українське шкільництво зазнавало постійної дискримінації, про що часто наголошувала тодішня українська преса. Закони польського міністерства едукації не сприяли розвиткові українського шкільництва, а навпаки. Ось візьмімо закон з 31 липня 1924 р. В світлі якого українці не мали права до шкіл з українською мовою навчання тому, що гміна - місто Перемишль не мало 25% українського населення. Політика польського уряду і адміністрації йшла у напрямі, щоб не допускати до росту

національної свідомості українців і до їх національної відрубності. Відносини польсько-українські пояснювано фактом: "poblalaylivego stosunku Polakuv do pochznan Ukraincuv v dyiedynie rovyvoju kulturz i osviatz , a take podkreslanie prez Ukrainco ich narodovey odrembnosci" [10,s.25].

Тут коментар зайвий. В українських школах у 1923 році працювало 69 українських вчителів, що становило 32,5% загальної кількості вчителів в усіх школах Перемишля. Польські вчителі становили 61,8% і жида - 4,7%. Поряд із змаганнями українців до освіти, помітним стався ріст організаційного і культурного життя. До його реалізації створювалися відповідні структури, установи, інституції, будувалися споруди для задоволення цих потреб, тощо» Творилася матеріальна база. Саме з початком ХХ ст. побудовано цілий ряд будинків, які мали задоволювати культурні і духовні потреби українців Перемишля. Серед них: Руський Інститут для дівчат при вул Татарській, Інститут для хлопців тзв. Бурса і Духовний Греко-католицький Семінар при вул. Баштовій, Український Народний Дім, якого фундатором був адвокат Теофіль Кормош, Банк "Українська Щадниця" і Банк "Віра" при вул. Костюшкі, будинок лікарні на Засяншо фундатором якого був еп. гр. кат. Єпархії Константин Чехович, Єпископську палату при вул. еп. І.Снігурського, Школу ім. М.Шашкевича при вул. Смольки і інші. Все те збагачувало здобутки українців і утверджувало їх позиції в громадському житті міста Перемишля. Малі структури організаційного життя повставали вже на території українських шкіл, серед наймолодших юнаків. Повставали й серед української громадськості міста і виходили зі своїми програмами в село щоб нести культуру і освіту до українського селянства. В українській гімназії у Перемишлі вже в заранні пошавилося організаційне життя. У 1907 році створено кружок самоосвітнього товариства, спортивний кружок "Сянова Чайка"/1909р./, читальню /1910 р. драматичний і фотографічний кружок /1912р./, ощадну касу /1914р./, засновано студентський гурток "Молода Громада" і інші. Повстали і діяли у різному часі: Українське Педагогічне Товариство /1891р./, а згодом "Рідна. Школа" /1917р./, Товариство "Вчительська Громада", українське культурно-освітнє товариство "Просвіта" /1891р./, культурно-освітня організація "Союз Українок" /1901р./, спортивне товариство "Сокіл" /1910р./ і "Січ", українське протипожежне товариство "Луг" /1925р./, скаутове товариство "Пласт" /1917-1930рр./ і "Плаї" /від 1930р./, співоче товариство "Боян" /1889р./, Українське драматичне товариство ім. Л.Українки /1925-1939рр./, український музей "Стривігор" /1937р./, товариство "Селянська Рада" /1907р./, Товариство "Руська Бесіда" /1869р./, а згодом "Українська Бесіда", відділ промислово-торгівельного банку "Промбанк", молочарсько-споживчий кооператив "Маслосою", кооператив міського споживання "Народня Торгівля", кредитовий банк "Центробанк", "Міщанська каса" для ремісників і робітників, рільничо-торгівельний кооператив "Центресоюз", кооператив "Надія", "Руська Щадниця" /1906р./, а згодом "Українська Щадниця" і цілий ряд інших. Повстали й політичні організації, а серед них "Руська Рада" організація лояльна до австрійського уряду, українська репрезентація "Національна Рада" /1915р./, а згодом "Українська Національна. Рада" /1918р./, Українське Національно-демократичне Об'єднання /УНДО/1925р./ Українська Партія Праці /УПП/ і нелегальні: Українська Військова Організація /УВО/ потім Організація Українських Націоналістів /ОУН/ та Комуністична Партія Західної України /КПЗУ/.

Існували українські. бібліотеки, діяли друкарні, /першу заснував еп. І.Снігурський у 1829р., а польську друкарню засновано на, 33 роки пізніше/, виходили пресові органи, як: "Український. Голос", "Бескид" /1931р./, потім "Український Бескид" /1934р./, "Вчительське Слово", "Український Дзвін" [10,s.86], "Перемишлянин" /1850-1864рр./ - календар, "Перемиський Вістник" /1904-1914рр. «Орган "Народної Ради", "Сільський Світ" /1923р./ - виходив коротко, "Воля", "Наша земля" /1930р./ - виходив коротко, "Прорив" - вийшло 15 нр., "Інформатор" /1935р./ - комуністична газета, вийшов 1 нр. Як бачимо із заторкнених вище проблем духовні та культурні фонди української спадщини у Перемишлі і Посянні, великі... Це українське плетиво носить глибинні скарби народу, який жив на тій землі, для нас і наших наступних поколінь, творили окремі, люди. Вони жертвено працюючи, помножували оці безцінні скарби нашого духовного, культурного і політичного життя на тій землі. Ця земля їх породила, а історична доля українського народу покликала їх звязати нитку минулого з сучасним і виповнити цей час національним змістом. Саме їм завдячуємо так багато. Завдячуємо їх наполегливій і невтомній праці, їх генію і талантові, їх невмирущі імена золотими буквами вписалися в скарбницю української і світової культури, в історію українського народу і позначили нашу присутність на цій землі» їх список надто довгий, тому згадаймо хоч деяких з них. До найбільш світлих належав еп. Іван. Снігурський /1784-1847рр./ [4,c.12-19].

Він не тільки засновник першої друкарні у Перемишлі, але й пропагатор друкованого слова в рідній народній мові. Закладаючи українські школи призначав зразу стипендії для бідних учнів, допомагаючи в цей спосіб поширювати освіту не бідні прошарки суспільства. Єпископ Григорій Яхимович /1792-1863рр./ свої заслуги для міста Перемишля став почесним кого громадянином - /1860р./ та був обраний послом до Галицького сойму /1861р./, а впорядкувавши капітульну бібліотеку, вчинив її одною з найкращих і найбагатших у Перемишлі. Звання почесного громадянина міста Перемишля отримав /1862р./ другий наш владика єпископ Тома Полянський /1860-1869рр./ . Він був щирим опікуном молоді, тому Йому довірено керувати духовною семінарією /1845р./ як її ректор Крилошанин о.Іван Могильницький /1777-1831рр./, це засновник першої парафіяльної школи, автор першої української граматики у Галичині організатор

освітнього життя серед священників Перемиської єпархії. Архипресвітер Григорій Шашкевич /1809-1888р./ був незвичайно динамічною постаттю на обрії перемиського життя. Як голова "Руської Ради" у Станиславові, посол до Галицького сойму /1867р./, посол до австрійського парламенту був перш за все репрезентантом української політичної думки. Був також радником міністра освіти у Відні /1848-1865рр./, ректором духовної семінарії при церкві Св. Варвари у Відні, автор граматики для народних шкіл в Галичині о. Михайло Вербицький, /1815-1870рр./ був випускником духовної семінарії у Перемишлі і музичної школи при семінарії [10,с.33].

В основному Він посвятився музиці, і став визначним українсько-галицьким композитором. Поклав музику до пісні "Ще не вмерла Україна"... на слова Павла Чубинського, яка згодом сталася Гімном України. Цю пісню вперше виконав кафедральний хор 9 березня 1865 року підчас шевченківського концерту саме у Перемишлі. Могила М.Вербицького зберігається в селі Млини недалеко Радимна на Перемищині. Народним будителем "Весни народів" був визначний українсько-галицький поет і письменник о. Маркіян Шашкевич /1811-1843рр./. Він перший почав писати народною, мовою а як священник голосити проповіді у церквах, вживаючи мову свого народу в офіційних публічних виступах, одним словом став першим представником українського національного відродження в Галичині. Григорій Цеглинський /1853-1912рр./, це велика інтелектуальна індивідуальність. Без перебільшення можна сказати, що був будівничим українського життя у Перемишлі. Був директором першої української гімназії /1887-1888рр./ у Перемишлі, двічі посол /1907р. і 1911р./ років/ до австрійського парламенту, член Президії Українського парламентарного клубу /1906р./ [1,с.55, с.56, с.58, с.164, с.170].

На кооперативній ниві слід записати ім'я адвоката Теофіля Кормоша /1863-1927рр./, який був засновником і фундатором чимало кооперативних інституцій, а між ними Українського Народного дому, в якому й до сьогодні зосереджується культурне життя українців Перемишля. На літературному обрії Перемишля слід назвати ім'я визначної української поетеси і вчительки українських шкіл, Уляни Кравченко /1862-1947рр./ могила, її зберігається у Перемишлі, а на мистецькому, друге ім'я жінки, визначної художниці Олени Кульчицької, а також третє - ім'я Кекелії Паліїв "Цьопи", як визначної діячки, виховника пластової молоді у Перемишлі. Степан Шах - останній директор української гімназії у Перемишлі і проф. Богдан Загайкевич - визначний український діяч у Перемишлі і на еміграції, це ті, які донесли до наших днів пам'ять про Перемишль у своїх спогадах і монографічних опрацюваннях [1,с.55, с.56, с.58, с.164, с.170].

Усі ці здобутки, які століттями творили цілі покоління українців Перемищини у нелегких і дуже несприятливих геополітичних обставинах без власного державного забезпечення, сучасні українці не змогли захистити їх після II світової війни. Зловісна Акція "Вісла" 1945-47 років з нищівною силою перекреслила весь доробок українців не тільки Перемищини, після насильного виселення і розпорошення українського населення по Західніх землях Польщі. Вони не змогли захистити своїх церков, цвинтарів, пам'яток культури, а то й власних хат і клаптика батьківської землі. В тоталітарній системі, яка жорстоко нищила цілі народи українці не змогли захистити власного доробку духовної і, культурної спадщини».

Не захистили кафедрального собору, колиски української духовності Посяння, не захистили й своїх владик перемиської єпархії Йосафата Коциловського і Григорія Лакоти насильно арештованих у 1946 році, польськими органами безпеки і переказаних НКВД на смерть, не змогли захистити місця культу Пашіавської Кальварії, Стрілецьких могил з 1918-20 років у Пикуличах варварськи знищених у 1960 році. Не захистили й назв вулиць і площ Перемишля, які існували з давен-давна і мали відношення до української культури і традиції" [4,с.12-19].

Рішенням вже теперішніх влад міста зникли з карт: вул. М.Шашкевича /від 1960р, вул. Ракочого/, вул.Т.Шевченка /від 1980р. вул. Кармелітська/, вул. еп. А.Радиловського /зараз вул. Комісії Едукації Народової/, вул. Єпископа Л.Снігурського /від 60-х років вул. Дзержинського, а від минулого року повернуто попередню назву вул.еп. І.Снігурського/ [1,с.55, с.56, с.58, с.164, с.170].

Українці в Україні, виявили більше зрозуміння і поваги до пам'яток польської культури. Експертна комісія по назвах вулиць міста Львова заховала назви вулиць польських діячів культури і ті, які мають якесь відношення до польськості. Зараз у Львові є вулиці: Банаха, Гурської, Домбровського, Ряшівська, Конопницької, Коперника, Костюшко Краківська, Ліська, Матейка, Міцкевича, Ожешко, Санська, Семирадського, Словацького, Шопена, Варшавська і Катедральна. Будуть названі й нові вулиці іменами: Фредро, Гродгера, Запольської, Падури, Захаревича, Кольберга, Чоловського, Лукасевича, Лозинського, Никифора, Холмська, св.Теодора і Кленовича [1,с.55, с.56, с.58, с.164, с.170].

Збережено пам'ятники: А.Міцкевичу /з 1904р./, Я.Кілінському /з 1894р./ і Б.Гловацькому /з 1906р./.

У місті Львові діє безперервно римо-католицька. катедра /з 1360-1481рр./ і повернутий костел св. Антонія /з 1718р./, а у Львівщині повернуто 120 - римо-католицьких костелів в Україні 804 [1,с.55, с.56, с.58, с.164, с.170].

На Личаківському цвинтарі реставровано комплекс поховань так зв: "Орльонт Львовських і обнято охороною цілий ряд надгробних пам'ятників, які належать польській культурі у кількості 29-ти. З огляду на

місце у статті, називати їх не будемо. Коли добавимо до цього відреставрування місця пам'яті Олександра Фредро в Гудках коло Львова і назвемо інші місця і місцевості, де українці, з пошаною поставились до пам'яток польської культури, матимемо образ відносин польсько-українських на сьогодні" [1,с.55, с.56, с.58, с.164, с.170].

З одного боку в Україні, зрозуміння і пошана, з другого у Польщі, непошана і нетолерантність до всього що українське [5].

Ця тема заслуговує на ширше обговорення, тому залишаємо її. Але цю тему можна віднести до Перемишля і його довкілля та записати історію окремих сіл і міст. Записати їх долю, долю окремих людей, яка не була щедрою для них за останні роки... Однак вони зберегли свій національний код і свій давній перемишльсько-український родовід... [3].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Загайкевич Богдан. Перемишль. Західний бастион України. - НьюЙорк, 1961. - С.11-19.
- 2.Іванусів. О.В. Церква в руїні. - St.Catharines, 1987. - С. 21-23.
- 3.Ідзьо Віктор. Стародавній Перемишль (IX-XII століть): зародження та становлення української християнської релігійної культури на Сяні. - Львів "Сполом", 2010. - 40с.
- Ідзьо Віктор. Польща-Україна. Нариси з історії та культури IX-XVII століть. - Івано-Франківськ "Сімік", 2012р. - 88с.
- 4.Лакота Григорій. Дві престольні церкви. - Перемишль, 1937. - С.12-19.
- Zdzisiaw Konieczny Szkolnictwo srednie miasta Przemysla w latach 1918-1939. - Przemysl, 1985. - S.13.
- Загайкевич Богдан. Перемишль. Західний бастион України. - НьюЙорк, 1961. - С.50.
- 5.Український державний центральний Історичний Архіву Львові.
- 6.Чарнецький Василь. Звістки о місті Перемишлі. Коломия, 1897, - С.47-48.
- Leopold Hauser Monografia miasta Przemysla. - Przemysl, 1991. - S.203-204
- 7.Aleksander Nalecz Cerkwie greckokatolickie w Diecezji Przemyski po roku 1945. - Przemysl, 1988, s.HS.
- Leopold Hauser Monografia miasta Przemysla. - Przemysl, 1991,s.225-227.
- 8.Hauser Leopold. Monografia miasta Przemysla. - Przemysl, 1991. - S.203-204
- 9.Zdzisiaw Konieczny Szkolnictwo srednie miasta Przemysla w latach 1918-1939. - Przemysl, 1985.- S.11. - S.18. - S.36.
- 10.Tamze. - S.176. - S.308. - S.30. - S.311. - S.315. - S.320. - S.322-323. - S.308-329.

Mikhailo Kozak

An attempt at a retrospective image of the presence of Ukrainians in Peremyshl (1993-2020)

Annotation: An attempt has been made of a retrospective image of the presence of Ukrainians in Peremyshl in 1993-2020.

Key words: Ukrainians in Peremyshl region, retrospective image of presence, Peremyshl region in 1993-2020.

УДК 930(477)

Петро Кононенко.

Українська національна освіта і наука в Україні на сучасному етапі

Анотація: У статті вивчається українська освіта та наука в Україні на сучасному етапі.

Основний акцент концентрується на вивченні проблем та перспектив української освіти та науки.

Ключові слова: Українська освіта, українська наука, проблеми, перспективи.

На слуханнях в Інституті Українознавства МОН України в 2021 році було відзначено і певні відрадні явища в розвитку сучасної освіти часом дуже суттєві, – однак загальний висновок був практично однотайним: вона, система освіти, перебуває в стані глибокої, широкомасштабної кризи [4,с.57-59].

Ознаками та причинами тієї кризи є: насамперед – відсутність дійсно наукової концепції та програми розвитку; недостатність фінансування та матеріально-технічного забезпечення (проблема інноваційних технологій); невідповідність як наявних кадрів педагогів сучасним вимогам, так і системи набору до ВНЗ, підготовки та підвищення кваліфікації; і це – не тільки в межах України, а й зарубіжних країн, в яких існують школи з українською мовою й програмами викладання та українознавчі наукові й культурологічні центри [2,с.88-98].

Проблема проблем – створення української національної системи освіти, яка б: по-перше, відповідала завданням і характеру розвитку України як суверенної держави; по-друге – відбивала тенденції сучасної світової педагогіки – української і зарубіжної; поєднувала традиційні і новочасні засади, патріотизм і професіоналізм, виховні і пізнавальні аспекти [1,с.142-144].

Усе те – цілком закономірно. І нині на всіх перехрестях планети то зливаються, то протистоять віки і покоління, національний і зарубіжний досвід...

Попливуть не тільки зорі. А й наші літа, думи і долі, надії і мрії... Такий закон вічності. Одначе нам не байдуже: – Куди припливуть?! І чи зможемо ми та якою мірою і ціною впливати на характер та наслідки того Плину?

"Попливуть і потім, і ти, білолиций, По синьому небу вийдеш погулять, Вийдеш подивиться в жолобок, криницю, І в море безкрає і будеш сіять, Як над Вавилоном, над його садами і над тим, що буде з нашими синами. Ти вічний без краю!.. люблю розмовлять, Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою, Співать тобі думу, що ти ж нашептав". Людина і Природа, Час і Простір, Минуле, Сучасне й Майбутнє, щонайгуманістичніша Мрія і реальна Доля – все постає для геніального Т.Шевченка в органічній єдності. А головне, що, думаючи про Майбутнє, Поет усім єством вглиблюється у Минуле. Чи не тому, що не думає про майбутнє і не має ідеалу Грядущого? Якраз – навпаки! Саме націленість на прийдешнє спонукає Т.Шевченка – аналітика і пророка – шукати шлях до грядущого, а тому – Міру істинності вибору. Тоді й постають минуле та сучасне як критерій та провісник майбутнього, як дитинство і зрілість, розкриття генотипу яких має допомогти розкриттю уречевлених тисячоліттями таємниць сутності етнонації, її характер, долю, історичну місію [4,с.57-59].

Прикметні знаки та орієнтири, які бачить Т.Шевченко на тому шляху з минулого у грядуще: "Нічого кращого не має, як тая мати молодая з своїм дитятчком малим"; сім'я, рід в лоні рідної природи, – бо "в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля"; свобода! – особова, соціальна, національна як основа людської щасливої долі, гідності та честі, моральності і краси; етнонаціональна єдність ("обніміться, брати мої, молю вас, благаю!"); міжнародні солідарність, рівність, взаємозбагачення як основа розквіту людини, культури і цивілізації. Де порушуються зазначені принципи – чи в Україні, Росії чи Польщі, у стародавніх Вавилоні, Греції чи Римі, в Німеччині чи Туреччині, у Вашингтоні чи на Кавказі – скрізь запановує неправда і зло, розпад особистості і суспільної справедливості, свідомості і моралі, гуманізму, культури, світлої віри в майбутнє, – ось кредо Т.Шевченка, що визначає його ставлення до проблеми минулого. Тому й педагогічна парадигма: до майбутнього, до світу можна йти лише через національні традиції, ідеали та інтереси, бо інакше виховуватимемо чи то французів, чи "куцих німців", людей без характеру, а людина чи нація без характеру – то є кисіль і дуже несмачний кисіль ("Близнецы"). Тому минуле – це досвід, пам'ять і пророцтво! Критерій істинності і краси [4,с.57-59].

Цілком природно, що минуле посідає особливе місце у творчості літописців усіх епох, у Котляревського і Максимовича, П.Куліша і Костомарова, Франка і Лесі Українки, Грушевського і Винниченка, Яворницького і Вернадського, Тичини й Довженка, що понад усе волів написати епопею "Золоті ворота", в якій би втілилася багатотисячолітня українська дорога, доля і мрія, органічно зв'язана з усім світом "Українська Хата". "Зачарована Десна", як і "Звенигора" О.Довженка, "Циклон" О.Гончара, – це символи, що окреслили в середині ХХ століття новий рівень почуттів та свідомості суспільства, які ґрунтувалися на багатовекторності знань і минуле, сучасне та майбутнє кореспондентували в "зачароване коло" філософії цілісності та гармонії, а тому вимагали принципово нового типу виховання й освіти.

І то – не лише в Україні чи СРСР. Відчуттям вагітності новим світосприйняттям та світорозумінням сповнюються всі країни планети – Японія, Франція, Велика Британія, Німеччина, США: помисли їхніх лідерів звертаються до синтезу національних систем освіти з найновішими технологіями, а паралельно – до бачення синтезу майбутнього і минулого. І то – з причин не так невідворотної еволюційності теоретичного мислення, як характеру розвитку дійсності, практики розв'язання життєвих проблем; зокрема – у зв'язку з кризою як мислення, так і життєдіяльності в постіндустріальну епоху, іменням якої стало: "тимчасовість". Тимчасовість, що випливала з одномірності підходів, а вивершувалася в одномірному тлумаченні категорій Часу та Простору, а відтак справжнього і уявного, добра і зла, поступу і застою, гуманізму і вандалізму. А найголовніше – Людини. І це – за умови, що вже були епохи Просвітництва й НТР, людство вважало, що знання і наука розв'яжуть усі проблеми, – але доходило до крайніх меж кризи свідомості та віри. "Тимчасовість, – писав з цього приводу Елвін Тоффлер, – це нова "короткочасність" у повсякденному житті, вона викликає почуття нестійкості. Філософи і теологи, зрозуміло, завжди усвідомлювали, що людина ефемерна. У цьому загальному смислі тимчасовість завжди була частиною життя. Але сьогодні відчуття нестійкості є більш глибоким і гострим" [4,с.57-59].

І так думає не тільки Е.Тоффлер. "Ніхто із нас не займає безпечного житла – справжнього дому. Ми є "скрізь людьми" в квартирах по найму", – наголошував і Харольд Клерман. Людство живе в стані душевної кризи, зумовленої тотальною відчуженістю людини від сім'ї і роду, природи й історії, культури й традицій, бо воно переобтяжене пресом ненависті за свій завтрашній день, а відторгнуте від минулого – живеш відчуттям тимчасовості і свого роду "одноразовості", – вважають й інші найпопулярніші аналітики та футурологи середини ХХ століття. Тому й бачення наслідків: темп життя, як пише Е.Тоффлер, "прокреслює лінію по людству, розділяючи нас на табори, викликаючи гірке нерозуміння між батьками й дітьми, між людством – авеню і майн-стріт, між чоловіками й жінками, між американцями і європейцями, між Сходом і

Заходом" ("Шок майбутнього"). Запановує страх перед зовнішнім світом і перспективами. Лейтмотивом одного з мюзиклів США стало: "Зупиніть світ – Я хочу зійти"... Отже: "Коли речі починають змінюватися зовні – у вас відбуваються паралельні внутрішні зміни" (Криштофер Райте). Постає проблема не так вибору, як маси життєвих виборів, – і тоді оголюється болюча реальність: без знання минулого – людина без керма і без вітрил, оскільки не має критерію відбору. Тоді й запановує психіка непевності та нетривкості існування. Навіть домашнє вогнище стає схожим "на велику переробну машину, в яку предмети зливаються, потім використовуються і зникають з усе більшою швидкістю. З дня народження дитина виявляється зануреною в одноразову культуру" [4,с.57-59].

Це – пік процесу гонки за власним успіхом, бо "одноразова культура" породжує "одноразову людину"; і вона стає аналогом модуля (як модулями стають і будинок, робота, палац розваг), "людиною напрокат" [4,с.57-59].

Частина філософів та політологів закликає не лякатись такого майбутнього, а адаптуватись до нього; глобалізм, динаміка, мовляв, – невідворотні, а тому маємо коритися їхньому детермінізму. Однак і вони не можуть не помічати можливих і далеко не обов'язкових наслідків: "Надіндустріальна революція приречена на забуття більшої частини наших уявлень про демократію та про майбутні можливості людського вибору" (Е.Тоффлер), запанує стандарт; зникнуть навіть "тиранія географії" (як антипод свободи) та родинно-дружні душевні стосунки; люди ставатимуть "друзями від понеділка до п'ятниці"... Спрацьовуватиме хіба що "інстинкт повернення додому". І – як підсумок: занурення в просторово-часовий вакуум неминуче призведе до втрати почуття причетності до інших людей, поколінь, епох, цивілізацій, культур, – а це обмежить досвід, інтелект, почуття лише ситуаційними рамками існування, що зумовить фантом "тимчасовості", тобто – розмитості, необов'язковості, винятково суб'єктивного тлумачення категорій моралі, етики, людяності та краси. Уже було: зневір'я в цивілізаційно-культурний поступ на межі XIX–XX ст. спровокувало Ніцше підносити типи надлюдини та протилежної традиційній культури, а Бодлерові заявити: апостол Петро зрікся Христа – і правильна вчинив, бо фактично ніякі гуманістичні принципи не є реально-дієвими... Мораль, етика, естетика – символи, що втратили реальний зміст. Людина не є вже вінцем природи. Він шкодував за тим, але... [4,с.57-59].

Патентовані партіями та імперіями інтернаціоналісти пішли ще "далі": оголосили необхідним знищити "старий" світ (нині ми аналогічно поводимося з природою і культурою, а тим самим – з душевністю й людяністю) "до основанья", а затем (а зачєм?!) – досягли в цьому катастрофічних успіхів – і тим поставили вселюдство перед дилемою навіть фізичного виживання. Забувши про це, сучасні "інтерглобалісти" провокують підфарбувати той шлях і йти по ньому знову. Але – йти куди? В гуманістичний вакуум? У "порожнечу душі"? і в ім'я чого? Щоб стати "великим Ніщо, котре вийшло з великого Нічого і йде у велике Нікуди" (Ж.-П.Сартр)?! Закономірно, що людство включилося в інерцію технотронного виробництва, в утечу від ілюзій в ім'я утвердження... нових ілюзій. Але закономірне й чуття небезпеки, бо може не спрацьовувати й природний механізм балансу протидіючих сил та тенденцій: японці і німці ще по завершенню Другої світової війни ідеологію гегемонізму та месіанізму замінили комплексом національно-гуманістичної освіти та технологічної реформації. Цим шляхом пішли і французи, британці, канадці, американці. А росіяни і ми? Особливо з огляду на те, що початок XXI століття став поворотним у всій системі життя народів? [2,с.88-98].

Однією з історично-значущих віх на цьому шляху став Чорнобиль. Другою – розпад комуністичної (СРСР) та інших імперій. Третьою – теракт 11 вересня 2001 р. у США. Мотиви вибору історичних віх (природно ж, не єдиних, але символічних) зрозумілі: Чорнобиль розкрив перед світом загрозу технотронної ідеології, вихолощеної від національно-гуманістичного та культуротворчого змісту; розпад імперій підтвердив архаїчність імперських моделей та месійницьких ідеологій; теракт у США возвістив початок нового типу світової війни, спровокованої надміром суперечностей вселюдської цивілізації, а головне – диктатурою старого мислення, деформованого несумісністю теоретичних "інновацій" з практикою реальної еволюції різних не лише народів, а й континентів. Повчально: в усіх випадках шукали винних – і не знайшли, бо ракові пухлини лише спочатку мають личину зародка, а потім охоплюють весь організм [2,с.88-98].

Усі три події-явища знаходяться не в окремих (локальних) місцях, а в усіх порах цивілізованого часопростору. І це – також ще один вселюдський урок: конкретні приводи катаклізмів та катастроф можуть бути календарезовані й поіменовані (убивство в Сараєві як поштовх до Першої і окупація Польщі до Другої світової воєн, теракту США – до Третьої), – але причина і привід не є адекватними. Тож щоб добре усвідомити стан і долю сучасної цивілізації – необхідно не тільки мудро спроектувати грядуще, а й усвідомити комплекси причин як розквіту, так і загибелі цивілізації минулого, щоб справді не здійснилося похмуре провісництво футурологів: ми розвивалися по висхідній: від первісної людини до homo sapiens, homo faber і людини-інтелектуала та від первісної цивілізації до технологічно-інформаційної, – але далі – повертаємося до цивілізації печерної та до культури й людини "одноразової"... [4,с.57-59].

Так і набула універсального значення проблема Минулого в єдності з Сучасним та Майбутнім, що означає: в органічному співвіднесенні Часу і Простору; Буття і Мислення; людини-сім'ї-роду-нації-вселюдства; природничо-технологічних та гуманітарно-суспільних сфер виховання й освіти; науки, мистецтва і культури; ідеології й державного управління; філософії і релігії; етики, моралі й естетики. А тим самим – цілісної системи людинознавства, що органічно трансформується в народознавство, яке в Англії буде Англієзнавством, у Росії – Росієзнавством, у Франції – Францієзнавством, в Україні – Українознавством як генами загальнолюдської генеалогії та історії, скарбівні світового досвіду[2,88-98].

Уже зазначалося: японці, німці, англійці, французи, росіяни, австрійці стали на шлях розвитку людино-народознавства в первинних ланках суспільства – сім'ї та в системі освіти – ще в середині ХХ століття. Україна-держава розгорнула відновлення великої традиції з 90-х років ХХ ст.: розроблено історико-теоретичні та методологічні основи українознавства, схвалені учасниками одинадцяти Міжнародних конференцій, проведених Науково-дослідним інститутом українознавства Міністерства освіти й науки, у яких брали участь представники понад 30-ти країн. Згідно з пропозицією Колегії Міністерства освіти й науки Кабінет Міністрів затвердив Державний стандарт освіти, до інваріантної частини якого включено й українознавство як самостійний предмет. Згідно з рішенням Колегії МОН в НДІУ МОН відкрито аспірантуру, а Державною Акредитаційною Комісією видано ліцензію на підготовку і підвищення кваліфікації: педагогів середніх і вищих навчальних закладів з українознавства та на його основі – з історії, філософії і філософії. Все зміцнюються творчі зв'язки із зарубіжними українознавчими центрами. Узагальнено великий досвід ведення українознавства в столиці України Києві (де Миська рада визначила, що основою всієї системи виховання та навчання має бути українознавство), у Чернівецькій та в інших областях. Підготовлено й видано збірник навчальних Програм з українознавства для дошкільних, середніх і вищих навчально-виховних закладів, у якому опубліковано Програму з українознавства й для відповідних шкіл США та Канади. Видано підручник та посібники. Це реально вплинуло на принципову трансформацію виховного й навчального процесу в Україні на засадах національно-державницької ідеології [3,с.186-188].

І все ж загальна ситуація ще далеко не оптимістична: більшість садків, шкіл, вищих навчальних закладів працює за прорадянськими чи проросійськими програмами й навчальними планами; навіть підручники й посібники спотворені імперських часів ідеологією, що деформує не тільки дитячий світогляд, а й теорію та практику державного будівництва; і то не лише тепер, а й у проекції на майбутнє [4,с.57-59].

А це загрожує погіршенням не тільки мовної чи культурної ситуації в країні, а й гуманістично-ідеологічного клімату: активізацією тенденцій на ще гострішу партійну й конфесійну конфронтацію, на пропаганду версій федералізму чи регіоналізму, нігілізму щодо національно-державницьких пріоритетів, – що межує з антидержавною діяльністю та орієнтацією молоді. Первісне суспільство – цивілізація – постцивілізація – знову варварство – невже прагнемо такої історико-цивілізаційної й культурної парадигми?! А в цьому зв'язку: не володіючи рідною мовою чи можна оволодіти рідною, а синхронно з нею – зарубіжною мовою й культурою? відкрити душу, історію, характер, долю народу? А не оволодівши культурою, спадщиною минулого чи можна розвинути аграрну, технологічну та інформаційну сфери життя? Чи можна усвідомити своє місце у світі? Збагнути: станеш або суб'єктом історії, творцем власної долі, або – знаряддям, погноєм, паливом для сусідів? Камо грядеши? І тоді ключовою постає проблема кадрів вихователів. "... З некращих випускників досить важко зробити найкращих педагогів" (В.Кремень). А не найвищого рівня педагоги та малокультурні й непатріотичні, отже – неморальні батьки і керівники суспільства чи можуть виховати покоління, здатні гідно відповідати на виклики часу?! Тому не робимо висновків, особливо – "остаточних": шлях до правди-істини – це все життя людини і людства. Однак його необхідно пройти, бо поза тим шляхом щастя не буває. Як не буває його поза рідними матір'ю й татом, Землею і Небом, історією, мовою та культурою, – а тим самим поза самопізнанням і самоідентифікацією, національно-державною гідністю, гордістю, честю [4,с.57-59].

Щоб стати європейцями – необхідно стати українцями; а щоб стати українцями – необхідно стати Людьми. Станьмо і будьмо! Тим більше, що не можемо закривати очі на те, що критичною є ситуація з найголовнішими педагогами-вихователями-батьками. Вони мають впливати на дітей постійно, до того ж не лише словом, порадами, а й власним прикладом, усім способом свого життя: родинного, інтимного, виробничого, культурно-естетичного, громадського-політичного. Але хто в Україні нині виховує батьків?! А точніше, хто перевиховує їхню проімперську, отже рабську психо-ідеологію? [2,с.88-98].

Часом конфесії чи партії. Тотальний вплив справляють засоби масової інформації, зокрема телебачення. Але яким є той вплив, коли всі телеканали в основному насичені "інформацією" про господарські негаразди та державно-політичні конфлікти, а головне – про вбивства, розтління малолітніх, про мафіозні структури та бандитизм, садизм, корупцію і проституцію? Секс став idea fix як єдина відрада життя. Цнотливий український народ виштовхують на панелі, і його жінки стають ринковим товаром. Не романтична еротика, а брудна порнуха стала візитною карткою навіть найвищого обожнювання століть – жінка. Як не дивно, але

й жінки самі навіть позами добровільно демонструють не принади розквітлого тіла й обличчя, а – сідниці... Нормою стає культ бульварщини [1,с.142-144].

Підступність, зрадництво, антипатріотизм та правовий, конституційний нігілізм демонструє частина партій. І навіть деякі конфесії вражають брутальним цинізмом: в ім'я пріоритету своєї релігії та церкви вони готові зігнорувати не лише Батьківщину, а й Бога! Що там народ, його мова, культура, мораль, коли на приходу й життєві гаразди благословляє чужа держава та церква?! Навіть найвищі релігійні святині України – Лаври (Київська і Почаївська) заселені привезеними проросійськими місіонерами, агресивно ворожими до всього українського, починаючи з мови. От і потрапляє дитина в трагічну тріаду: з одного боку – батьки, з іншого – садок чи школа, а посередині – її вразливе, спрагле до ласки та світлого знання, але нерідко ще на порозі життя уже пошарпане, зневірене, озлоблене серце: дитина натикається на контрасти, а тим самим – і на неправду, бруд. Та на пояснення, що причиною наших нещасть є... державна незалежність. Садок. Їх зменшилося останніми роками майже на 10 тисяч. А коли й є, то що і хто жде дитину в садку? Зрозуміло, мала б бути мудра, добра, як мати, вихователька та сповнена добра, змістовна книжка, відеотека, іграшка. Але що жде дитину насправді? Часом і райський порятунок від сирітства при живих батьках та від домашньої тиранії або байдужості чи й культурної порожнечі. Добро, на щастя, усе ще є. І це тримає наше суспільство в надії. Але разом з тим, де воно в нашій пресі, культурі, книжковій справі? Може, в народних університетах? Так немає таких університетів! [2,с.88-98].

Героїчних зусиль докладають такі видавці, як Я.Гоян чи І.Малкович, вчені історики, як наприклад історик Віктор Ідзьо, що створив концепцію Української середньовічної держави IX-XIV століть, щоб до українця потрапила гуманістично-патріотична історична наукова книжка [4,с.57-59].

Але на дорозі постають незчисленні бар'єри, у тому числі й видавнича політика, що надає пільги чужоземному товару й економічно давить вітчизняну культуру; батьківські злидні, а то й суспільна байдужість: є мільйонери та надто заможні люди, котрі, обібравши своє суспільство, невтомно тереvenять про необхідність піднімати економіку заради культури, – але насправді на культуру не дають ламаного гроша. Не можемо не бачити: українська культура гине! Чиновництво дбає лише про бариші та закордонних баришників від естради. Байдужі до долі народу працівники мистецтва, подібно частині науковців, без жалю кидають свою землю, а воістину народні, патріотичні митці нидіють на грані фізичного виживання.. Як зазначала з болем Народна артистка Ольга Сумська, українські меценати переправляють на підтримку... російських центрів культури. Як же має розвиватися етнонаціональна свідомість поколінь?! Чи дивно, що наша молодь шукає ідеалів будь-де, тільки не в своїй історії? І: кого передадуть батьки та садок – школі? А також: хто нині зустрине в школі дітей? Ще так недавно ми співали як гімн чи молитву: "Вчителько моя, Зоре світова..." У тих словах А.Малишка й П.Майбороди, як і в їхній пісні "Рідна мати моя" та в пісні Д.Павличка й О.Білаша про вишиту Мамою сорочку, було відбито тисячолітню ніжність і мудрість, неперервність культурно-естетичної традиції української етнонації, її шевченківську велич та вічність. Сьогодні навіть частина педагогів, віддавши дань офіційному етикету, не соромлячись переключаяться на іноземні, зокрема російські шлягери. І двостандартна одномірність душі не сприймається як біда. Особливо в містах. Виходить, що навіть педагог (свідомо не говоримо – Вчитель) ділить себе на людину й офіційного функціонера-заробітчанина, котрий не розуміє, що тим розколює покоління, село і місто, минуле й сучасне, слова й діла, совість і честь, Україну на різні регіони та сторони світу, а головне – дитячу душу. І роблять часом підсвідомий вибір на користь не відродження, а збанкрутілої орієнтації "совків" [2,с.88-98].

Діти бачать і запам'ятовують все. У тому числі й феномен зради: зради найсвятішої – учительської професії, громадянських ідеалів, морально-етичних норм, відповідальності перед батьками і дітьми, перед собою й майбутнім. Без джерел сохнуть і наймогутніші дуби. Чи може вистояти етнонація без джерел питомої культури? І разом з тим: чи маємо й чи готуємо ми еліту, спроможну виконати історичну місію?!

Не можемо виступати як прокурори, що ставлять за мету знайти злочин та злочинців, особливо – де їх і немає. Ми всі – як судді, так і підсудні, бо ми – в одному процесі і від кожного з нас залежить доля поколінь[4,с.57-59].

Останнім часом Міністерство освіти й науки чимало зробили для осмислення й розв'язання проблем української національної школи освіти, особливо Інститут національної пам'яті. Надзвичайно обнадійливим стало слухання про розвиток середньої освіти на сесії Верховної Ради. Важливою подією стало прийняття Київською радою програм з освіти та "Рідній столиці – рідну мову". Однак не випадково говориться: бійся змії спереду, бо вжалить, а коня ззаду, бо вдарить, – а чиновників – з усіх боків. Саме чиновництво, забувши батьків своїх і вчителів, поставило освіту на підножний корм, знехтувавши відомим: загублені мільярди можна повернути, загублені покоління – то втрата навіки. Учитель поставлений на рівень служанки усіх панів, і хоч саме на ньому тримається поступ – винен перед усіма. Тому правильно бунтує проти свого приниження. Хоча мусимо бачити й інший бік справи: а чи кожний сучасний педагог відповідає священному імені Вчитель? І знову алгоритм парадигми: чиновник і вчитель. Однак сучасний чиновник пішов навіть на те, що дезавуював Постанову Кабінету Міністрів від 21.VI.2011 р. "Про

державний стандарт української освіти і науки", в якому чітко і ясно записано: до інваріантної частини належать такі обов'язкові предмети: українська мова, історія України, всесвітня історія, у к р а ї н о з н а в с т в о . . . , – а впроваджуватися в навчальний процес вони мають з 1 вересня 2011 року. І впроваджуються, й не тільки перші три. А далі... Спочатку чиновник трансформував Постанову Кабміну у напрямі заміни українознавства на курс для I-IV класів "Я і моя Україна", а далі – не тільки зняв саме поняття "українознавство", а й курс "Я і моя Україна" наповнив елементами знань лише про довкілля. Виходить: одному чиновнику непотрібна Україна й свідомо своєї народності та державності дитина. Іншому – навіть державна відповідальність. Тому в списку належних для вивчення дисциплін він пропонує "країнознавство" (народознавство) та вивчення всіх народів, країн історій, літератур, культур світу і люто воює з декретованим Колегією Міносвіти та Кабінетом Міністрів українознавством. Дунька в Європі не хоче бути Дунькою. Тільки Дідро... Тому й наслідки: справжніми педагогами – реформаторами українознавство ведеться в тисячах середніх та сотнях вищих навчальних закладів, і ті заклади в Києві, у Дніпропетровщині і Чернігівщині, Львівщині, Кривому Розі й Івано-Франківщині стали лабораторіями справжнього новаторства, але в збірнику "Освіта України за роки незалежності: стан, факти, події", випущеному до Всеукраїнського з'їзду освітян (2021 р.), воно навіть не згадане. Чиновник боїться його як чуми. Боїться, зауважимо, об'єктивних, синтезованих наукових знань про свою Батьківщину! [2, с.88-98].

"Відновлена в 1991 р., система освіти", – повинна працювати за такими напрямками:

– збереження досягнень минулого;

- усунення суперечностей у розвитку сфери освіти;
- приведення системи освіти у відповідність з новими науковими досягненнями;
- приведення нормативно-правової бази у відповідність з новими законами;
- забезпечення розвитку освіти відповідно до оновлення показників і вимог сучасної динаміки

розвитку освіти;

- розв'язання проблеми забезпечення освітою та благоустрою депортованих громадян...;
- реалізація вимог модернізації освіти;
- досягнення стабільної роботи закладів освіти..."

Ось так: від "збереження досягнень минулого" до "досягнень стабільної роботи"... Де? Хтозна: може в Україні, а може й в Нігерії, бо поняття суверенної України в тексті відсутнє.

Відсутні й такі поняття, як мета, зміст, ідеали освіти, її національно-державницька сутність та відповідні їй форми; навіть – українська школа... Забезпеченість підручниками української мови й літератури становить 85% ..."; "новий імпульс надано патріотичному вихованню"... і т. д., і т. п. [2, с.88-98].

В написаному – ідилія, гідна захоплення. Але що – насправді?!

По-перше, принцип решета: коли потрясти, то зерно випаде, а половина, сміття залишаться.

Як зерна постануть факти, необхідності сьогодні розвивати програми розвитку освіти як української історії, мови, культури на українознавчій основі і в належних масштабах не готуються, зате очевидно виражається тенденція формувати їх силами московських ВНЗ, навіть юристів; у більшості з 408 шкіл українських підручників не те що 85, а й 50% немає. Педагогічні кадри потребують принципових змін у підготовці й перепідготовці, – але ж, як ви чули, там пишуться тим, що "зберегли досягнення минулого". Не дивно, що і в формах виховання панує навіть домострой і, як висвітлює ж "Педагогіка толерантності", одні вчителі вдаються навіть до рукоприкладства, терору над дітьми, атестують учнів "ничтожествами", "подонками", "ублюдками", а інші – захищають поборників традиціоналізму. І це – як не одиничний приклад [4, с.57-59].

Щоб впроваджувати українознавство сьогодні, необхідно по-новому почувати і мислити, органічно поєднувати людяність, професіоналізм і патріотизм. А це, як засвідчує той же журнал, дається не легко навіть щирим симпатикам ідеї. Так, учасники конференції з проблем толерантності на Київщині щиро покликалися на її засади, але нерідко зводили принципи лише до сфери етикету. Тому переважала відсутність аналізу процесів і наслідків виховання, практично майже не згадувались діти, не бачилася їхня еволюція. Досі панують імена зарубіжних наукових авторитетів різних епох, зате відсутнє бачення дітей у процесі розвитку їх у сім'ї, і не якійсь, а українській, у селі і в місті, серед реальної природи, в дотичності до сфер етнонаціональної генези, природи, мови, рідної культури. Не кажемо: взятих у взаємозалежності, – загалом! Тоді й постають, як і в підручниках, плюсклі фантоми "світової" літератури, географії, історії, культури, цілковито автономізовані від реальної дійсності [3, с.186-188].

Пропонуються або оголошені новочасними такі схеми: "всі діти мають право на власну думку; всі діти мають право на освіту; кожна дитина має право навчатися в чистих кабінетах; всі діти мають право на відпочинок..."; або як взірець толерантності – інновації відомого працівника на педагогічній ниві І.Г.Єрмакова, що зважив за справедливе виголосити таку сентенцію: "Питання діалогу культур, толерантного, терпимого ставлення до інших мов і культур, полікультурного виховання стало головним, найактуальнішим для нашої школи і всього нашого суспільства, адже кожен день ми бачимо (?! – П.К.) приклади негативного, не толерантного ставлення до інших мов і культур. Особливо останнім часом це

проявляється у ставленні до російської мови, літератури й культури". Це по відношенню до українського народу принаймні неморально. Певне, п.Єрмаков дивився на життя в підзорну трубу з викривленою лінзою. А до всього забув, що толерантність непримітно включає в себе етику не лише об'єктивності, а й відповідальності. А може, гадав, що бере участь у засіданні ради в Дніпропетровську, чи в Криму, де, порушуючи Конституцію, ухвалювали започаткувати референдум про надання мові сусідньої держави статусу державної і тим самим цілком "толерантно" остаточно витіснити українську [1,с.142-144].

Толерантність – це, як і українознавство, що органічно еволюціонує в українолюбство та українобудівництво, – категорія Часу і Простору, ґрунтовані на філософії любові, честі і совісті, рівності і свободи; чесності у ставленні до себе й до інших. Вони непримітно співвідносяться з цивілізаційно-культурними цінностями вселюдства, але в інтересах і на ґрунті кожної людини та нації, і зонайперше – рідної землі, на ґрунті людинолюбства. Ідеологією любові до абстрактного людства ми вже наситилися. Пожинаємо її плоди. Пора повернутися до любові і людей реальних; на жаль, досі відчужених від себе такого роду академічною педагогікою. Чи не тому ми нерідко не спроможні за життя оцінити справді толерантних педагогів, як те бачимо, до прикладу, з долею Олександра Антоновича Захаренка, поширити їхній воістину новаторсько-традиційний досвід? І тут з гіркотою доведеться говорити про стан і українознавства, і педагогіки в частині вищих навчальних закладів. До глибокого розуміння філософії національної ідеї. Нагадаємо: університети та інститути, як засвідчує досвід В.Каразіна, М.Максимовича, М.Грушевського, І.Огієнка, традиційно на чільне місце ставили педагогіку українознавства та українотворення, бо вони, – як і М.Драгоманов, В.Вернадський, А.Кримський, С.Єфремов, добре знали зарубіжний досвід, а тому й те, що його сутність завжди була людино-, націє-, державоцентричною. Різного роду інтерглобалістичні тенденції вражали підлеглі народи, бо нав'язувалися їм, і побутовали хіба що окремими елементами, як додаток, у націй суверенних, сильних [2,с.88-98].

Мавпування – це жереб недостатньо розвинутих. А бути причетним до світової культури – це бути здатним не тільки брати, а й передовсім ділитися власним, змагатися за торжество свого. Звичайно ж не так тому, що своє, скільки тому, що воно органічно вистраждане, перспективне. Що дамо іншим, підрізуючи коріння свого, автохтонного, етнонаціонального?.. А відтак, для кого ми становитимемо реальний інтерес?

І нині маємо продовження неминущих традицій у багатьох закладах Києва й Львова, Дніпропетровська й Острога, Маріуполя і Харкова. Переконливий доказ – розробки кафедри історіографії та археології Національного університету імені Тараса Шевченка, очолюваної талановитим вченим проф. Я.С.Калакурою... Але завелика частина навіть національних університетів є такими тільки за статусом. Навіть там освіту не реформовано в дусі та в інтересах України як суверенної держави, – а де нема реально розвинутої практики, там і не може бути й яскравої новаторством педагогіки та оригінальних мислителів-педагогів. Тому не випадково ми не маємо належної як кількості, так і якості українознавчих програм, навчальних планів, підручників та педагогічних праць, а тенденція "українізувати" їх за рахунок додавання окремих імен та подій з українського життя є подібним до того, як жінка задля краси одягає прикраси, не зачіпаючи внутрішньої сутності. Є різні органи тіла. Але тіло – не сума, а єдність, структура. Цілісною структурою має бути кожен навчальний предмет, вся система освіти та виховання. І аналогічно: як у структурі людини генеруючими сутність є серце і мозок, так і в структурі освіти вцілому, у кожній ланці виховання й освіти є гуманістична, національно-державна ідея, українська мова й українознавство як її структурні форми, як філософія і політика держави. Якось на похоронах один чоловік, вказуючи на покійника, сказав І.Франкові: "яка красива людина!" На що Іван Якович відповів: – не людина, а труп. Не дише. Не дише без українознавства й освіта, бо вона може культивувати насправді нові форми, але не доторкнеться до душі й інтелекту дітей. Вона може допомогти створити ще досконаліші комп'ютери, але людини – ні! Не витворять покоління патріотів-професіоналів курси типу "світових" літератур, культур, історій, бо вони, даючи знання, не побачені співвідносно з Україною, реальним життям дітей, не розкривають їм змісту, уроків, перспектив розвитку. І навпаки: коли процеси зарубіжної дійсності розглядати через призму вітчизняної історії, тоді задише і зарубіжна реальність та, водночас, глибше розкриє наше Буття: і те, які маємо землі та небо, географію й клімат, які, як показує проф. В.С.Крисаченка, проф. В.С.Ідзьо, дослідники П.О.Масляк, В.В.Сніжко, трансформуються в проблему геополітики та геостратегії; і те, як походження української етнонації співвідносилось з світовим цивілізаційним процесом та визначало нашу загальнолюдську роль і місію, – що переконливо показано нашими вченими В.Д.Бараном та С.І.Наливайком; і те, як наша мова, культура, право, що переконливо показано проф., народним артистом А.Ю.Мокренком, проф. А.Погрібним, збагачували духовну культуру людства; і те, що означає бути українцем у Європі сьогодні. А це – окультурення (як екстракт олюднення) почуттів, мислення та свідомості поколінь – і є основним завданням освіти [1,с.142-144; 2,88-98].

Що маємо в реальності? На колегії Головного управління освіти й науки Київської держадміністрації аналізувався стан викладання біології. Виявилась однастайність думки і академіків Д.М.Гродзинського та І.А.Зязюна, і освітян: стан є критичним передовсім тому, що в підручниках з біології для України здебільшого немає України; її природи й людей; є нагромадження біотехнологічної фразеології,

розрахованої не так на учнів, як фахівців. Принагідно подібне відзначалося й щодо підручників з історії: вони і написані "суконним" стилем, і грішать надмірною затеоретизованістю та відірваністю курсів з "світової" історії від української. Мовби українська історія упродовж віків розвивалася ізольовано від загальнолюдської (загальноцивілізаційної й загальнокультурної). Можна сказати: але чи можна писати підручники і, зрозуміло, для дітей, і науково глибоко та масштабно? Спочатку наведемо один уривок: "На схід від Волині і від Поділля простягається Придніпровська височина – осередок Земель української національної території, простір, на якому перед тисячею літ виросла перша українська держава, відтак всередині землі нашої славної Гетьманщини – с в я т а з е м л я українського народу, спокохана кров'ю й засіяна його кістками. Від сходу межує вона з Дніпром, від північного заходу – з річкою Тетеревою, а від південного заходу з Бугом. До південного сходу переходить непомітно, так само, як Поділля, в Чорноморську низовину. Загальний краєвид правобічної височини зовсім інший, як сусіднього Поділля чи Волині. Це легко хвиляста, до сходу і півдня щораз плоскіша високорівня. Річкові долини тут не глибокі й доволі широкі, їх узбіччя пологі, то знову круті, то болотисті, в кінці ж величний Дніпро зі своїми набережними "горами", широким надрічковим низом. Просторі, мов степ, лани збіжжя міняються луками і гайками, "там синіє байрак, а там висока могила з вітром розмовляє" (Т.Шевченко, – авт.), тут старезне городище, там довжелезний Змієвий вал – оце загальний краєвид правобічної височини. Подих історії буває над усім простором правобічного Подніпров'я, цього серця України...". Так написано Мироном Дольницьким підручник "Географія України" (Детройт, "Батьківщина", 1953, с. 20–21). Професійно? Безумовно! А до того – як поетично, закохано, гуманістично й патріотично! А тепер прочитаємо наші підручники з біології та історії, у яких можна не зустріти не те що поняття (образу), а й слова Україна, "та й спитаймо тоді себе, що ми? чий сини, яких батьків?" І авторів підручників та міністерських чиновників, котрі ті підручники благословляють: нащо їх "мати привела: чи для добра, чи то для зла..." [1,с.142-144].

А тепер звернімося до історика А.І.Багалія, який показує, як співвідносити освіту й науку, виховання й навчання задумувалися не лише Т.Шевченко й І.Франко, а й маститі вчені: О.Потебня і В.Антонович, М.Грушевський і В.Вернадський. Тому відповідали: хто хоче вчити – має усвідомити методологію синтезу, а тим самим "Різницю між елементарною науковою історією. Еволюцію історії як науки. Історичну критику. Допоміжні знання. Культурний елемент в історії. Мистецтво й психологію в історії. Історичні закони. Суб'єктивізм та об'єктивізм в історії. Значіння історії" (Д.І.Багалій. Вибрані праці. Т. 2. – Х., "Золоті сторінки", 2001). Тоді стане зрозуміло: "Неможливо не згодитися з тим, що в основі елементарної (для широких кіл суспільства, – авт.) історії мусить лежати науковий ґрунт, і, значить, признати, що є єдина тільки історія як наука. Але ж треба прийняти й те, що при викладах елементарної історії (наприклад, у початковій школі, в першому її концентрі) необхідно звертати увагу на те, щоб виклади її були зрозумілі для учнів..." Професійно –патріотично-поетичні! Зрозуміло, що для усвідомлення й викладання історії (як і географії, біології, літератури...) "потрібний не тільки високий розвиток людини, але й багатий запас ідей та думок про життя взагалі і життя людини зокрема". І так само зрозуміло, що немає ні України, ні українознавства, ні справжньої освіти ні там, де немає реальних людей, образів природи та історії рідного краю, емоційного сприйняття світу, – ні там, де це постає поза всіма органічними зв'язками людей і народів, мов та культур, поза інтелектуальним баченням цілісності вселюдського буття. Ось чому необхідна принципова реформа в системі програм і підручників, а як підґрунтя того – інший характер набору на педагогічні спеціальності, атестація, підготовка та перепідготовка кадрів – як педагогів, так і управлінців. Необхідна принципова реформа державної ідеології та політики, бо освіта – це підсистема в цілісній системі суспільного розвитку [2,с.88-98].

Як наголошувалося на Міжнародній конференції з українознавства, необхідна принципова корекція в характері й інтенсивності співробітництва із зарубіжними, зокрема – діаспорними центрами освіти і науки. Інакше ми збідніємо, і той зарубіжний український світ стане безбарвним та плюсклим, не цікавим як для нас, так і для іноземців. А це – прірва [3,с.186-188].

Питанням питань є вивчення та поширення досвіду педагогів і вчених-реформаторів, організаторів освіти і науки; дійсно освітянська організація, яка б виражала й відстоювала свої інтереси, боролася за роль, місію та авторитет освіти, бо то – найпріоритетніша сфера суспільного життя, стратегічний напрям національної безпеки. Бо настав час, коли сильнішою за обставини стає воля людини, – але не можемо не думати: якими ідеалами, критеріями, інтересами та принципами керуватиметься та людина? В матеріалах сучасних парламентських слухань зазначено: "Загальнодержавним пріоритетом має бути розвиток загальної середньої освіти, спрямованої на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання саморозвитку, самовиховання особистості, що ґрунтуються на основі української загальнонаціональної ідеї, ідеалом якої є демократична, суверенна, соборна, унітарна, незалежна Україна [3,с.168-188].

Досягнення визначеної мети можливе на ґрунті українознавства та засвоєння на його основі загальнолюдських цінностей, принципів науковості, громадянської відповідальності, українознавства, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання,

на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, самоврядування, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави" [2,с.88-98].

Ось чому й приймаються як антидержавники, політики без ґрунту і перспективи українофоби з Дніпропетровської ради та Кримського парламенту, котрі ініціюють референдум на користь надання мові Росії статусу офіційної, отже – практично наддержавної, мови денационалізації українського суспільства, перетворення його в безмовний, а тим самим безправний придаток до уніфікованого російського суспільства. Знову під машкарою "братерства" активізується денационалізація, антидержавна й антинародна діяльність. Тотальний наступ імперіалізму на Український Світ... От хібащо ще роз'їдаючу душі психоідеологію саморуїництва, бо ж відомо: навіть нову державу може створити народ, – а вимерла мова в устах народу – вимер і сам народ (К.Ушинський). А коли асимілювався – вимер народ – тип держави уже не має принципового значення: вселюдство бідніше на етно-культурний феномен і котиться похилою площиною саморуїнації. Тому-то проблема українського етносу і підноситься як проблема вселюдської цивілізації і культури. А перед українською нацією постає все те ж невідворотнє: Нащо нас мати привела? Чи для добра, чи то для зла? Нащо живем?.. Від нашої відповіді на ті питання залежать і наша доля, й міра здійснення історичної місії. Досі, навіть після референдуму 1991 р., є охочі розп'якувати про сентименталізм, сльозливість, безвольність, а тому й безвірність та бездержавність української етнонації. Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами [4,с.57-59].

Ніхто не може узурпувати державну владу. **Стаття 10** наголошує, що державною мовою в Україні є українська мова, а держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Обов'язок кожного – жити волею народу, його ідеалами й інтересами [2,с.88-98].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Кононенко П.П.Украиноведение в обустройство национального образования Украины. Науковий Вісник Українського державного університету в Москві. - М., 2001. - Т. III.
- 2.Кононенко П. Українська освіта і наука на сучасному етапі: проблеми і перспективи. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. -М., 2006. - Т.XII.
- 3.Кононенко П., Кононенко Т. “Українська освіта у світовому часопросторі”. Науковий Вісник Українського державного університету в Москві. - М., 2008. - Т. XIII.
- 4.Кононенко Петро. Наукова проблема: національна ідея. Українознавець. - Львів, 2020. - Випуск XX.

Petro Kononenko

National education and science in Ukraine at present

Anotation: *National education and science in Ukraine at the present stage has been studied in the paper.*

The main emphasis is focused on researching the problems and prospects of Ukrainian education and science.

Key words: *Ukrainian education, Ukrainian science, problems, prospects.*

УДК 930(477)

Микола Кардашук

Зародження просвітництва в селі Старі Кути на Івано-Франківщині.

Анотація: *В статті досліджується зародження просвітництва в селі Старі Кути на Івано-Франківщині.*

Ключові слова: *Просвіта, Старі Кути.*

Ми українці – етнічна нація на своїй етнічній українській землі, яка мала і має рідну материнську мову, культуру, традиції і державний устрій.

У процесі історичного розвитку людина безпосередньо була пов'язана з природою, її явищами, які впливали на формування світогляду, людської мудрості, психіки, свідомості і організацію національної культури [1].

Минали століття в тяжкій запеклій боротьбі з кривавими ордами на нашій землі, та знищити український народ не змогли. Хоч у неволі були і наші предки, мучились, страждали та надію про волю і відродження держави не втрачали. Обдаровані Богом талановиті люди самі вчилися пізнавати об'єктивний світ, а в ньому життєві процеси, і вели за собою масу народу, щоби прозріли і проклали дорогу в життя. Народ Карпатського краю, який був пригноблений польською шляхтою, а пізніше австрійською монархією, був малограмотним, тільки незначна частина населення вміла читати і писати. Це була українська інтелігенція,

яка прикладала свої зусилля, щоби просвіщати людей, пробуджувати в них свідомість, людську гідність і національну гордість. Так народжувалась «Просвіта» просвітителями української нації в селі. Старі Кути.

ПРОСВІТА

До світла, до волі,
Веде нас «Просвіта»
Із темного царства.
Із пільми й неволі.
«Просвіта» - це сяйво,
Прозріння народу.
Це - сонячний промінь –
Й наше майбутнє.
«Просвіта» - це мудрість
Нашого народу,
Яка окриляє
Все наше життя.

Мое рідне село Старі Кути, в якому закінчується подільська рівнина і відчиняє ворота бурхливий Черемош у бескиди чарівних Карпат, виникло в далеку сиву давнину, від якого в 1648 році відокремились с. Черганівка, а в 1715 р. - містечко Кути над річкою Черемош.

Ще за князювання Данила Галицького в 1239 р. в селі вже була церква.

У невеликій дерев'яній церкві з 1841 р. відправляв богослужіння отець Дмитрій Романовський. Він служив Богові і захищав пригноблених селян від лихварського свавілля і вперше в селі організував читальню, створив просвітнянський гурток, до якого залучав односельчан, особливо молодь. З його ініціативи, на честь скасування панщини, в селі був поставлений кам'яний хрест, на якому викарбувано: «Знесено тягар з села 1848 года». Є думка, що і під високою горою «Сокільське» в с. Тюдеві, яке межує з с. на честь скасування панщини також був поставлений художньо вироблений камінь гуцулами, де брали участь і старокутчани, на якому викарбувано:

«Схаменіться, будьте, люди,

Бо лихо вам буде!». *Тарас Шевченко*

Дмитрій Романовський прожив 95 років, помер у 1872 році, похований коло церкви, поряд з дружиною.

Після чотирисотлітньої московсько-польсько-литовської неволі у 1772 році Україна знову попадає в австрійську неволю, та український нарід вижив, проснувся з глибокого літаргичного сну і пішов у нерівний бій за щасливу долю і за волю України.

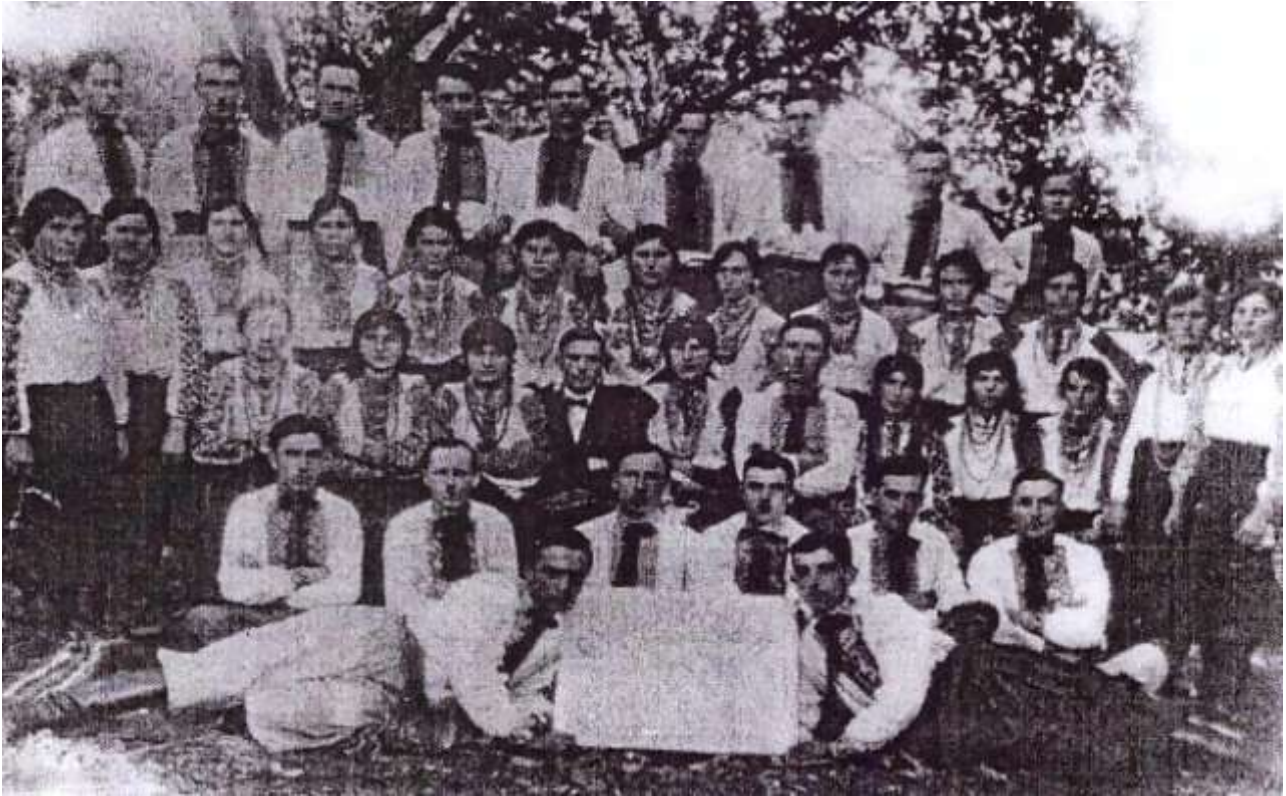
На зміну своїм батькам прийшло молоде покоління з революційним духом. Створюються молодіжні культурно-просвітницькі організації за відновлення української мови в школі, культури і держави. У 1868 році у Відні створилось студентське товариство «Січ», засноване письменником, педагогом, композитором і громадським діячем Анатолієм Вахняним і педагогом, громадським діячем Омеляном Терлецьким. У грудні цього ж року у Львові Анатолій Вахняний і Юрій Романчук створили товариство «Просвіта» - соновне завдання якого було і є ідеологічна робота серед українського населення. У 1900 році адвокат

Кирило Трильовський в селі Завалля Снятинського повіту на Станіславщині (Івано-Франківська обл.) заснував товариство «Січ».

Загомонила Україна: створилось військо Січових Стрільців, ЗУНР, УГА, УНР, ОУН, УПА, УЗС, Українське козацтво й АТО – борці за відродження Української соборної Держави, яка відновилась 1991 року. У с. Старі Кути у просвітянській роботі значну роль відігравали священики та авторитетні впливові газди села, котрі могли впливати на свідомість і поступки людей, захищаючи їх від свавілля урядників і жидів - шинкарів. Після смерті о. Романовського парафія очолив декан з Косова, доктор теологічних наук Теодор Лісевич. Велика його заслуга в тому, що він ще більш духовно об'єднував людей, посилив просвітянську роботу і боротьбу проти алкоголізму. Помер у 1907 році.

Справу свого батька продовжив син Корнелій Лісевич, який вів безпощадну боротьбу з злочинними поступками старокутчан, яких споювали жида - шинкарі.

На початку ХХ ст. в селі проживало 5306 українців, 152 жида, 50 поляків, 15 вірменів. Нарід був працьовитий, знали багато ремесел і мали багато грошей і тут, як завжди, жида-шинкарі відкрили 16 корчмів для свого збагачення і знищення населення.

Ласкаве добре слово о. Корнелія до свідомості п'яниць не доходило. Тому, однієї неділі він мудро застосував психологічну тактику щодо парафіян і заявив, якщо і надалі будуть оскверняти церкву, створювати злочинні поступки серед громади і в сім'ї, не перестануть пити горілку, то він не буде вінчати молодих, хрестити їхніх дітей, сповідати і давати Боже благословення. Таким шляхом о. Лісевич призупинив свавілля старокутчан, за що жида-шинкарі подали скаргу на нього в Коломийський суд, але вони програли. Нарід згуртувався довкола свого пастиря і було збудовано нову дерев'яну церкву на долішній частині села, яку освятили 1868 р. а на горішній - збудувати велику муровану церкву в 1882 р. і освятили в 1901 році. В цьому велика заслуга отців батька і сина Лісевичів і старокутської громади, які здавали кошти на будову церков, а також читальні, куди вечорами сходилися люди, обговорювали господарські справи, а члени «Просвіти» хто вмів читати, читали лекції з історії України. Отець Корнелій помер в 1907 р. У цьому ж році парафію зайняв о. Олександр Решетилович, який продовжив справу о. Корнелія і залишив після себе організовану молодь в патріотично-національному дусі, і добру пам'ять. Помер у 1924 р. На парафію був направлений о. Каллята, який скомпрометував себе, втратив довіру у парафіян і його вигнали із села. У 1928 р. на старокутську парафію був призначений о. д-р теологічних наук Лев Скобельський, який виконував обов'язки і шкільного комісара. Він багато допомагав «Просвіті». У 1939 р. перед приходом більшовиків, емігрував до Австрії, де і помер у 1942 році.

У 1941 р. парафію очолив о. Михайло Романчук, який приймав участь у молодіжних національних організаціях, в 1944 р. емігрував за границю. Отець Ізидор Лотоцький, який був призначений катехитом в школі, залишився виконувати функцію пароха. У 1902 р. в с. Старі Кути, до якого належать два присілки Пеньківка і Долина, було відкрито нову читальню і організовано «Просвіту», яку очолив Андрій

Яворський. З 1909 р. «Просвіту» очолював Н. Тимчук. В «Просвіті» було 76 членів, а книжковий фонд налічував 198 книжок.

Селяни масово вступали в просвітянську організацію. Директором школи був Іван Цюпрак - секретар товариства «Січ», довкола якого згуртувалась молодь. Він проводив велику національно-патріотичну роботу, організовував драматичний і хоровий аматорський гуртки, керівником був Іван Николайович. У присілку Пеньківка, в 1929 р. з ініціативи Онуфрія Лазорика була збудована читальня і заснована «Просвіта». Односельчани з великим натхненням приймали участь у просвітянській роботі, створили хоровий і драматичний гуртки. Особливу активність в патріотичному русі приймала молодь.

Авторитетними впливовими господарниками і національно-свідомими були члени «Просвіти» старокутські родини: Близнюків, Ліваків, Остапюків, Лазориків, Кардашуків, Чепигів, Будзів, Ковалюків, Сенюків, Павлюків, Луканюків і багато інших.

У 1932 р. урочисто було відзначено 30-річний ювілей «Просвіти», за кошти членів товариства, що показано на світлині. На світлині члени «Просвіти». У першому ряді, зліва направо сидять: перший - Ю. Близнюк, М. Тимчук, о. Лев Скобельський, о. Стефанович, катехиз о. Микитюк, директор школи І. Цюпрак (секретар тов. «Січ» Крильовського); в другому ряді жінок (6) сидить Кардашук Ганна активістка «Просвіти», поряд з нею стоїть Д. Запотічний - керівник драматичного гуртка; у третьому ряді, у вишиваних сорочках - активісти «Просвіти», третій - Кардашук Дмитро, п'ятий Михайло Лазорик «Богун» - засновник УПА в с. Старих Кутах.

Посередині між ними, в костюмі - керівник хору Іван Николайович.

У присілку Долині, в 1937 р. братами Юрієм і Семеном Луканюками, які на той час дістали добру освіту, були віддані справі відновлення української держави, розвитку освіти і захисту української мови, також була заснована «Просвіта» ім. І. Мазепи, організований хоровий гурток, яким керував Іван Николович зі східної України, що втік від більшовиків.

Національне відродження села найбільш поширилось у 1910 р. після організації товариства «Січ» полковником Кирилом Трильовським, яке підняло національний дух народу на розбудову і захист Української держави. Політичну роботу в Кутах і Старих Кутах активно проводила радикальна партія, яка особливо була популярною на Гуцульщині. У 1913 р. було створено «Комітет рятуноків Гуцульщини на судовий повіт Кути», який надавав матеріальну допомогу потерпілим гуцулам. Активну роботу в комітеті проводили адвокат Данило Кулик, приятель Івана Франка, суддя Танасій Кубранович, директор школи Іван Цюпрак і Іван Николович, які захищали інтереси селян і гуцулів.

Молодь почала організовуватись в політичні гуртки проти польського свавілля, особливо довкола товариства «Січ», створюваного К. Трильовським, яким керував директор школи Іван Цюпрак. У 1914 р. багато талановитої молоді із Старих Кут, які навчалися у Вижицькій і Коломийській гімназіях, пішли в австрійську армію, де стали офіцерами. У 1918 р. розпалась австрійська монархія. Була проголошена ЗУНР. Молодь з патріотичним натхненням, при підтримці українських офіцерів, бувших гімназистів, які повернулись з Австрії додому, вступали в ряди Української Галицької Армії (УГА).

Під час Першої світової війни в 1915 р. село окупувало московське військо, яким командував генерал Брусілов. Як притаманно кацапізму, вже тоді почалися арешти молоді і інтелігенції, розстріли та насадження московської православної церкви.

Російські війська тимчасово відступили, на зміну їм зайшли мадярські, які продовжили масовий терор. Після нової окупації Галичини в 1920 р. розгулявся польський терор і за найменшою підозрою в політичній діяльності багатьох членів товариств розстріляли.

Народ не корився. У 1920 р. в селі виникла підпільна організація УВО, а в 1929 р. - ОУН, головою якої був Давид Ковалюк, якого розстріляли в 1941 р. У 1932 р. створено молодіжну організацію «Пласт», в 1936 р. - товариство «Луг», яке очолювали сотник Петро Лазорик, чотові Іван Будз, Федір Бородайлюк і Михайло Софійчук. У 1937 р. організувалось товариство «Союз українок», яке очолила Вероніка Корбутяк-Сендерська. Польські репресії не зламали дух свободи у старокутчан, «Просвіта» працювала до 1944 року, об'єднувала народ і виховувала його.

У 1942 р. - в с. Старих Кутах організовувався пласт «Тури», яким керував Богдан Павлюк, а пізніше - Роман Цикаляк. В цьому ж році почала діяти підпільна референтура ОУН, організовувались партизанські загони, підготовка військових частин, під проводом членів ОУН: Лазорика Михайла, Близнюка Степана, Томюка Володимира, Лівака Мирослава, Хариняка Михайла, яких виховала «Просвіта».

У Карпатах в 1943 р. почали організовуватись перші військові «Самооборонні кушеві відділи» (СКВ).

У березні 1944 р. - польські легіонери зібрались таємно в Кутах і готовились знищити село і вирізати старокутчан. Розвідка викрила їх плани і знищила. У сусідньому селі Тюдеві, поляки у Великодний понеділок запланували таку ж акцію, упівці попередили людей, щоби не йшли до церкви, бо чекає небезпека, та все-таки поляки спалили церкву, відбувся бій.

У квітні 1944 р. повернулись московські кати, яких не хлібом, сіллям і вином зустріло село, як це було в 1939 р., а кулеметним свинцем добре організованих СВК із закликотом: «Воля або смерть!».

Почалось нове відродження, завзята партизанська війна за волю України.

Після Великодніх свят 1944 р. москалі розділили село на дві частини: долішню і горішню. З долішньої, яка була блокована російською армією, людей переселили у Снятинський район, а з горішньої частини села люди пішли в гори. Фронт у селі стояв до осені. Коли московське військо пішло на Захід, а люди повернулись додому в с. Старі Кути і м. Кути заповнила армія НКВДистів, почалось пекло на землі: облави, арешти, тортури, розстріли людей за найменше підозріння причетності до визвольної боротьби. Добрих газдів, інтелігенцію, священиків вивозили в Сибір... Та запекла боротьба оунівців продовжувалась... У 1946 р. почалась колективізація. За невиконання задачі хліба, м'яса, яєць від людей забирали весь реманент і худобу. Удень розпоясувались і безпощадно знущались над народом більшовики, а вночі українські повстанці мстили ворогам за створені злочини [2].

З приходом сталінської кровавої орди в селі Старі Кути знищена «Просвіта», молодіжні гуртки, а членів їх, хто попав в руки НКВД, в 1940-1941 роках розстрілювали. Хто зумів втекти за кордон, той залишився живим свідком фашистського і комуністичного терору.

Моє село Старі Кути, як і весь Гуцульський край, ввійшло в історію боротьби за волю, відродження і захисту Української держави, в якій велике виховне значення мала «Просвіта» [3,с.44-53].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Кардашук М. Хто ми? Хто наші предки? Звідки пішла-постала Україна. Надвірнянська друкарня. - Надвірна, 2008р.
- 2.Микола Кардашук. Від Скіфії до АТО(медицина і армія в просторі і часі). - Івано-Франківськ «СІМІК», 2018. - 386 с.
- 3.Кардашук Микола. Гуцули – нащадки Карпів. Українознавець - Львів, 2020. - Випуск XX. - С.44-.53.

Mykola Kardashchuk

The birth of the Enlightenment in the village of Stari Kuta in Ivano-Frankivsk region

Annotation: *The article examines the origin of the Enlightenment in the village of Stari Kuta in Ivano-Frankivsk region.*

Key words: *Enlightenment, Old Kuta.*

УДК 94 (477) (092)

Валентин Крисаченко

Український соціум: основні виміри соціально-історичного та політичного аналізу

Анотація: *У статті досліджується український соціум: основні виміри соціально-історичного та політичного аналізу.*

Ключові слова: *Український соціум, основні виміри, соціально-історичний аналіз, політичний аналіз.*

Український соціум - планетна соціоприродна реальність, якій притаманні специфічні механізми самоорганізації та розвитку. Інакше кажучи, український соціум є системним утвором, що має стійкі структурні складові одиниці, між якими існують усталені функціональні зв'язки [1,с.122-129].

Український соціум постає як культурно-господарська і духовно-ціннісна окремішність певної групи людей на конкретній території. Специфічні господарсько-культурні типи діяльності визначили характер освоєння навколишнього природного середовища (тобто стратегію природокористування) і як наслідок - спільні архетипи мислення, поведінки й діяльності. Цінності буття соціуму зафіксовані у певних смислових та семантичних (мовно-смислових) системах. Неперервність існування цієї спільноти на даній території формує специфічний адаптивний тип людини, тобто спадково визначену норму реакції організму на чинники довкілля.

Український соціум являє собою український етнос у широкому розумінні цього феномену. Тобто, мова йде про сам народ у всьому багатстві його етнічних ознак (мова, культура, релігія, фольклор, звичаї та традиції), у сукупності з усім створеним ним матеріальним світом та діяльнісним ставленням до нього. У цьому контексті атрибутивними ознаками етносу як соціуму постають найрізноманітніші ознаки, починаючи від сімейних, професійних, бізнесових та інших стосунків, і закінчуючи аграрною, транспортною, житловою та іншими інфраструктурами, політичними інститутами тощо, створеними членами цього соціуму задля задоволення власних потреб [1,с.122-129].

Оптимальним для існування соціуму є його стабілізований **системний стан**. При цьому першочергового значення набувають механізми організації соціуму: внутрішні чи зовнішні. У першому випадку мова йде про органічні для даної системи механізми самоорганізації та розвитку, які підтримують стійкі функціональні зв'язки між структурними елементами системи. У другому - організаційну (регуляторну)

функцію виконують зовнішні чинники, насамперед воля та примус сусідніх держав, або міжнародного об'єднання держав. Для України, на жаль, протягом багатьох століть переважання останнього було критичним: зовнішні сили розривали єдність соціуму, розчленовували на частини, спрямовували розвиток його потенціалу на свою користь і таким чином руйнували його ідентичність [1,с.122-129].

Чи не найголовнішим **внутрішнім механізмом самоорганізації соціуму є держава**, тобто така суспільна інституція, яку створюють члени соціуму для захисту власних прав та інтересів. Це - політичний аттрактор самоорганізації. В умовах бездержавності на передній план виходять духовно-ментальні та бутійні чинники: мова, релігія, культура, територія. Вони підтримують цивілізаційну окремішність і визначеність саме цієї спільноти, саме на цій території. Втім, навіть за умов діаспоризації етносу, тобто втрати власної території, організуючу функцію можуть виконати (і виконують) суто духовні первини - мова і релігія, що особливо виразно простежується, бодай, на історії єврейського чи вірменського етносів, які протягом тисячоліть перебування в діаспорі зуміли зберегти свою етнічну ідентичність. І в діаспоризації вони створюють і реалізують свої інтереси в своєрідних мікросоціумах - поселеннях, громадах, парафіях, бізнесових установах тощо. Те ж саме чинне і щодо українського етносу, який чимало із своїх ідентифікаційних ознак та духовних цінностей зберіг саме завдяки діаспорним українським мікросоціумам. Це, до речі, поряд з українським державним етносом, є іншою, глобальною за своїм поширенням, стороною буття українського соціуму як планетарного цивілізаційного феномену [1,с.122-129].

Для побудови моделі розвитку українського соціуму важливо врахувати переваги стратегії **сталого розвитку**, зокрема його базової політичної моделі, а саме **інвайронменталізму**. Інвайронменталізм бере витоки з концепції географічного детермінізму, обґрунтованої Ф. Ратцелом, в основі якої лежить ідея, що людина - продукт земної поверхні, а етнос - продукт конкретного ландшафту (території). Інакше кажучи, людина у своїй морфологічній організації, поведінці, мисленні та світогляді несе ознаки прямого впливу того середовища, в якому протікало її еволюційне минуле [1,с.122-129].

Для **українського етносу** питомим **формотворчим довкіллям** постає **лісостеповий ландшафт помірної кліматичної смуги**. Втрата цього середовища - вільна чи мимовільна - має негативні наслідки для гомеостазу організму, його активності, реалізації потенційних можливостей. Практичний наслідок: потреба у збереженні для повноцінного буття українського етносу автентичного для нього природного довкілля. В цьому контексті однаково важливого значення має як органічна автентичність людини довкіллю, тобто взаємоузгодженість створених людиною об'єктів з елементами природного оточення, так і охоронне забезпечення існування типових екосистем чи ландшафтів. На жаль, в обох сферах існують чималі проблеми досягнення оптимального для української людини коефіцієнту людського розвитку.

Основна проблема - невідповідність виконавчих механізмів вимогам національного та міжнародного екологічного права, відсутність ефективного контролю за притягненням до відповідальності порушників закону - юридичних та фізичних осіб. Водночас, Україна і донині не пододала ідеологеми **посибілізму**, яка лежить в основі практичної діяльності індустріального суспільства. Людина як активна субстанція постає користувачем і трансформатором довкілля у власних інтересах. Природа, навзаєм, реагує на таке втручання відповідними змінами, які в переважній своїй більшості спрямовані проти самої людини. Таким чином, загальна стратегема природокористування постає базовою причиною демографічної, валеологічної та соціальної проблемності українського соціуму [1,с.122-129].

Україна консолідується як системне ціле завдяки **комунікативним можливостям**. Цьому сприяють дві основні передумови: природна та соціальна. Природна складова ґрунтується на ландшафтно-екологічних особливостях території України. Це - ландшафти помірної смуги з базовими лісостеповими екосистемами за відсутності екстремальних природних перепон для спілкування. Природний чинник визначається також геополітичним становищем та продуктивними можливостями України. З одного боку, розвинена система меридіальних водних шляхів дозволяє включити Україну в паневропейську систему торговельно-економічних, культурних, політичних, військових та інших взаємин, тобто в системні відносини. Водночас, з іншого боку - входження України як країни в екосистему євразійських степів, ксерофітних зокрема (тобто відкритих), практично робить її елементом бореального панойкуменного транспортного коридору. Україна як індустріальна держава досить повно використала свої природні особливості для створення штучної (тобто, створеної людиною) комунікативної мережі: автомобільної, залізничної, водної, морської, повітряної тощо. Згідно із сучасною методологічною парадигмою системного підходу [2,с.980-981], нормальний збалансований соціум включає, щонайменше, чотири типологічні ряди систем: феноменологічні, каскадні, емерджентні, управлінські.

Феноменологічні системи ґрунтуються на інформації про статистичні відносини чи зв'язки між елементами (тезауруси, статистичні звіти, карти, фотографії тощо). Власне кажучи, мова йде про феноменологічний образ реальності, зафіксований у вигляді певної множини (знакової, цифрової, графічної) знання, отриманого науковими методами. Україна відчутно страждала від неповноти інформаційних систем, особливо в часи тоталітарного суспільства, коли навіть елементарні карти-схеми міст чи автомобільної мережі доріг подавалися суспільству в спотвореному вигляді. Що ж тоді казати щодо

інформації про права людини, ресурси (людські та матеріальні), соціальну та промислову інфраструктуру тощо. Отже, нині мова йде про практично нове створення або виправлення множини інформаційних систем для розбудови ефективної політики планування розвитку соціуму. В таких системах внутрішній організатор (регулятор) відсутній; цю функцію виконує зовнішній чинник - людина (спільнота, включно з державою).

Каскадні системи - суть вервечка систем (об'єктів), по якій речовина та енергія передаються одна від одної. Яскравим прикладом каскадних систем є т.зв. виробничі цикли, початок яких знаходиться, наприклад, у видобувних підприємствах (шахти, кар'єри, свердловини тощо), а закінчення - на літакобудівному заводі чи атомній станції. Для України, після ліквідації СРСР, переважна більшість каскадних систем була порушена, що спричинилось до дестабілізації виробництва і пошуку та створення нових каскадних систем. Слід мати на увазі, що нові каскадні системи виникають на основі принципово інших організаційних чинників - внутрішніх, тобто ринкових, що потребує пошуку різновекторних та багатофункціональних моделей включення окремих систем (об'єктів) в існуючу систему зв'язків. Таким чином, еволюція каскадних систем є своєрідним опредметненням геополітичних інтересів України в її політиці захисту національних інтересів у багатовекторному світі. Регуляторами в каскадних системах виступають внутрішні чинники, природа яких закорінена в людських інтересах [1,с.122-129].

Емерджентні - це системи із постійним зворотнім зв'язком. Вони характеризуються постійним функціональним зв'язком між входом і виходом із системи, коли вихідна інформація стає органічною складовою для наступної вхідної інформації. Таким чином, система постає практично повністю відкритою, а її регулятор - постійно володіє інформаційним ресурсом для вдосконалення системи. Певним чином, системи із зворотнім зв'язком подібні до каскадних систем, з тією, однак, різницею, що каскадні системи надто інерційні, й зворотній вплив результату на конструкцію системи надто опосередкований і тому тривкий у часі. Лівову частку систем із зворотнім зв'язком складають об'єкти середнього та малого бізнесу, рентабельність яких визначальним чином залежить від уміння реагувати на потреби ринку. І, навзаєм, до найменш ефективних належать бюрократичні системи, можливості яких використати реакцію суспільства на свої дії є мінімальними. Нарешті, окрему групу становлять **управлінські системи**, в яких самоорганізація здійснюється на основі впливу внутрішнього організаційного чинника: зміна в системі одразу стає індуктором для регулятора. Такими системами, наприклад, є суспільні акції, які залежать, водночас, і від волі громади, і від харизми керівника; так само, визначальною є роль легітимізованих посередників в ігрових видах спорту, освітньому процесі, військових структурах, власне управлінських установах тощо. Як відомо, однак, у таких системах особливого значення набуває суб'єктивний чинник - особисті якості та воля керівника. В умовах легітимації суб'єктивного чинника на всіх ієрархічних рівнях влади інтерференція особистісного начала на стан системи може набувати або креативного, або загрозливого деструктивного впливу. Для розуміння сутності соціуму надзвичайно важливим є використання евристичного потенціалу **теорії “змінних (емерджентних) систем”** [3,с.23-57].

В даному разі мова йде не просто про відкриті системи із зворотнім зв'язком, про ті з них, у яких відповідь на вплив (зміна системи) знаходиться під контролем. У такому випадку регулятор (організатор) системи забезпечує її гомеостаз і онтогенез. Прикладів таких систем - велика кількість, починаючи від агроценозів, тобто штучних фітосистем, і закінчуючи мегаполісами. І вирощування певної культури, і зростання міста потребують повсякчасного врахування стану системи, ефекту кумулятивного наростання змін і, відповідно, забезпечення ідентичності системи на кожному з етапів її розвитку. І, навпаки, нереагування на відповіді системи загрожує катастрофічними наслідками.

Чи не найпоказовішим і, водночас, найтрагічнішим прикладом останнього є катастрофа на Чорнобильській АЕС, коли спричинений вплив викликав такі наслідки, ліквідація яких в існуючій системі управління реактором не були передбачені. У соціальній сфері суспільні виклики владі станом здоров'я, рівнем дитячої смертності, достатком тощо не часто знаходять адекватні відповіді з боку влади. А це означає, що існуюча модель суспільної організації є асиметричною і потребує коригування у бік посилення мобільності та ефективності відповіді її регулятора (тобто різних гілок влади). Так само сумними є проблеми розвитку сільських поселень: у тоталітарні часи практично були ліквідовані внутрішні організатори села - самодіяльність і майнові відносини його мешканців. Відповідні біфуркаційні зміни не вдалось подолати і до цього часу [1,с.122-129].

Соціум безперечно має включити в стратегію свого розвитку **категорію “час”**. Ми можемо виходити з того, що соціальні, політичні, економічні та інші взаємини є категоріями позапросторовими і позачасовими. Але реальність штовхає нас до іншого висновку: всі наші відносини будуються на конкретних просторово-часових ситуаціях. Таким чином, **постає проблема поєднання інваріантних рис соціуму, які визначають його ідентичність, і тих ситуативних станів і рішень, які дозволяють зберегти його варіативність.** Метафізичне і практичне начала, таким чином, мають бути взаємопоєднані і взаємоузгоджені. Соціум, завдяки цьому, має змогу існувати у просторі й часі, і відтворюватись саме як такий, саме як стабільний соціум (“в - собі - і - для себе”), і як соціум динамічний (“в - собі - і - для світу”). Час у цьому контексті

постає мірилом здатності соціуму, на основі власної ідентичності, акумулювати позитивний досвід людства для власного поступу [1,с.122-129].

Українському соціуму притаманна складна і, водночас, недостатньо диференційована **соціальна структура**, що є істотним чинником нерівноважності його стану.

Як відомо, в часи входження України до складу СРСР влада намагалась реалізувати **класову модель організації суспільства**. Історичний матеріалізм, обґрунтований у марксистській доктрині, визнавав об'єктивність існування класів і виділяв їх як базисні соціально-економічні чинники суспільства. В кожній соціально-економічній формації, за Марксом, існує панівний клас, який володіє засобами виробництва (включно з природними ресурсами), здійснює над ними контроль і таким чином досягає влади над всім суспільством. За такою логікою, в СРСР (а, отже, і в Україні) панівним проголошувався робітничий клас, у союзі з яким було селянство, а люди розумової праці (інтелігенція) сприймалися, по суті, як їх утриманці (прошарок). Ця модель соціуму практично повністю виводила поза межі аналізу інші соціально-політичні структури, які фактично повністю володіли і засобами виробництва і виробниками - постійні органи управління, контролю і влади, які й становили ядро тоталітарної держави. Саме у протиборстві з такою панівною ідеологією і структурою соціуму Україна відстоювала свою незалежність.

Тим часом, реальний соціум (навіть у тоталітарному суспільстві) має набагато складнішу структуру, в зв'язку з чим наукова соціологія прийшла до переваги не класової, а **стратової моделі соціуму**. Страти - одиниці поділу суспільства на основі певних критеріїв, які є спільними для певної групи людей і суттєво визначають їхню життєдіяльність. Критерії виділення страт можуть мати економічну, майнову, владну, політичну, релігійну, демографічну, расову та іншу основу.

В сучасній соціології найбільш адекватним щодо реального соціуму, а тому - досить прагматичним є підхід, розроблений в концепції Д. Голдторпа та Р. Еріксона [4,с.380-381]. Дослідники обрали базовим критерієм стратифікації синтетичний показник: відношення власності, оплата праці, ступінь автономності й можливість просування на службі (сфері діяльності); перші дві ознаки відображають класичну опозицію власника і працівника, остання - соціальний статус людини у суспільстві.

Згідно із запропонованим підходом було виділено наступні соціальні страти:

- 1.а. Професіонали, керівники, інтелігенція найвищого рівня.
- 1.в. Великі роботодавці: промисловці, підприємці, землевласники.
2. Професіонали, керівники, інтелігенція середнього рівня.
- 3.а. Напівпрофесіонали, старші працівники офісів, торгівлі, сфери обслуговування.
- 3.в. Працівники офісів, торгівлі, сфери обслуговування нижнього рівня.
- 4.а. Дрібні роботодавці в промисловості, сфері послуг.
- 4.в. Дрібні роботодавці в сільському господарстві.
- 4.с. Самодіяльні працівники в промисловості, сфері послуг.
- 4.д. Самодіяльні працівники в сільському господарстві.
5. Техніки, старші робітники (бригадири та ін.).
6. Кваліфіковані робітники в промисловості.
- 7.а. Некваліфіковані працівники в промисловості.
- 7.в. Сільськогосподарські робітники.

Українській соціум перебуває нині в перехідному стані. Досить виразно простежується отримана від СРСР класова структура суспільства: робітники, селяни та інтелігенція. Особливо це відчутно на фінансовому рівні: заробітна плата в промисловості фактично постає мірилом, до якого бажано "підтягнути" зарплатню селян, вчителів, медиків, науковців, працівників культури тощо. Як і за часів СРСР, ці верстви суспільства практично не мають прав власності на засоби виробництва. Значною мірою ці прошарки суспільства стали люмпенізованими та маргіналізованими, втратили можливість і бажання (особливо люди інтелектуальної праці) займатися висококваліфікованою працею. По суті справи, зберігається явище відчуження виробника від засобів виробництва. Недосконала фіскальна політика держави штовхає виробника в сферу тіньової економіки. Прикметно також, що саме представники колишніх "панівних" класів нерідко живуть за межею бідності: соціальні гарантії держави (тобто, мінімальна зарплатня чи пенсія) недостатні для забезпечення прожиткового мінімуму [1,с.122-129].

Очевидно, що необхідні більш рішучі заходи держави по реструктуризації відповідних сфер діяльності, перекваліфікації представників низки професій (насамперед, в екстенсивних галузях виробництва), реальної участі громадян як у розподілі державної власності на основі сертифікаційного права. Загалом, домінантні класові структури колишньої соціалістичної держави досить виразно корелюють з прошарками 5 - 7 стратової класифікації суспільства, тобто страт робітників та селян.

Водночас, ринкові процеси в Україні викликали до життя суспільні групи активного населення, які можна вважати своєрідними аналогами страт 1-4 країн з розвинутою ринковою економікою. Ці страти ще слабо диференційовані, досить аморфні, приналежність до них нерідко суспільно прихована, тобто нелегітимізована (наприклад, офіційний статус людини - безробітний, а насправді вона є тіньовим

олігархом чи менеджером), тобто є своєрідними **протостратами**. При цьому досить часто є приклади використання адміністративного або фінансового впливу для легітимізації певної особи в страті, сутнісним ознакам якої він не відповідає. Зокрема, нерідко зустрічаються випадки, коли представник страти 1в набуває формальних ознак страти 1а (наприклад, олігарх стає міністром або академіком) і, навпаки, представник 1а легітимізується як член страти 1б (використання владних повноважень для особистого збагачення шляхом корупції, приватизації стратегічних об'єктів, фінансових махінацій тощо). Саме в таких випадках і розмиваються межі між стратами, а сама їх об'єктивна критерізація є досить проблемною.

Наразі, існують підстави вважати, що:

- в Україні сформувалася **верства політичної, владної та інтелектуальної еліти найвищого рівня**, хоча перші дві страти поставали з особливими труднощами. Легітимна передача влади залишила в активному суспільному житті колишніх президентів та прем'єр-міністрів країни, міністрів та партійних лідерів, керівників стратегічних об'єктів та громадських організацій та ін.; міжнародне визнання має українська наукова та творча еліта. Особистісний потенціал цих страт - одне з головних надбань України в межах колишнього СРСР (**страта 1а**).

- Так само реальністю сьогодення є існування **когорти великих роботодавців, тобто промисловців та підприємців**. Практично в усіх базових галузях промисловості (металургійній, нафтохімічній, авіа- та автомобілебудівній, транспортній, харчовій тощо) є власні олігархічні групи власників з досить значним акціонерним капіталом; з'явилося чимало підприємців високого рівня в житловому та транспортному будівництві, авто - та авіаперевезеннях, енергетиці та ін. Значно менше налічується великих землевласників, що пов'язано насамперед з незавершеністю земельної реформи та складністю утвердження ринкових відносин щодо землі як об'єкту власності та товару. Неминучим, хоча й не дуже приємним для українського соціуму є те, що значна частина цієї частини роботодавців є громадянами інших країн, а тому, природно, не входить до української бізнесової еліти. Нерідко також в органів криміналістики та громадськості виникають справедливі сумніви щодо законності надбання великого капіталу: чи не найпоказовіший приклад - приватизація в 2019 р. металургійного гіганта "Криворіжсталь". Зрозуміло, таким чином, що існує потреба в нових підходах до розв'язання проблеми легітимізації багатьох членів цієї спільноти (**страта 1в**).

- В Україні активно формується **верства управлінців, менеджерів, керівників та інтелігенції середнього рівня**. В державному управлінні - це службовці 2-3-ї категорій, у промисловості - керівники установ та підприємств регіонального та спеціалізованого рівнів, в освіті та науці - професори і доценти, доктори і кандидати наук, у силових структурах - офіцерство, в творчих діяннях - самодостатні творчі особистості із суспільним та матеріальним визнанням їхніх здобутків та ін. У "прошарку" інтелігенції за часів СРСР ця суспільна група була також досить чисельна, особливо у сфері науки, освіти, красного письменства, в архітектурі та мистецтві; практично з "нуля" в незалежній Україні почала формуватися та її частина, яка займається ринковими відносинами та управлінням. Саме з цим пов'язані й значні економічні втрати на початкових етапах трансформації суспільства, і чималі здобутки в останні роки, коли низка цілих галузей стала конкурентноспроможною навіть на європейському рівні (металургійна та коксохімічна промисловість, військово-промисловий комплекс, виробництво алкогольних, кондитерських та тютюнових виробів та ін.). Традиційно високу ринкову ціну за кордоном мають українські науковці та спеціалісти, що для самої України обертається відтоком за її межі вітчизняних "мізків" (**страта 2**).

- Швидкими темпами нарощує свою потужність та професіоналізм **спільнота старших працівників управління, офісів, установ та закладів торгівлі, сфери обслуговування**. Помітно, особливо у великих містах, як розвивається мережа великих супермаркетів, мережа готелів, система обслуговування автомобілів, служби послуг, туристична сфера. В галузі управління, виробництва та бізнесу - це відповідальні працівники, які повинні адекватно виконувати поставлені завдання по реалізації тактичних проблем розвитку конкретної організації (об'єкту), вносити раціональні пропозиції та аналітичні доробки по покращенню його роботи. Представників цієї верстви також охоче беруть на роботу за кордоном; особливо це стосується програмістів, фізиків, хіміків, біологів та ін. (**страти 3а**).

- Схожа ситуація спостерігається і в іншому підрозділі третьої верстви - **спільноті працівників нижнього рівня в офісах, сфері обслуговування, виробництві, освіті, науці та ін.** Це, як правило, висококваліфіковані спеціалісти, на яких покладено безпосередні виконавчі функції - лікування, шкільна освіта, програмування, макетування, редагування, обслуговування доменної печі, менеджмент тощо. Для таких працівників, крім суто професійних якостей, вельми важливою є виконавча дисципліна, саме від якої залежить ритміка і ефективність функціонування структури в цілому (**страта 3в**).

- Одна з найчисельніших за кількістю і найважливіших для розвитку динамічної ринкової економіки - **четверта соціальна страта**. В Україні їхня діяльність помітна в найрізноманітніших сферах і є важливою ланкою зайнятості активних членів суспільства. Власники станцій технічного обслуговування, керівники селянських спілок (колишніх колгоспів), харчових цехів, пекарень, перукарень, салонів краси, аптек, ресторанів, магазинів, майстерень та інших подібних закладів залучають до найманої праці від

декількох до кількох десятків працівників. Окремі підрозділи цієї категорії людей становлять окремі самодіяльні працівники, які мають власний індивідуальний або сімейний бізнес - фермери, ремісники, кравці, шевці, взуттярі, пекарі, ремонтники, електрики, експерти, нотаріуси, адвокати, репетитори, перевізники, майстри, ринкові оператори тощо. Результат досягається за рахунок особистої праці та власного або кредитного капіталу. У цьому випадку виробник (працівник) і власник співпадають в одній особі. На жаль, добре знані труднощі по діяльності в цій сфері пов'язані як з недосконалою податковою політикою та іншими законодавчими актами, так і засиллям кримінальних елементів над дрібними роботодавцями та індивідуальними виробниками (працівниками) (**страта 4**).

– Самостійною і досить важливою економічно є безпосередня **виконавча кваліфікована спільнота**: групові координатори (бригадири, майстри, техніки, ланкові, завідувачі дрібними установами тощо) та власне кваліфіковані робітники в промисловості. Сюди ж тісно долучаються і некваліфіковані робітники в промисловості та сільському господарстві. Саме представники цих страт становлять абсолютну більшість трудової еміграції з України, як легальної та нелегальної, яка, за експертними оцінками, становить майже 7 млн осіб (**страти 5 - 7**).

Класова і стратиграфічна градації суспільства має ще один важливий перетин, а саме: середній клас, який вважають становим хребтом сучасного суспільства, в стратиграфічній класифікації відповідає стратам №№ 2-4. В цьому контексті цілком виправданим є твердження (О. Власюк, Е. Лібанова, М. Михальченко та ін.), що в Україні вже виразно простежуються основні обриси середнього класу. Це - чи не найпереконливіше **свідчення еволюції українського суспільства у напрямку утвердження демократичних і, водночас, ринкових цінностей, тобто цінностей відкритого (К. Поппер) суспільства**.

Особливу тривогу викликає не лише фізичне (демографічне відтворення українського соціуму, але й ціннісне на рівні певних соціальних страт. Чи не найпроблемнішим (і, водночас, найпоказовішим) у цьому відношенні є таке соціальне явище як бездомні діти. За офіційними даними (інформація Міністерства юстиції), у 2019 р. було зареєстровано майже 33 тисячі бездомних неповнолітніх. Додаймо до цього, згідно з офіційними даними МВС, ще 42 тис “бомжів”. Отримуємо, таким чином, величезну спільноту у 75 тис осіб, яка живе за власними законами і відтворює власні цінності. Реально ж, за оцінкою експертів, ця спільнота набагато численніша. По суті справи, мова йде про особливу – **маргіналізовану** – страту українського суспільства [1,с.122-129].

У постійних пошуках засобів для існування (їжі, одягу, житла) ця група громадян спеціалізується на жебрацтві, крадіжках, дрібному рекеті та вимаганні. Жебрацтво нагадує своєрідні “професійні цехи”, в кожному з яких є свої “старійшини” (кримінальні авторитети), які організовують цей вид діяльності, добирають для неї виконавців, розподіляють території і, відповідно, привласнюють собі практично весь прибуток (милостиню). До цієї ж категорії спільнот відносяться і т.зв. “професійні сім’ї”, коли одинокий бомж підбирає з неохоплених організованими групами двох-трьох безпритульних дітей і змушує їх жебракувати. Безпритульні підлітки нерідко займаються дрібними крадіжками, здирництвом, грабунками чи проституцією, також, зрозуміло, під зверхництвом кримінальних наставників. Для останніх особливо привабливими виконавцями є діти 10 - 14 років, які через свій вік не підпадають до відповідальності за злочин згідно дії існуючого кримінального законодавства. Додаймо до цього ще антисанітарію, наркоманію, проституцію, відсутність освіти тощо, і можна зробити цілком певний висновок про те, **яких** дорослих громадян Україна отримає з безпритульних дітей цієї страти, з якими **цінностями** вони увійдуть у соціум. Це також надзвичайно потужний негативний біфуркаційний атрактор, руйнівний для всієї системи [5,с.380-381].

Переважає більшість бездомних дітей опиняються на вулиці з інтернатів, куди, в свою чергу, потрапляють через проблеми в сім’ї або через її відсутність як такої. Повернути дітей назад - у сім’ї чи інтернат за існуючої системи соціальної політики в цій сфері зовсім не легко. Такими людьми опікується міліція, яка може затримувати їх для з’ясування особи не більше ніж на 30 днів. Сама мережа приймальників-розподільників фінансується з місцевих бюджетів, а тому є і недостатньою, і малоефективною. І, як правило, “клієнти” таких установ через місяць знову опиняються на вулиці [5,с.380-381].

В контексті інтересів усього соціуму бездомність - це не тільки втрачені чи загублені людські долі. Для українського соціуму властива своя специфічна **система відносин як психічного явища**. Витоки їх заглиблені в історичну минувшину, особливо в часи вимушеного розколу та розбрату в суспільстві. Мова йде саме про психологічні оцінки, установки, точки зору, застереження, орієнтації, тобто певні системи одиничних образів (гештальт-сенси), які визначають сприйняття і оцінку індивідами один одного в системі комунікативних та ціннісних взаємин [1,с.122-129].

Сама визначеність та усталеність систем особистісного ставлення до інших членів соціуму, істотно залежить від загальних ціннісних орієнтацій суспільства на конкретному етапі його розвитку. Наприклад, в умовах української бездержавності і, отже, панування зовнішніх системних орієнтацій, владні структури охоче насаджували і підтримували такі гештальт-установки, як малоросійство, меншовартість, зневіра у

власних силах та недовіра до ближнього світу ("сусідів"), покора завойовникам тощо, що істотно полегшувало маніпулювання суспільною свідомістю та управління українським соціумом [1,с.122-129].

Натомість, у часи національно-визвольних рухів та утвердження українського етносу як державної нації пріоритетними постають психологічні установки на єднання, віру у власні сили, національну самобутність та ідентичність, що створює кумулятивний синергетичний ефект посилення системності й цілісності українського соціуму, утвердження його як цивілізаційного феномену. Для сучасної України, таким чином, досить гострою й надалі залишається проблема **подолання психологічних образів українця**, нав'язаних зовнішніми організаторами та максимального утвердження питомих чинників довіри та пошуку взаєморозуміння, співпраці і взаємодопомоги в суспільстві. У цьому контексті вельми показовою є думка У. Черчилля щодо причин відсутності антисемітизму в Англії: це має місце тому, вважав мудрець, що ми не вважаємо євреїв розумнішими від нас. Тобто, мова йде про самодостатність обох з націй, кожна з яких сама творить свою долю спільними етнічними зусиллями. Утвердження соціуму як цілісної системи істотно залежить від таких феноменів як **соціальне освоєння та соціальний дискурс** [5,с.380-381].

Соціальне освоєння постає як перехід універсального в індивідуальне, загального в одиничне, спільного в особистісне. Кожен член суспільства постійно перебуває в процесі соціалізації, який характеризується двома основними векторами: з одного боку, відбувається сприйняття певної частини соціального знання, цінностей і реальностей, внаслідок чого окремих індивід стає носієм відповідних феноменів, тобто навколишній соціальний світ опредмечується в індивіді, формуючи його особистість, з іншого - кожен конкретний індивід стає фрагментом, членом, творцем певної соціальної реальності і як її складова частина, і як учасник її творення і відтворення. У цьому контексті безумовно важливим є та повнота, з якою соціум відтворює себе в індивіді, так само як і те, з якими ціннісними і діяльними установками та орієнтирами включається такий індивід у певний соціум [1,с.122-129].

Соціальний дискурс передбачає легітимацію соціальних явищ, пошук і досягнення суспільної злагоди чи, принаймні, консенсусу або взаємної терпимості. Соціальний дискурс може досягатися на різних ієрархічних рівнях та типологічних системних рядах українського соціуму. По суті справи, соціальний дискурс ґрунтується на соціальному освоєнні соціуму індивідом, і його успішність (неуспішність) визначається мірою самого відтворення соціумом певної історичної ідентичності [1,с.122-129].

В ієрархічній площині критеріальність залежить від рівня системності об'єктів соціуму: на загальнонаціональному рівні головними учасниками дискурсу є держава і суспільство. В структурі першого з учасників першочергового значення набуває взаємодія різних гілок влади, для другого важливим є діалог між політичними партіями, громадськими організаціями та іншими структурами громадянського суспільства. На інших соціальних стратах (верствах) дискурс залежить від волі й позиції основних діючих суб'єктів відповідних систем: наймач - працівник, покупець - продавець, чоловік - дружина, вчитель - учень, городянин - селянин тощо [3,с.123-147].

Соціальний дискурс виступає, таким чином, важливою складовою механізму самоорганізації соціуму, підтримання його як системи у стійкому рівноважному стані. Зазначимо також, що самоорганізаційне значення соціального дискурсу для всього соціуму нерівноцінне: суперечності на вищих ієрархічних рівнях чи базових соціальних стратах викликають у соціумі набагато значніші внутрішні збурення, ніж дисгармонія в локальних об'єктах соціуму [1,с.122-129].

Соціальне освоєння та соціальний дискурс відбувається в процесі **соціальної взаємодії** між суб'єктами соціуму. Це - процес прямого чи опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, в процесі якого вони можуть виконувати різні рольові функції: суб'єкта впливу, тобто активного діючого начала, об'єкта впливу - елемента соціуму, на який спрямовується вплив; у випадки діалогічності взаємодії мова йде про суб'єкт-суб'єктні відносини. Соціальна взаємодія передбачає інтегрованість діяльності, її взаємоузгодження та консолідацію, спільну участь суб'єктів взаємодії в опредмеченні намірів і, таким чином, створенні стійких функціональних зв'язків і створення людиновимірної реальності. Мета при цьому досягається шляхом реалізації **динамічної багатовимірної системної моделі соціуму на основі суспільної солідарності та громадянської злагоди**, а сама єдність соціуму забезпечується мережею інтерсуб'єктивних ціннісних зв'язків [5,с.380-381].

Український соціум є історичною соціальною системою (термін І.Валлерстайна) в структурі європейської цивілізації, яка, у свою чергу, являє собою також історичну систему, щоправда вищого ієрархічного рівня. Історична система повинна бути інтегрованою мережею економічних, політичних і культурних процесів, що утримують систему в цілісності, роблять її холистичним об'єктом [4,р.203-207]. Україна як історична система, повністю або частково, зазнавала також впливу неєвропейських історичних систем, насамперед східної (азійської) та південної (мусульманської). Цими обставинами не в останню чергу пояснюється сучасний регіоналізм як відбиток впливу різних цивілізаційних історичних систем.

Для українського соціуму в цьому контексті важливо для збереження власної ідентичності знайти ефективні механізми спочатку консолідації різних підсистем існуючої історичної системи з перспективою інтеграції вторинних впливів та їх наслідків в базову архетипову модель української історичної системи як

феномену європейської цивілізації. Європейський вибір сучасної української держави якраз і може розглядатися як відповідний внутрішній інтеграційний механізм самоорганізації українського соціуму [1, с.122-129].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Крисаченко Валентин.Український соціум: основні виміри соціально-політичного аналізу. Науковий Вісник Українського державного університету в Москві. - М., 2015. - Т.ХХ. - С.122-129.
- 2.Терещенко О.В., Сивуха С.В. Социальная стратификация //Всемирная энциклопедия: Философия //М.: АСТ, 2001. - С. 980.
- 3,Форрестер Дж. Динамика развития города. - М.: Прогресс, 1974.
- 4.Wallerstein I. Historical Systems as Complex Systems// European Journal of Operational Research, 1987. - V. XXX. - № 2. - P. 203-207.
- 5.Chorley R.J., Kennedy B.A. Physical geography: a systems approach. - London: Prentice-Hall International, 1971. - 380 p.

Valentin Krisachenko

Ukrainian society: basic dimensions of socio-historical and political analysis

Annotation: *The article explores the Ukrainian society: the basic dimensions of socio-historical and political analysis.*

Keywords: *Ukrainian society, basic dimensions, socio-historical analysis, political analysis.*

УДК 94 (477) (092)

Василь Курило

Українська мова в церковному богослужінні – основа національно-релігійної усвідомленості та самобутності українського народу (за поглядами митрополита Василя Липківського)

Аннотація: *В статті досліджується українська мова в церковному богослужінні, як основа національно-релігійної усвідомленості та самобутності українського народу.*

Ключові слова: *Українська мова, церковне богослужіння, український народ, національно-релігійне усвідомлення.*

Якою мовою повинен звертатися в молитві до Бога кожен народ? Здавалося б, питання про це не повинно виникати. Безсумнівно, лише тією мовою кожна людина й може звертатися до Отця Небесного, якою розмовляє з батьком, матір'ю, з близькими, тобто – рідною. Сам Христос, навчаючи, звертався до народу його рідною арамейською говіркою, а святий апостол Павло наголошує: у церкві краще п'ять слів промовити зрозумілою для народу мовою, аби інших навчити, аніж 10 тис. слів чужою, незрозумілою мовою (1 Кор. 14, 19). Як доказ цього, щоби раз і назавжди ствердити благодатність будь-якої мови для церковного благовістя, Дух Святий у момент Зішестя на апостолів дав їм змогу славити Бога всіма мовами і говірками тих прочан, котрі зійшлися з усього світу на Свято П'ятдесятниці в Єрусалим. Однак майбутня західна церковна ієрархія, всупереч цьому, священними оголосила лише три мови – єврейську, грецьку і римську – мови, якими Пилат зробив напис на хресті, опустившись до того, що визнавала єретиком, підлеглим спаленню інквізиції, кожного, хто читає слово Боже не латинською мовою та організовуючи навіть, за Папи Інокентія III, в XII ст., хрестові походи проти народів Європи, котрі не задовольнялись латинським Євангелієм. Східна ієрархія теоретично допускала в церкві національні мови. На цій підставі, а радше всупереч Папі, Царгородський Патріарх Фотій і благословив святих Кирила та Мефодія на переклад Святого Письма слов'янською (болгарською) мовою та здійснення нею церковних богослужінь, повернувши тим самим до східної церкви наших прародичів слов'ян-русичів. Ще у XVII столітті український народ використовував і добре розумів церковнослов'янську мову. Це, наприклад, засвідчують спогади Павла Алепського, який подорожував Україною з Патріархом Антіохійської православної церкви Макарієм III. "Він, – зазначає митрополит В.Липківський, – не міг надивуватись побожності і освіті українського народу в ті часи. Він (Павло Алепський. – Авт.) запевняє, що всі тоді, – не тільки чоловіки, а й жінки і малі діти, – були письменні, в церквах під час служб завжди було повно народу і всі, навіть діти, стояли з книжечками, слідували за Божою відправою і брали в ній участь" [6, с.536]. Однак відколи наш народ підпав під владу Московського царя і патріархату, ця мова щодаля більше ставала менш зрозумілою для нього. Український народ спіткала така доля, бо він, зауважує В. Липківський, учинив не за наукою і притчею Христа. Адже, якщо п'ять розумних дів, придбавши завчасно до приходу нареченого оливи для світильників, не позичили нічого зі своєї оливи п'яти нерозумним дівам, то український народ, будучи завжди щедрим, з любові до ближнього свою оливу – писемність, мову, освіту став позичати сусідам, і найбільше – московським людям. "Бо хто це завів освіту в Московії? Звідки брали московські люди і перші

друковані книжки, і найкращих учених, співців, вчителів? Це все вони, – наголошує митрополит, – позичали від нас, від українського народу. Це нашим світлом вони освітлювались, це нашою оливою вони засвітили свої свічники”. Позичаючи, українці, безумовно, виконували заповіт Христа – “Позичайте, нічого не сподіваючись” (Лук. 6, 35), але були недалекоглядними та наївними стосовно безкорисливості намірів сусідів. Хіба не могли українці здогадатися, “що ті, як їхньою оливою засвітять свої світильники, то їх же і відопхнуть від дверей, самі ж увійдуть на весілля, а їх за дверима покинуть”. Отримавши від нас найкращі писемні й освітні сили і засоби та “обернувши їх на свій манір” і лад, московські люди, за висловлюванням В. Липківського, “стали ж нас відпихати, нашу ж оливу витратити і наші світильники гасити”, а відтак залишили українців пограбованими, приниженими й затуманеними – за дверима весільної трапези, яку приготував нам Христос [6, с.537]. Церковнослов’янська ж мова, перекинута на російський кшталт, згодом перетворилася на чужу і незрозумілу для українського народу, внаслідок чого той покrywся, за словами митрополита, темрявою незнання і невідання Христових Таїн. “Велика наша біда, – стверджує першоієрарх УАПЦ, – що за часи довгої своєї неволі під московським царем та патріархом, ми втратили єднання з нашими предками, відірвалися від його ґрунту, який єдиний може вернути нам вільне життя” [6, с.549]. Українці поділились, роз’єдналися і не знають власного коріння: “Одні з нас рахують себе “слов’янами” – вважають за рідну собі слов’янську мову, – констатує В. Липківський, – другі “малоросами” – прагнуть до зросійщення, а інші ще десь далі, як це натхненно з’ясовує наш батько, Тарас Шевченко, в своєму листі “До мертвих і живих і ненароджених земляків в Україні і не в Україні сущих” [6, с. 549].

У цьому сенсі й у сучасну добу виявляється не лише постійний вплив на теренах нашої країни імперіалістичної політики Росії, а й безпосередня, щира участь в її планах несвідомої, зросійщеної частини українців, про котрих, зауважує митрополит, “наш батько Тарас” висловлювався не інакше, як “раби, підніжки, грязь Москви, варшавське сміття” [6, с.149]. Це питання, акцентує В.Липківський, з’ясував ще Шевченко у згаданому творі, де йдеться і про українську мову та історію, складену й оповіщену чужинцями: “як німець покаже, а до того й історію нам нашу розкаже” [6, с.549], внаслідок чого постало риторичне питання-рефрен “чий ми діти”, а отже, незнання свого роду, предків, історії.

Російська церква, ставши знаряддям політики Російської імперії за допомогою зросійщеного, денаціоналізованого духівництва, за словами митрополита, ввела український народ через зовнішнє гноблення та змертвілу, незрозумілу вже для більшості церковнослов’янську мову в домовину несвідомості та неосвіченості. Тому даремно й Т. Шевченко, як зауважує В. Липківський, називає її “церквою-домовиною”. Саме російська “церква-домовина”, на думку митрополита, стала головною причиною, чому український народ так легко потрапив під хвилю атеїстичної пропаганди на початку ХХ ст. і, “як безпритульна сирота без матері”, потягнувся до безбожжя. Тотальною русифікацією вона винищила все українське і, скалічивши в такий спосіб душу українського народу, затягнула його в темряву несвідомості – “відбила його від рідної матері, вийняла з нього душу, залишивши йому мертву форму” [2, с.435].

Як церква з організмом, скам’янілим за віки довгої неволі, може привернути до себе людей? Що треба зробити для того, щоб відновити в українцеві внутрішню потребу в його співпраці з церквою? Єдиний шлях, щоби кожному народу та нації наблизитись до Христа й усвідомити свою сутність, пролягає, на переконання митрополита, через визнання гідності, благодатності своєї мови. Українська мова – найперша ознака відродженої митрополитом Василем Липківським Української церкви: “Народ наш хоче розуміти слово Боже, прагне слухати його в рідній мові; народ наш прагне до живої участі в церковній праці, до церковної волі; прагне визволитись від панування чужих нашому народові владик та порядків у церкві” [6, с.498]. Підносячи українську мову до рівня церковного вжитку, ми, як стверджував Липківський, повертаємо гідність українця. Для першоієрарха Української автокефальної православної церкви важливим є чути “живе слово причету, живе слово промовців, живе слово молитв, живі співи”, він прагне, щоб “богослужіння вийшло з того холодного стану тільки “подражання”, тільки існування богослужіння, утвореного другими, і вийшло б на шлях творчості” [5, с.325].

“Жива творчість” як головний принцип розвитку Української церкви повинна виявлятися насамперед у царині богослужбової практики, бо “богослужіння – це справа жива і мусить невинно відживлятися і удосконалюватися, інакше вона неминуче буде старітися і мертвіти” [3, с.14-15].

Як згадує на сторінках (вилучених радянською цензурою з авторського тексту) книги спогадів народний артист СРСР В. Василько (1893–1972), митрополит навіть запропонував йому взятися за нове режисерування літургії, мотивуючи це тим, що за багато віків ритуали й обряди “заштамувалися” і треба “надихнути їх свіжим почуттям і змістом”. Для підсилення важливості цієї роботи та переконливості в її необхідності, він наголошував: “Ви звернули увагу, як по-свіжому зазвучали слова екстениї*, перекладені на нашу рідну мову?” [3, с.162-163].

* На думку митрополита В. Липківського, літургія перенасичена екстеніями, тому необхідно, наприклад, відкинути екстенію за оголошених. Адже вона стосувалася певного стану людей християнської спільноти, котрі, вдавнину,

Досконалі тексти Богослужіння українською мовою у всіх церковних співах і молитвах виникали за безпосереднього сприяння Липківського. Формування текстів не було випадковим. Над ним працювала плеяда свідомих українських культурних діячів: священники, академіки, професори, поети, художники, композитори, інженери, громадські діячі та ін. Липківський і сам працював над тим, щоб церковні богослужби проводилися українською мовою, і тим самим “українська відправа стала уже на твердий ґрунт”, насамперед переклавши з грецької повний чин Літургії св. Івана Золотоустого, який Всеукраїнська Православна Церковна Рада (далі ВПЦР), уважно переглянувши, видрукувала в червні 1920 р. [1, с.26]. Пізніше побачили світ “Часословець”, “Требник”, “Молитовник”, “Всеношна”, “Октоїх” та інші видання, також у його перекладах. Окрім того, він уклав нові служби: “Службу на Другу Покрову” (на свято відродження УАПЦ), “Молебень про єднання Церков” (на першу неділю посту), а також встановив кілька урочистих молитовних споминів: 10 березня – пам’яті Т. Шевченка, 3 вересня – гетьмана І. Мазепи і под.

Навіть загальна історія, за словами митрополита В. Липківського, повинна зауважити: Українська автокефальна православна церква, відроджена на Першому Всеукраїнському православному церковному соборі в жовтні 1921 р., “перша й найвиразніше вшанувала українську мову перед усім народом, зробивши її священною, церковною мовою”^{**} [1, с. 55]. У цьому сенсі він докоряв і тогочасним греко-католикам за те, що вони “тяжко й образливо і слов’янську, і нашу рідну мову скалічили, і саму відправу нівечать, відправляючи слов’янською мовою з українською вимовою”. “Для чого це каліцтво? Чому не перейти у відправах на рідну мову?” – запитує він [6, с.295]. І справедливо зазначає: “Неповага народу до рідної мови в церкві тягне за собою й неповагу до себе самих, до своєї нації, – нерозуміння своєї національної гідності” [6, с.297].

Вагомою справою УАПЦ і особисто митрополита В. Липківського було залучення видатних українських композиторів до творення церковних богослужб та співів, адже не всі нотні мелодії, на які були покладені слов’янські тексти, підходили для українських перекладів. Славний композитор Микола Леонтович, склав свою Літургію і сам керував хором, відправляючи її разом із тоді ще протоієреєм В. Липківським 22 травня 1919 року в Микільському Соборі на Печерську, яка стала першим урочистим цілком україномовним богослужінням. Цей же композитор створив багато колядок і кантів. Його кант Почаївській Божій Матері “Ой зійшла зоря”, за словами В. Липківського, краще українізував людність, ніж усякі промови. У цій же царині багато потрудився священник і композитор Кирило Стеценко, написавши кілька Літургій, надзвичайно гарну заупокійну панахиду, а також багато кантів і колядок. Багато зробили для піднесення українського церковного співу в УАПЦ й такі композитори, як Ходзицький, Степовий, Яциневич, Гончаров та ін. Українські богослужіння у храмах УАПЦ захоплювали навіть росіян, і “галицькі уніати, що визнавали себе єдино національною церквою, мусіли визнати, що автокефалія з своїм українським богослужінням надто приваблива й для їхніх парафій” [1, с.91].

Сама ж Софія Київська стала справжнім осередком українського церковного руху. До неї приходили прочани з усієї України і, чуючи службу Богу українською мовою, мелодійний хоровий спів, чудові промови духовенства, споглядаючи оздобу Прадавньої Святині, якою з художньою майстерністю займався о. Юрій Красицький, що започаткував звичай прикрашати українські церкви по великих святах відповідним релігійно-мистецьким інтер’єром (“Голгофа”, “Гріб Господній”, “Гефсиманська печера”, “Вертеп” тощо), несли ці враження додому та брались до заснування і в себе українських парафій [1, с.26].

Взагалі, як вважав митрополит В. Липківський, є велика необхідність у створенні не лише українського уставу богослужін та обрядів, а й у ґрунтовному відновленні та перетворенні самого богослужіння: “нас учили російські наставники з російських підручників і ми є фахівці російського уставу, а всі українські відмінності російська церква старанно затушовувала й нищила, і для нас українська старовина цілком “терра інкогніта””. Стосовно цього великі надії він покладав на Галичину, бо вважав, що тут “більш вільно затримувався старовинний український обряд”. “Отже, – заповідав він, – було б дуже корисно, коли б українські пан-отці в Галичині взяли за цю справу й сумлінно й незалежно від католицьких тенденцій

готуючись до прийняття Таїнства Святого Хрещення, були зобов’язані після її закінчення виходити із церкви. Оскільки цього стану в церкві вже немає, то й ектенія за нього не потрібна. “Замінити ж її якоюсь невиразною загальною ектенією за тих, що “вагаються, хитаються, падають духом”, і то не відомо в якому зв’язку, мені, – наголошує він, – здається чимсь штучним і зайвим” [3, с.14].

Отже, після потрібної (і заупокійної) ектенії та молитви за Україну на Богослужіннях, очолюваних митрополитом, одразу виголошували останню ектенію перед Херувимською.

^{**} Народні почуття й зацікавлення українською мовою в церкві митрополит описував так: “...Весь нарід плакав, чуючи апостол, Євангелію, Псалми рідною мовою; всі відчували, що це вперше після віків неволі “моляться на волі невольничі діти”, як провіщав Шевченко” [1, с.17]. Софія Київська, як “предковічна українська святиня”, “стала справжнім огнищем українського церковного руху, до неї заходили прочани з усієї України, й чуючи службу Богу українською мовою, дуже захоплювались, звертались до ВПЦР, одержували інформацію, поради і брались до заснування і в себе української парафії” [1, с.26].

склали старовинний український обряд, напівми, й на цьому ґрунті можна було б уже будувати й сучасний український устав” [3, с.15].

Сам В. Липківський склав “Науку самоосвіти українського духовництва” (2 Томи, близько 700 ст.), в якій проаналізував церковний устав з історичного боку і подав деякі думки про зміни в ньому, однак ця праця втрачена, як і самі погляди митрополита. Прагнув В. Липківський разом з о. Ю. Красицьким написати також на престольне Євангеліє гарним, художнім українським шрифтом з оздобленням на полях українськими малюнками, із наступним фотографічним його копіюванням і розповсюдженням, однак і ця мрія канула у вічність через комуністично-більшовицькі реалії і терор. Питання доцільності вживання церковнослов’янської мови на богослужіннях в українських храмах актуальне й досі. Безсумнівною є цілеспрямована політика використання у богослужбовій практиці зросійщеної церковнослов’янської мови УПЦ МП, яка будь-що намагається заперечити благодатність усього що є українське, а найперше – української мови, тому докладає максимум зусиль, аби відтермінувати на якомога пізніший час введення її на богослужінні у своїх храмах. Однак, навіщо займатися, за висловлюванням митрополита В. Липківського, хамарканням, тобто невмілим, нечітким, а часто гугнявим співом церковнослов’янською мовою, а не перейти на українську мову? На тлі бурхливого розвитку сучасного поліконфесійного духовного середовища у нашій країні, сучасні православні церкви, щоби не залишитись у майбутньому без пастви, повинні на перспективу, як видається, застановитися і чітко визначити для себе такі основні орієнтири: українська мова богослужінь та досконалий переклад всіх богослужбових текстів; ревнісне, духовнозріле священство; релігійно-свідома паства. Нагальною, отже, в цій ситуації є щира, правдива відповідь на запитання: кого ж все-таки виховують сучасні наші православні духовні заклади? Духовних провідників чи літєплх душпастирів? Ревних проповідників слова Божого чи служителів культу і звершувачів треб? Відважних, відданих пастирів Христової церкви чи наймитів, котрі, задля забезпечення свого матеріального сімейного благополуччя, швидше відречуться Христа і підуть на службу черговому новоявленому Антихристу, аніж підуть на муки, терпіння чи смерть, заради спасіння своєї душі та ввіреної їм пастви? “Горе пастирям, що занепащають і розганяють овець отари Моєї” (Єрем. 23, 1), – застерігає нас Господь устами пророка Єремії, а Єзекиїль проголошує: “Так говорить Господь Бог! Я постану проти пастирів і вимагатиму овець Моїх з їхніх рук, і не дам їм уже пасти овець, і не будуть уже більше пастирі самих себе пасти; Я вирву овець Моїх із рота у них, щоб не були вони вже їм їжею” (Єзек. 34, 10).

Митрополит Василь Липківський прикладом власного християнського благочестя, ревнісного євангельського благовістя й просвітництва, своєю мученичою смертю також викриває подібне духовенство, напоумлюючи тим самим і нас берегтися такого упадку. Водночас він закликає творити Українську православну церкву, національно свідому, з незалежним церковним управлінням, соборноправним устроєм, українською мовою і традиціями в церковному богослужінні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія Української Православної Церкви / Митрополит Василь Липківський. – Вінніпег: [б. в.], 1961. – Розділ 7: Відродження Української Церкви. Із вступом і замітками протопресвітера С. В. Савчука – 174 с.
2. Мартирологія українських церков: у 4 т. – Балтимор, Торонто: Укр. вид-во “Смолоскіп” ім. В. Симоненка, 1987. – Т. I: Українська православна церква: документи, матеріали, християнський самвидав України / упорядкували і зредагували О. Зінкевич і О. Воронин. – 1207 с.
3. Митрополит Василь Липківський. Листи. 1933-1937. У 3 ч. – Каліфорнія: Укр. Православне Братство ім. Митрополита Василя Липківського, 1980. – Ч. 1. – 55 с.
4. Митрополит Липківський у спогадах В. Василька / Публ. С. Лущика // Київ. – К., 1994. – № 4. – С. 162-163.
5. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упоряд. Михайличенко Г., Пилявець Л., Преловська І. – Київ; Львів: “Жовква”, 1999. – 560 с.
6. Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до Українського Народу / Митрополит Василь Липківський. – 2-ге вид. – Нью-Йорк: Укр. православне братство ім. Митрополита Василя Липківського, 1988. – 609 с.

Vasil Kurilo

Ukrainian language in congregational worship - the basis of national and religious awareness and identity of the Ukrainian people (according to Metropolitan Vasyl Lypkivsky)

Anotation: The article examines the Ukrainian language in congregational worship as a basis for national and religious awareness and identity of the Ukrainian people has been examined in the article

Keywords: Ukrainian language, church / congregational worship, Ukrainian people, national-religious awareness.

**Пізній протестантизм у Другій Речі Посполитій
(на прикладі Союзу Християн Віри Євангельської Східної Галичини).**

Анотація: У статті досліджується історія Союзу Християн віри євангельської на території Східної Галичини від зародження і до 1939 р.

Ключові слова: Східна Галичина, протестантизм, п'ятидесятництво, євангелісти.

У XVI ст. крім традиційних двох напрямів християнства – католицизму і православ'я, з'являється третій – протестантизм (з латини – щось доводити). Засновником Протестантизму був німецький пастор, доктор богослов'я Мартин Лютер.

Одночасно з терміном «Протестантизм» вживався і термін «Реформація», в розумінні реформування всього християнського релігійного життя. У XVI – XVII ст. реформіський рух охопив країни Західної Європи, Швецію, Францію, Англію, Бельгію, Нідерланди (Голландію), Італію, Польщу, Чехію.

Протестантизм, по мірі суспільного розвитку, в XVII – XIX ст. набував нових форм як баптизм, штундизм, п'ятидесятництво, адвентизм, Свідки Єгови та ін. Оскільки традиційні церкви (Католицька, Англіканська, а також Православна) вважали реформістський рух ерессю і жорстоко переслідували його активних учасників, то духовенством цих Церков і був запроваджений в релігійну практику термін «сектантство».

Дослідники – релігієзнавці сходяться на думці, що виникнення сектантства, як опозиційної течії по відношенню до традиційних релігій, було зумовлене рядом причин, а саме: соціально-економічними, політичними та релігійними.

Застійні явища, що мали місце в християнській релігії, особливо католицизмі, змушували новітніх релігійних ідеологів шукати ефективні шляхи для оздоровлення «істинної віри» та повернення до «первісного християнства». У зв'язку з чим головну увагу вони приділяли питанням усвідомленого розуміння людиною релігійних догм, викладених, перш за все, у Євангеліях. Наприклад, анабаптизм (з грецької – знову занурювати, перехрещувати) в Німеччині виступали проти хрещення в дитячому віці, заперечували церковну ієрархію, інколи святі Таїнства, а також обстоювали ідею соціальної та майбутньої рівності громадян тощо.

На ґрунті анабаптизму виникає баптизм (з грецької – «занурюю у воду», «хрещу у воді»), який на відміну від анабаптизму не торкався питань соціальної рівності (за що анабаптисти зазнавали жорстоких переслідувань і гонінь від світської і церковної влади), лише релігійних питань. Зокрема, засновник баптизму, англійський проповідник протестантизму Джон Сміт (1606 – 1607 рр.) висунув принцип здійснення водного хрещення лише над тими, хто свідомо довів свою відданість Ісусу Христу. Під впливом його вчення в Англії на початку XVII ст. і виникають перші баптистські общини.

У 1639 р. постійно переслідувана прихильниками й священнослужителями Англіканської та Пресвітеріанської церков, баптистська община на чолі з проповідником Р. Вільямсом переселяється з Англії до Північної Америки на безлюдні землі у штаті Массачусетс й засновує перше в Новому Світі баптистське поселення-общину.

У другій половині XIX ст. баптистські общини появляються в європейській частині світу: 1855 р. – у Великому князівстві Фінляндському; 1858 р. – у царстві Польському; у 1860 р. – в Ліфляндській губернії (Латвія).

Поширенню протестантських вірувань сприяли урядові закони, що своїми привілеями заохочували до переселення на українські землі колоністів з країн Західної Європи. Зокрема, а Росії такий закон – «О дозволеніи всем иностранцам, а Россию въезжающим, поселиться в которых губерниях они желают», появився в 1763 р., а в Австрійській імперії – 13 травня 1784 р. [1, с.305–306]

Криза православної церкви та посилений вихід з неї інтелектуальних сил зумовили прийняття та розвиток Реформації на українських землях. На відміну від першої хвилі протестантизму (перша половина XVI ст.), яка охоплювала верхівку суспільства та істотно не закріпилася на території сучасної України (лютерани, кальвіністи та ін.), друга хвиля протестантизму розпочавшись в XIX столітті в низах суспільства, закріпилася і присутня в сучасній Україні.

Пізнюпротестантські течії – п'ятидесятництво, адвентизм, Свідки Єгови з'явилися на території України в кінці XIX і на початку XX ст. Поряд з баптизмом вони посідають помітне місце в релігійному житті держави, оскільки ці протестантські громади загалом становили досить потужний сегмент конфесійного поля на території України.

На початку XX сторіччя, на момент зародження руху Християн Віри Євангельської (ХВЕ - подалі), класичні протестантські традиції в Україні були маловпливовими, а їх громади були переважно

неукраїнськими за своїм національним складом. Основним каналом впливу класичних протестантських доктрин (з догматичними особливостями п'ятидесятництва) була Східноєвропейська місія Асамблей Божих США на чолі з Густавом Шмідтом. Очолюваний Шмідтом біблійний інститут, короткотермінові курси у місцевих громадах ХВС та редагований ним журнал «Примиритель» (а пізніше україномовний «Євангельський голос») відіграли ключову роль у формуванні богословського портрету руху.

Необхідно зауважити, що імпортоване Шмідтом та іншими реємігрантами п'ятидесятницьке віровчення не було механічно засвоєне українськими адептами, його насіння впало на ґрунт іншого визначного чинника – досвіду вітчизняного богошукування та радикальних реформаторських ідей. Зокрема, цим пояснюється притаманний для початкового етапу історії ХВС радикальний розрив з попередньою церковною традицією, яка розумілася як сумна історія постійної духовної деградації та апостазії від ідеальної церкви першоапостольського християнства. Усе поза церковне життя тлумачилося як «світське», тобто духовно вороже і небезпечне, як місійне поле, котре слід охопити проповіддю, зберігаючи при цьому безпечну духовну дистанцію.

З цієї причини віруючі ХВС здебільшого критично ставилися до надбань цивілізації та культури, вбачаючи в них прояви «світу», ворожої Богові духовної реальності. Ось чому на сторінках «Примирителя» чи «Євангельського голосу» практично відсутні публікації, які торкалися б питань суспільно-політичного життя, культури чи мистецтва. Усе це – гріхозна сфера, елементи приреченої на знищення гріховної системи, від впливу якої потрібно максимально ізолюватися. Власне цим зумовлена переважно «заборонна» етика слов'янського євангельського руху. Розробляючи сувору систему приписів і заборон щодо зовнішнього вигляду, одягу, участі у культурних та соціальних заходах, тютюнокуріння, вживання алкоголю та ін., церква ХВС намагалася якомога надійніше захистити віруючих від впливу ворожого секулярного оточення. [2, с. 105–106]

Листопадовий зрив і взяття українцями влади у Східній Галичині змусили польські політичні кола активізувати процес відродження незалежної Польської держави. Рада регентів, яка управляла Польським королівством, створеним на основі маніфесту «двох цісарів» від 5 листопада 1916 р., передала 11 листопада 1918 р. збройні сили під командування Ю.Пілсудського, а 14 листопада – йому було передано і всю верховну владу. 18 листопада 1918 р. Ю.Пілсудський сформував перший уряд відродженої Польської держави на чолі з Є.Морачевським. [3, с.251– 252]

Відроджена Польська держава складалася із земель, які до Першої світової війни належали Росії, Австро-Угорщині та Німеччині, тому була складним конгломератом населення, який різнився за національним і релігійним складом. На сході переважало литовське, білоруське й українське населення, а на заході (частково у Східній Галичині) було чимало німців. Так, згідно з переписом 1921 р. у Польщі проживало понад 27 млн. громадян.

Населення сіл і містечок Східної Галичини за національним складом і конфесійною приналежністю вирізнялося строкатістю. У результаті військово-дипломатичних зусиль Польща склалася як багатонаціональна держава. Національні меншини становили понад 30% її населення.

Як відомо, у Східній Галичині поляки на початку 1920-х років становили 26,9 % населення краю (у Львівському воєводстві – 32,3%, Тернопільському – 31,3%, Станіславівському – 14,3%). Згідно з переписом 1921 р., близько 74% польських мешканців проживали в сільській місцевості й були безпосередньо пов'язані із землеробством. За різними підрахунками, поляки в середньому становили в галицьких селах приблизно чверть населення. [4, с. 185 – 186]

Як у 1921 р., так і за станом на 9 грудня 1931 р. (другий все польський перепис населення) у Другій Речі Посполитій найбільшою конфесією була РКЦ, до якої належали як поляки, так і представники інших етносів. Так, за даними перепису 1921 р., до РКЦ належало приблизно 17,4 млн. осіб (63,9% усього населення Польщі), за даними перепису 1931 р. – 20,7 млн. осіб (64,8%). [5, с. 16]

Певна стабілізація внутрішнього становища й успіхи на міжнародній арені дали змогу сейму 17 березня 1921 р. ухвалити Основний Закон Другої Речі Посполитої – Конституцію.

Концептуально суспільний устрій Другої Речі Посполитої проголошувався як демократичний. [6, с. 439]

У Конституції Польщі максимально було враховано суспільно-політичні проблеми, серед яких одна з найгостріших – релігійна.

У V розділі Конституції «загальні права і обов'язки громадян» – декларувалося право громадян на свободу переконань і віросповідань, конфесійних зібрань та їхнє корпоративне самоуправління. [7, с. 46]

Діяльність релігійних громад Євангельських Християн у Галичині здійснювала Рада «Всепольського союзу євангельських християн», який складався з релігійних союзів, в тому числі й Східно-Польського, до якого входили території Львівського, Тернопільського, Волинського і Поліського воєводств. [8, арк. 2]

Для поширення євангелізації міст і сіл, 4 – 6 травня 1924 р. було скликано з'їзд п'ятидесятників у місті Кременець (Перший з'їзд християн Святої П'ятидесятниці). На ньому був утворений п'ятидесятницький союз церков під керівництвом Івана Герасевича (Геріса). На з'їзді були присутні: Порфирій Ільчук, Йосип

Антонюк, Йосип Черський та багато інших активних проповідників. Він був географічно обмежений, охоплював переважно Тернопільщину, частину Рівненщини та Львівщини.

На цьому з'їзді був прийнятий статут церкви, сформульоване віровчення, встановлені правила церковного життя, обговорені практичні питання діяльності Союзу п'ятидесятницьких церков і намічений план роботи. На пресвітерське богослужіння були рукопокладені Йосип Черський і Порфирій Ільчук – перші пресвітери п'ятидесятників в тогочасній Польщі.

Йосип Черський, як поляк користувався у польської влади більшим довір'ям ніж служителі-українці, і саме тому він мав більшу можливість здійснювати організаційну роботу в євангельському русі, і робив це досить успішно. П'ятидесятницький рух в цей період продовжував набирати силу. [9, с. 67]

Постало питання про докорінну перебудову Союзу п'ятидесятників, поширення його впливу на територію всієї Польщі.

Станом на 1929 р. постало багато церков з тисячами членів, охрещених Святим Духом. Пробудження охопило всю Східну Галичину. Щоб церкви мали один напрямок, одне євангельське служіння, необхідна була централізація. Для цього потрібно було скликати новий з'їзд.

Усепольський об'єднавчий з'їзд білоруських, німецьких, українських, польських, російських громад п'ятидесятників відбувся 5 травня 1929 р. в с. Стара Човниця, поблизу Ківерців (Волинська обл.). Для керівництва союзом та для духовної опіки церков було обрано комітет, в який увійшли служителі: Артур Берггольц – голова Союзу, Йосип Черський – заступник голови, Іван зуб-Золотарьов – секретар, Данило Комса – скарбник. На з'їзді були присутніми 83 делегати.

На з'їзді в Старій Човниці прийнято Статут Союзу Християн Віри Євангельської, який регламентував порядок діяльності помісних церков і Союзу в цілому.

П'ятидесятницькі громади Польщі відчували гостру потребу у здібних, підготовлених, теоретично грамотних служителях для євангелізації й влаштування духовного життя. Було прийнято рішення про відкриття у Гданську при Східноєвропейській місії біблійних курсів для проповідників, а також відзначена необхідність якнайскорішого видання власного журналу, в якому роз'яснювалися б питання віровчення і давалися поради з практики духовної праці, висвітлювався б стан справ у масштабах всього Союзу ХВС в Польщі. Видання журналу, який отримав назву «Примиритель», було доручено Густаву Шмідту, він же був уповноваженим і для відкриття біблійних курсів.

Для того, щоб упорядкувати і належним чином організувати діяльність Союзу християн віри євангельської, було вирішено поділити територію на райони і обрати в районах або, при необхідності спровадити туди, підготовлених керівників і проповідників. Районні об'єднання церков складали структуру Союзу ХВС. Поступово утворювалися нові райони, відбувалися щорічні районні з'їзди, районні наради служителів ХВС.

Наприклад у 1936 р. таких районних об'єднань в Союзі ХВС було п'ятнадцять. За своїми територіальним розташуванням вони утворили три групи:

1. Північні райони – Білорусь. Тут утворено чотири райони: Поліський, Новогрудський, Молодечно-Вілейський і Пружно-Брестський.
2. Центральні райони – Волинь. Тут знаходилися Кременецький, Ківецький, Степанський, Горохівський, Бродський, Дубенський.
3. Південні райони – Галичина. Сюди належали п'ять районів: Підволочиський, Тернопільський, Золочевський, Львівський, Перемишльський.

Характерно, що Союз ХВС в Польщі після об'єднавчого Всепольського з'їзду в 1929 р. ставав все більше інтернаціональним. Інтернаціоналізувалася і мова євангельської проповіді. Так, на п'ятому з'їзді українською мовою говорив тільки Микола Бобик, а Ольга Лемешук, Нешведський – російською, Черський, Артур Берггольц (голова комітету Союзу) – польською.

Очевидно, такої інтернаціоналізації і, передусім, зросійщення і спольщення українського п'ятидесятництва остерігалися ті служителі, які групувалися навколо україномовного п'ятидесятницького журналу «Будівничий Церкви Божої», який видавався в Кременці з 1935 р.

Важливою подією стало те, що в 1936 р. почав видаватися українською мовою також журнал «Євангельський голос» (редактор Михайло Вербицький, адміністратор Григорій Федішин).

Керівники Всепольського Союзу ХВС, зарубіжні гості, часто відвідували з'їзди в районах, таким чином, надаючи цим з'їздам особливої ваги, розуміючи неабияку їхню роль у життєдіяльності низових п'ятидесятницьких структур. [10, с. 77 – 79]

Саме в громадах, виникали і вирішувалися гострі віросповідні і практичні проблеми. Акцентувалася увага на тому, що в окремих громадах «брати, охрещені Святим Духом, не маючи розсудливого наставлення, вдаються до суперечок з різного приводу, а саме: про одяг, про гоління волосся, про пророцтва, які суперечать одне одному і т. д. тут необхідна допомога й розсудливе вчення й напучення. [11, с. 24 – 26]

Як уже зазначалося, районні з'їзди були в центрі уваги Всепольського керівництва Союзу ХВЄ, Східноєвропейської місії, зарубіжних представників п'ятидесятництва. Так на з'їзді в с. Передмірка були присутні: Б. Андреев із Швеції, А. Судерлінг з Естонії. На цьому з'їзді був також П. Голцвай, проповідник єврейської християнської місії в Кремінці, яка працювала у єврейському середовищі.

У 1935 р. був утворений Львівський район Союзу ХВЄ в Польщі, хоча перші ознаки проникнення п'ятидесятницького руху на Львівщину зафіксовані ще в 1931 р. В с. Сулимові (біля Львова) часто бував проповідник із Золочівщини Йосиф Макар. Згодом групи віруючих були організовані в 15 селах Львівського повіту: в Стронятині, Жабокруках, Підлісках, Ушковичах та інших місцевостях, які часто відвідували роз'їзні проповідники Григорій Горошко, Андрій Данилюк, Олександр Данилюк, Григорій Федішин та ін.

Активно розвивався п'ятидесятницький рух у Перемишлянському районі. Структурне об'єднання ХВЄ, був організований 4 липня 1933 р. на першому районному з'їзді, який відбувся в селі Брижава (Перемишлянський район). Тут зібралися, крім членів місцевої громади, керівні служителі і члени громад сіл: Хірина, Брилинець, Ялівника, Грушівки, Борщева, які представляли понад 300 членів ХВЄ.

Золочівське районне об'єднання п'ятидесятницьких церков утворене 28 січня 1934 р. на нараді в с. Островець (Золочівського району). Євангельське пробудження на Золочівщині пов'язане з діяльністю Григорія Федішина, який став проповідувати в своєму рідному селі Княже ще в 1923 р. Після цього були організовані євангельські церкви в селі Островець та інших селах. 27 травня 1934 р. в с. Островець відбулося водне хрещення 75 осіб ХВЄ.

20 – 21 листопада 1938 р. в с. Островець відбувся п'ятий районний з'їзд, на якому зазначалося, що у 1938 р. водне хрещення прийняло 26 осіб, регулярно здійснювати пожертвування по 20 злотих щомісячно на різні потреби, особливо на оренду молитовного будинку у Львові; зробити у громадах району збір зерна на церковні потреби; організовувати недільні школи в громадах, де їх немає; організувати братерські зібрання чотири рази на рік; а також ввести власні метричні книги як в районному об'єднанні, так і в кожній громаді для запису актів громадського стану.

Для Львівського району ХВЄ були характерні ті ж проблеми, що й для інших районів Галичини, а саме: будівництво молитовних домів, відкриття недільних шкіл, збір фінансових і матеріальних засобів.

Кількість членів Союзу ХВЄ в Польщі безперервно зростає. Якщо в 1931 р. було 12 204 членів Союзу, 1932 р. – 15 441, 1935 р. – 18 157, то в 1937 р. членами Союзу була 21 501 особа. До початку Другої світової війни в Союзі ХВЄ нараховувалось понад 300 громад. Союз ХВЄ в Польщі був інтернаціональним: він складався з білорусів, німців, поляків, росіян, українців, чехів. Союз сприяв видавничій діяльності: після 1935 р. виходили: журнал «Prsystep» (польською мовою), «Євангельський голос» (українською мовою), «Примиритель» (російською мовою), видавалися пісенники та інша література. [12, с. 87 – 92]

1 вересня 1939 р. розпочалася Друга світова війна, а 17 вересня Червона Армія увійшла в Західну Україну. Для Християн віри євангельської почалася нова сторінка у житті.

Отже, на початковому етапі утворення п'ятидесятницького руху в Галичині, новоутворені громади розглядали себе як особливий духовний рух останніх часів, започаткований Богом для активної проповіді євангелія і поширення в існуючих християнських церквах вчення і практики хрещення Святим Духом. Лише згодом, потрапивши під вогонь нищівної критики з боку класичних християнських деномінацій, громади руху перейшли до фази інституціоналізації та розробки хоча б мінімально необхідних богословських маркерів. Вже перші намагання перетворити п'ятидесятницький рух у деномінацію в умовах яких вони опинилися у Другій Речі Посполитій, приводили до спроб витворити певні віросповідні документи, котрі, як правило, повторювали традиційні богословські формулювання протестантизму, доповнюючи їх вченням про хрещення Святим Духом з ознакою інших мов, доктриною божественного зцілення та наголосом на невідкладній важливості євангелізаційної праці.

Важливим аспектом, який потребував великої уваги, є проблеми у сфері практичного богослов'я церкви. Слаборозвинуте богослов'я пасторського служіння, невисокий рівень розробки морального вчення та недостатня увага до духовного формування служителів, розвитку в них навиків душ пастирської праці обумовлюють поверхневі, ситуативні та не уніфіковані відповіді на складні виклики морального життя (розлучення, хвороби, військова служба, право на соціальний протест). Траплялися непоодинокі випадки, коли, не отримавши належної душ пастирської опіки й обґрунтованих авторитетних відповідей на свої інтелектуальні та моральні виклики, допитливі віруючі залишають церкву ХВЄ заради інших християнських церков або переходять у «внутрішню еміграцію», зберігши лише формальну приналежність до громади ХВЄ та орієнтуючись при цьому на світоглядні позиції інших конфесій.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрухів І. О., Кам'янський П. Є. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 364 с.

- 2.Соловій Р. Рух церков ХВЄ в Західній Україні: історичний контекст і богословські проблеми / П'ятидесятництво в Західній Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції. / Упоряд. та ред. Мокієнко М. – Рівне : Дятлик М., 2015. – 254 с.
- 3.Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті роки ХХ ст: курс лекцій. Київ, 1997. – 266с.
- 4.Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / В.Вісин, Р.Голик, В.Голубко та ін.; авт.-упоряд. М.Р.Литвин; худож.-оформлювач О.А.Гугалова. – Харків: Фоліо, 2017. – 444 с.
- 5.Drugí powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Województwo Stanisławowskie. - Warszawa, 1938. – Tabl. 10. – 17 с.
- 6.Davies N. Boże Igrisko. HistoriaPolski. T. 2. Od roku 1795 / N. Davies. – Kraków : Znak, 1994. – 511 с.
- 7.Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. – Poznań. – 247 с.
- 8.ДАІФО. – Ф.2. (Станіславське воєводське управління, м. Станіслав 1921 – 1939) – Оп. 1. – Спр.2093. – Арк. 23
- 9.Церква п'ятидесятників. Богословський портрет. // Історія релігії в Україні: у 10-ти т. // Редколегія: А.Колодний (голова) та ін. Пізнай протестантизм в Україні. Т.6. (п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови) // За ред. П. Яроцького. – Київ-Дрогобич, 2008. – 630 с.
- 10.Там само – 630 с.
- 11.Примиритель. – 1939. – №3-4
- 12.Церква п'ятидесятників. Богословський портрет. // Історія релігії в Україні: у 10-ти т. // Редколегія: А.Колодний (голова) та ін. Пізнай протестантизм в Україні. Т.6. (п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови) // За ред. П. Яроцького. – Київ-Дрогобич, 2008. – 630 с.

Yuri Romanychyn

Late protestantism in The Second Rzeczpospolita (on the example of the Union of Christians faith of the Gospel Eastern Galicia).

Annotation: *In the article the history of the Union of Christians of faith of the Gospel is investigated of the territory of Eastern Galicia from the original to 1939.*

Keywords: *Eastern Galy, protestantism, pentekost, evangelists.*

УДК 94 (477) (092)

Юрій Шилов

До питання про витоки історії українського козацтва?

Анотація: *В статті досліджується проблема витоків історії українського козацтва.*

Ключові слова: *Історія українського козацтва, проблема дослідження витоків українського козацтва.*

Среди петроглифов Каменной Могилы, у входа в «Грот быка» на вершине холма, имеется уникальное изображение: человек и конь, лежащие у подножья антропоморфного идола. Этой сцене жертвоприношения сопутствуют следующие детали: 14 чёрточек между существами указывают, очевидно, количество жертв, принесённых за некий отрезок времени; «ёлочки» слева от идола – календарные символы; свастика, посох и угол между ними символизирую, вероятно, некое непроявленное божество.

Данная трактовка коррелируется со многими изображениями на гробницах, стелах, навершиях скипетров и др. энеолитических памятниках Северного Причерноморья. Из скипетров наиболее близки т.н. коннеголовые, присущие древнейшей коннице новоданиловской археологической культуры второй половины IV тыс. до н.э. Они представляют собой каменные навершия в виде более-мение реалистически выполненной взнузданной лошадиной головы и весьма схематизированных туловища со всадником. Гробницы кеми-обинской культуры, возникшей на рубеже IV-III тыс. орнаментировались преимущественно в середине III тис. до н. э. Этим временем хорошо датируются две гробницы из Высокой Могилы (междуречье Ингульца и Днепра), одна из которых имеет специфические аналоги рассматриваемому петроглифу и в той части своей «ёлочно» – календарной орнаментации, которая означает период летнего солнцестояния; специфические углы второй обозначают головы антропоморфных божеств... Таким образом, изображение жертвоприношения всадника на каменной Могиле (пойма Молочной, левобережье низовьев Днепра) ближе всего к кеми-обинской культуре середины III тыс. до н. э. [1,с.23-56].

В этой же культуре сконцентрированы и другие аналоги – вчасности, человеческие жертвоприношения (конские встречаются гораздо реже). Прослежено также, что кеми-обинская культура возникла под протекторатом приднепровской аратты (трипольской археологической культуры) и и представляла собою касту брахманов, внедрённую названным земледельческим государством в среду соседних племён/1. При этом “кеми-обинцы” – брахманы обуздали стихию древнейшей в мире арийской конницы, создав на её

основе мифоритуал и культ и культ Гандхарвы (греч. Кентавр). Наиболее выразительное жертвоприношение человека - и - коня, т. е. всадника, обнаружено в основе кургана Чауш, доминировавшего над Новосельско переправой через Нижний Дунай. Инвентарь в святилище отсутствовал, - однако вытянутость основного захоронения из соседнего кургана и последующие раннеямные захоронения Чауша позволяют предполагать новоданиловскую или близкую к ней принадлежность святилища. Было прослежено, что обряд совершался в два этапа с перерывом в длительный строк. На первом этапе была вырыта культовая яма в виде пары антропоморфных фигур, а вокруг сооружена заготовка кургана. На втором этапе в жертву были принесены человек, конь и корова - уложенная в яму без расчленения и раскалывания костей, как два предшествовавших существа. Сведя воедино все выше рассмотренные данные и реконструировав мифоритуал, автор обнаружил комплекс специфических аналогов в индоевропейских ведических пуруша - и ашва-медхе (жертвоприношениях человека и лошади); современное жертвоприношение всадника осталось на Нижнеднепровской прародине ариев и соответствует образам Гандхарвы и, в меньшей мере, нескольким другим персонажам "Ригведы". Здесь же, в украинском Поднепровье, доньше бытуют образы казачества, который олицетворён образом казака Мамай (мамаями украинское население называло каменных идолов на курганах), обнаруживающего реминисценции Гандхарвы [2, с.46-78].

Исходя из вышеочерченных реалий, можно реконструировать следующую картину. Гандхарвой нарекался всадник доброволец, который по истечении года обязан был принести себя и коня в жертву благо народа (своим самопожертвованием снимая в процессе мифоритуала, производимого брахманами - называющие противоречия между народом и средой обитания, и.т.д.) Воротясь из годичного странствия по арийским просторам, став таким образом воплощением пространства и времени, Гандхарва отдавал себя на заклятие и расчленение. Это причастие использовалось брахманами для раскрытия подсознания участников действия. При этом герой Гандхарва перевоплощался в бога Праджапати - "Отца существ", с которым должны были отождествлять себя все присутствующие. Затем следовал ритуал "воскрешения" - уже не тела всадника, а его вселенского духа, который именовался Вираз - "Сияние" [3, с.23-41].

Эту мифоритуальную триаду вполне можно рассматривать как наиболее выразительное соответствие последующей украинско-христианско-казаческой доктрине... А возвращаясь к рассматриваемому петроглифу Каменной Могилы, можно теперь констатировать: на нём изображено самопожертвование героя Гандхарвы у подножья бога Праджапати с перспективой воскресения в качестве Вираз. Мифоритуал приурочивался к летнему солнцевороту и совершался с некой (вероятно, более чем годовой) периодичностью. В середине III тис. до н.э. или во второй его половине в окрестностях Каменной Могилы, или скорее на ней было совершено 14 таких жертвоприношений типологически сопоставимых с казаческо-христианскими ритуалами бытующими в украинском народе и в XIV-XVIII веках [4, с.23-54; с.67-82].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Шилов Ю.А. Прародина ариев. - К.,1995.
- 2.Шилов Ю.А. Ведическое наследие Поднепровья. - М., 1997.
- 3.Семенцев В.С.Проблемы интерпритации брахманической прозы. - М., 1981.
- 4.Шилов Ю.А. Ведическое наследие Поднепровья. - М., 1997.

Yuri Shilov

On the origins of the history of Ukrainian Cossacks?

Anotation: The article explores the origins of the history of Ukrainian Cossacks.

Keywords: History of Ukrainian Cossacks, problem of study of the origins of Ukrainian Cossacks.

Відгук на статтю Щеглюка М. «Зображення українського козацтва на поштових марках»

Поштові марки, як засіб оплати поштових пересилань, появились у половині XIX ст. (Англія, 1840 р.) і швидко поширились у світі. Україна, що перебували під владою різних держав, дещо припізнила з випуском знаків поштової оплати. Як тільки вона на короткий час постала як незалежна держава, відразу заявила про себе через поштові марки в 1918 р. Сюжети рисунків українських марок були дуже різноманітними і серед них особливе місце займає козацька тематика. На жаль, марок випустили не багато, тому прослідкувати якусь послідовність у відображенні козацької тематики неможливо.

Поновився випуск поштових марок відразу після проголошення незалежності у 1991 р., хоча тут першу українську марку з зображенням гетьмана Дмитра Вишневецького (Байди) друкували ще у Москві, бо своєї потрібної поліграфічної бази в Україні не було. З 1995 р. козацька тематика стала домінуючою в українській філателії. До цього часу на марках відображені всі відомі керівники козацтва, їх побут, столиці, місця звияги тощо.

Українці, не маючи змоги випускати державні марки, шукали спосіб представляти свою державу на таких мініатюрах. Від початку XX ст. в Галичині розробили та почали випуск недержавних марок, якими не можна було оплачувати вартість поштових пересилань, але їх можна було наклеювати на листи поряд з державними марками і на них не можна було ставити відбиток календарного штемпеля. Такі марки видавали різноманітні українські товариства і громадські організації, Політехнічний інститут, Січові Стрільці, ОУН тощо. Випуск подібних марок відновили українські емігранти після Другої світової війни, перебуваючи у різноманітних таборах переміщених осіб. При відносно значній кількості таких марок козацька тематика на них відображена досить слабо і обмежена декількома визначними козацькими гетьманами.

Таким чином, автор у своїй статті показав, як за допомогою поштових мініатюр українці знайомили світ з Україною, її історією та націотворчою і державницькою ідеєю. Стаття буде корисна історикам та студентам, які вивчають та досліджують культуру та історію України.

Viktor Idzo

Review article Shcheglyuk M: “Ukrainian cossaks representation on the post stamps”.

Рецензія на монографію доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзя «Король Роман Галицький. Володар Руси-України».
Наукове видання. – Львів, В-во «Сполом», 2018 р. – 80 с.

Останнім часом в українській історіографії появилася низка праць, присвячена різним аспектам історичного минулого Руси-України. Серед публікацій привертають увагу аналітичні роботи І. Паславського, П. Шкраб'юка, І. Скочиляса, М. Котляра, І. Шараневича, В. Пашуто, А. Преснякова та багатьох інших дослідників, що висвітлюють значення правителів Галицько-Волинської держави і Церкви у різних аспектах. Однак, багато питань історії Галицько-Волинського королівства ще й досі залишаються невідомими. Особливої актуальності серед науковців набуває питання, коли виникло королівство Руси-України; які чинники визначали особливості його існування; яким було суспільне значення цього королівства в Європі. У значній мірі цій проблематиці присвячена монографія відомого українського вченого, історика, доктора історичних наук, професора, академіка АНВШ України Віктора Ідзя “Король Роман Галицький. Володар Руси-України”, в якій автор зробив спробу показати діяльність великого князя і короля Романа Мстиславовича Галицького. Варто зауважити, що, намагаючись розкрити тему, автор вдається до використання різних за походженням джерел. Автор досліджує міжнародну діяльність Руси-України на початку XIII століття в епоху правління великого князя і короля Романа Мстиславовича Галицького у 1200-1205 роках. Привертає увагу перший розділ монографії, який присвячений питанням становища Руси-України на початку XIII століття та реформам великого князя і короля Романа Мстиславовича Галицького у 1200-1205 роках. У цей час, як зауважив російський історик А. Пресняков, українська національність і українська державність склалися на глибинних засадах своєї національно-культурної індивідуальності, яскраво вираженої за час хоча і короткого, але самостійного політичного життя Української (Руської) держави Романа Мстиславовича “Самодержця усієї Руси”, Галицького і його знаменитого сина “короля Руси” – Данила Галицького. Певною новацією роботи є те, що дослідник намагається показати становище тогочасної України з новим столичним центром в місті Галичі, де вона

утверджується етнічно, політично, культурно та економічно і стає такою ж могутньою і шанованою в Європі державою, як Угорське, Чеське, Польське королівства і Литовське велике князівство. З цього приводу перенесення Романом Великим столиці з Києва в Галич відзначено у “Київському синопсисі”, що був перевиданий з давньокиївського Синопсису XIII століття в 1674 році. Так у “Київському синопсисі” чітко записано: “Роман престол же Київського самодержав’я переніс із Києва до Галича”.

Автор, доктор історичних наук, професор, академік АНВШ України вірно наголошує, що великий князь Роман Мстиславович, утвердившись великим київським князем, тобто володарем Руси-України, садовить у Києві свого васала – удільного луцького князя Інгвара Ярославовича, а у наступному році, повертаючись із переможного походу на половців, Роман Мстиславович захоплює Київ і фактично стає великим київським князем, одночасно залишаючись галицьким і волинським. Коронація великого князя Романа відбулась в Галичі весною 1204 року, а політичне рішення вступу в європейську війну і вибір коаліції, король Руси-України Роман I прийняв літом 1205 року. Рівно один рік функціонування освяченої Папою Римським Іннокентієм III (1161–1216) Руси-України, як королівства західно-європейського типу, та діяльності великого князя і короля Романа, як володаря західноєвропейської держави, Руси-України, не дає право робити із вище приведеного свідчення, якщо воно не є пізнішою політико-релігійною компіляцією, чи фальшивкою московських істориків XVIII-XIX століть. Однак можна з точністю наголосити, що подальша коронація галицького князя з 1214 року Коломана на галицького короля, цим же Папою Римським Іннокентієм III, та утворення ним в 1215 році Галицького королівства теж проводилася в новій столиці Руси-України, місті Галичі, щоправда за інших політичних та християнсько-релігійних обставин.

Особливий інтерес викликають другий розділ монографії, який присвячений ролі великої княгині Анни, дружини великого князя і короля Романа Галицького в утвердженні Руського королівства в середині XIII століття та його вступу в Союз Католицьких держав. Наголошено, що на початку XIII століття в 1205 році, після трагічної смерті великого князя і короля Руси-України Романа I, у зв’язку з малоліттям законних престоло-наступників, княжичів Данила та Василька, дружина Романа, велика княгиня Анна, очолила, як регентша, Українську державу. Своєю діяльністю вона не тільки утвердила на галицькому та волинському престолах своїх синів, князів Данила та Василька, але й відіграла велику роль в утворенні Українського королівства в середині XIII століття. Вона своєю енергійною діяльністю, не допустила до фактичного розпаду на окремі князівства, Українську державу. Не дивлячись на повстання князів та бояр, велика княгиня Анна, зуміла передати в політичне управління, з’єднану в кінці XII на початку XIII століття, такими важкими зусиллями, її чоловіком, великим князем і королем Романом, Українську державу, законному спадкоємцю великокнязівського та королівського престолу, своєму сину Данилу Романовичу.

Розгром під стінами Галича киево-чернігівсько-половецької коаліції дав можливість великій княгині Анні, втримати владу в Галичині та на Волині. В 1206 році над державною інфраструктурою, якою керувала велика княгиня Анна, нависла велика небезпека, князі: чернігівський, київський, смоленський, новгород-сіверський, з заходу, краківський князь Лешко, вирішили одним ударом покласти кінець, Українській державі “Самодержця Руси, Романа Великого”. З цього приводу Суздальський літопис зауважував: “Ляхи йдуть до міста Володимира на допомогу Ольговичам”. За таких обставин велика княгиня Анна спішно послала послів в Угорщину за допомогою. Вона була у родинних зв’язках з угорським королем Андрієм II. Між великою княгинею Анною і угорським королем Андрієм II відбулася зустріч в галицькому місті Саноку на предмет укладання союзного договору. На жаль, джерела не зберегли нам ані тексту, ані умов укладеного договору між Анною та Андрієм. Київський дослідник М. Котляр вважає, що велика княгиня Анна змушена в наслідок загрозливих обставин, визнати зверхність угорського короля. Після укладення угоди, угорський король Андрій II, на законних правах, своїм великим військом без бою увійшов в Галичину. Він поставив сильну військову залогу в Галичі, яка повинна була забезпечити самовладне правління великої княгині Анни в місті, а сам зразу ж приступив до своїх обов’язків оборонника “Руської держави”. Поки угорський гарнізон знаходився в Галичі, велика княгиня Анна, безбоязно правила Українською державою й готувалася відібрати Київ у Рюрика Ростиславовича. Місцеве боярство слухняно виконувало свої державні обов’язки. Та як тільки угорський король Андрій II вивів свій гарнізон, галицьке боярство, яке очолив боярин Володислав Кормильчич, почало сіяти смуту в Галичі. Велика княгиня Анна з переляку, взявши дітей, утекла в місто Володимир. Однак в Володимирі велику княгиню Анну теж чекала зрада частини боярства. Вигнавши велику княгиню Анну, з Галича, галицькі бояри запросили на княжіння, Ігоревичів. У плані новизни, перш за все, на нашу думку, заслуговує на увагу розроблене автором питання розвитку Української держави та українського народу в новій королівській столиці, в місті Галичі в епоху правління великого князя і короля Руси-України Романа Мстиславовича Галицького у 1200-1205 роках на основі літописних, архівних, письмових джерел, наукових працях, більшість яких під таким кутом зору апробуватимуться вперше.

У висновках автор наголошує на ролі Папи Римського Іннокентія IV (1243 – 1254) та його заходах по відновленню Руського королівства і офіційну коронацію, сина короля Романа, великого князя Данила.

Наукова праця доктора історичних наук, професора, академіка АНВШ України Віктора Ідзя “Король Роман Галицький. Володар Руси-України” спонукає дослідженню історії унійних процесів в Церкві Руси-України та процесу зародження, становлення та розвиток християнства на території Галицько-Волинської держави (Руського королівства) з найдавніших часів.

Автор наукової монографії доктор історичних наук, професор, академік АНВШ України Віктор Ідзьо “Король Роман Галицький. Володар Руси-України” розглядає причини релігійної Унії нашої Церкви із Вселенською, які простежуються при глибокому аналізі давньої історії. Цей унійний процес поновився ще в 1075 р., коли Папа Григорій VII коронував сина Київського князя Ізяслава Ярополка-Петра королем Київської Русі, і тим самим відновив унійний процес на українських землях після сумнозвісної схизми (церковного розколу) 1054 р. З часу, коли 140-ий Папа Римський Сильвестр II (999 – 1003) в ювілейному 1000 році коронував князя Руси-України Володимира Великого, відтоді в Римі вважали Русь-Україну королівством, і тому її спадкоємні володарі “*ipso facto*” ставали королями. Після першого східного поділу Церкви Українська Церква ніколи не вела антиримську пропаганду чи полеміку. В Києві візантійські події 1054 року не мали особливого значення і не порушили українського церковного нейтралітету. Тобто позиція Церкви на Київській Русі відносно так званої “схизми”, роз’єднання царгородського Патріарха Керулярія з Римом і його Архиєреєм, наступником верховного апостола Петра, була цілком нейтральна, якщо й не сприятлива позиціям Заходу й Риму. Українська Церква й надалі відносилась до Риму як до батька, а до Візантії як до матері. Становище Христової Церкви за княжих часів, тоді ще однієї, було привілейоване в Київській, Галицькій та й частково Литовській державах. Княжа влада давала повну свободу церковним структурам. Такої свободи не мали у своїх країнах ні Грецька, ні Римська Церкви. Бо Церква в нашій першій княжій державі не мала симонії (святокупства), цезаропапізму. Це добре підтверджують історичні дослідження. Майже не було ударів між державною і церковною владами. Цікаво, що київські князі цього часу з великою пошаною та благоговінням ставилися до Церкви, про що свідчить славнозвісний Ізборник князя Святослава з 1076 року: “Нехай у скорботах твоїх буде тобі порятунок церква, але і, крім смутку, всякий день і годину увійшовши в церкву, до Всевишнього припади... Під церквою ж розумій небо, під вітарем – престол Всевишнього, служителі ж – це ангели Божі. Тому в церкві, як на небі, зі страхом стій, як перед очима самого Бога; виходячи не забувай, що було або що чув”.

Нині дослідники історії стверджують: поділ Вселенської Церкви відбувся не через неправильне розуміння богословами вчення Христа, а внаслідок неістотних поверхових, обрядово-культурних причин, через гарячковість провідних осіб кардинала Гумберта та патріарха Керулярія, міждержавних політичних суперечностей, котрі мали далеко більше значення у виникненні довготривалих упереджень, які існують й надалі. Термін “католик” і “православний”, які раніше були близькими і доповнювали один одного: перший – означає вселенськість, а другий – правовір’я, християни різко протиставили. Утвердження в Києві князювання Юрія Довгорукого (1154 – 1157 рр.) “похоронило” справу усамостійнення Київської митрополії від Візантії. Можна сказати, що 1154 роком закінчився період вселенського християнства у Київській державі. Від цього часу починається повільний відхід України від Заходу і повернення її до Візантії, а згодом до Москви.

Проте слід нагадати, що з актом 1054 року й поставленою у ньому проблемою церковної єдності й проводу на Україні тісно пов’язуються наступні події: святкування празника перенесення мощей святого Миколая з Мир-Лікійських до міста Барі на півдні Італії, який у 1088 році офіційно встановив папа Урбан II, якого на візантійському сході не прийняли, а на Русі-Україні він отримав широке поширення; Київський Собор 1147 року і поставлення митрополита Кліма Смолятича – ставленика великого князя київського Ізяслава Мстиславича, якого українські єпископи благословили головою священномученика Папи Климента без участі Константинопольського патріарха; Ліонський собор 1245 року й участь у ньому українського першоієрарха Петра Акеровича. Надалі володар України-Русі, великий князь Данило Романович, своєю офіційною коронацією на короля України-Русі в 1253 р. утвердив цей процес і зробив його незаперечним. Позитивним аспектом запропонованої праці є те, що вона враховує здобутки української духовної традиції, і тим самим сприяє вихованню не абстрактної духовності, а такої, що має глибоке національне підґрунтя. Порушені проблеми наукової праці закликають виховувати молодь у вірності Богові, Україні, народові. Праця написана на екуменічному рівні, не ображаючи почуття вірних різних християнських конфесій і сприятиме толерантному відношенню між ними.

Розглянута наукова монографія “Король Роман Галицький. Володар Руси-України” рекомендована до друку Вченою радою Інституту Східної Європи, Кафедрою українознавства та відділенням «Християнська історія» Інституту Східної Європи.

Загалом монографія доктора історичних наук, професора, академіка АНВШ України Віктора Ідзя справляє добре враження, а в плані новизни, актуальності та ступеню наукового дослідження Галицького королівства заслуговує високої оцінки.

Вважаю, що запропонована наукова монографія “Король Роман Галицький. Володар Руси-України”, підготовлена завідувачем Кафедрою українознавства та директором Інституту Східної Європи, відомим

українським вченим та істориком, доктором історичних наук, професором, академіком АНВШ України Віктором Ідзом, вносить помітний вклад у скарбницю знань про історію української держави та Церкви і особливо буде корисна для науковців, викладачів та студентів вищих світських і духовних навчальних закладів, а також для усіх, що цікавляться історією України та її Церкви.

Oleg Ogirko

Review of Victor Idzo monograph "King Roman Galitsky. The ruler of Rus-Ukraine". Scientific edition. - Lviv, "Spolom", 2018 - 80 p.

УДК 101

Зіновій Партико

Грані перекладу. Рецензія на книгу Вікторії Лебовікс «Статті з історії перекладу, аналізу й викладання перекладу». - Будапешт, 2018. - 268 с.

Часто складним та неоднозначним є процес перекладу текстів з однієї мови на іншу. Особливо це стосується перекладу поетичних текстів, а також так званих синхронних перекладів, здійснюваних перекладачами усно, паралельно з виголошуваною доповіддю промовою. Тому вкрай важливими є видання, які узагальнюють роботу перекладачів і в такий спосіб дають змогу розширити міжнаціональні та міждержавні комунікації, особливо сусідніх держав².

За тематикою книга В. Лебовікс торкається проблем українсько-угорсько-українського та російсько-угорсько-російського перекладознавства. У ній зачеплено як теми, що торкаються історії розвитку перекладознавства, так і теми, які належать нашій сучасності (маю на увазі згаданий уже синхронний переклад, що виник у ХХ ст.). Що стосується авторів, тексти яких підлягали перекладознавчому аналізу, то це тексти українських класиків Т. Шевченка, І. Франка, М. Гоголя, П. Куліша, М. Рильського, російського класика М. Лермонтова, а також низки інших, менш відомих авторів.

Книга написана в жанрі, який можна окреслити як зібрання із півтори десятка наукових есе, що, не хибуючи на науковий рівень, з легкістю дають волю авторському перу у висвітлюванні аналізованих проблем. До позитивних сторін цього авторського збірника належить те, що в ньому приділено особливу увагу українсько-угорським перекладам. Адже Україна та Угорщина — країни-сусіди, а тому спілкування між ними, а тим більше в ділянці культури, є особливо важливим, оскільки виконує роль «культурної» дипломатії. Важлива ця тематика ще й тому, що свого часу — маємо на увазі Середні віки, ХІІІ ст. — Україна й Угорщина мали особливо тісні стосунки. Та й пізніше, вже в ХІХ ст., частина українців та угорці жили в межах однієї держави — Австро-Угорської імперії. Не менш важливо це і в наш час, у ХХІ ст., коли українці проживають на території сучасної Угорщини (переважно на пограниччі), а угорці — на території України, особливо компактно в Закарпатській області.

У збірнику приємно звертають на себе увагу 16 варіантів перекладу «Заповіту» Т. Шевченка угорською мовою. Українці цікавим та важливим є також проведений автором порівняльний аналіз відомого тексту про плач Ярославни зі «Слова о полку Ігоревім». Хоча тут і в першому, і в другому випадку, звісно, хотілось би почути й підсумкову, комплексну оцінку якості кожного з цих перекладів. Адже порівняльний аналіз дає таку змогу, що було б вкрай цікаво для майбутніх перекладачів. Варіантом такої оцінки могло б бути ранжування цих перекладів за їх якістю. Деякі есе присвячені історії українсько-угорсько-українських перекладів. Тут маю на увазі історію часопису *Ukránia* (1916 р.), а також історію перекладів творів І. Франка угорською мовою. З погляду методики викладання теорії перекладу вкрай важливими та цікавими видаються публікації про досліди (експерименти) в синхронному перекладі. На нашу думку, саме такі експерименти і будуть у майбутньому диктувати розвиток теорії перекладу. Інша річ, що в книзі цей дослід ставиться лише на кількох перекладачах, у той час, коли його потрібно було б ставити на десятках чи й сотнях перекладачів. Саме такі дослідження можуть дати однозначні за змістом, але імовірнісні за формою результати щодо подальших напрямів розвитку теорії перекладу.

Наприкінці книги її автор — В. Лебовікс — висловлює думку про те, що акумульований матеріал є достатньою підставою для підготовки навчального видання з теорії перекладу. Такий висновок є цілком аргументованим, проте вимагає суттєвого узагальнення нагромадженого матеріалу, а, можливо, й проведення згаданих вище дослідів. Такі дослідження, мабуть, дали б авторіві, — якщо так можна сказати щодо гуманітарної сфери, — «аксіоматичну» базу її концепції теорії перекладу. Залишається лише побажати авторіві реалізувати цей задум у якомога стисліші терміни. Сподіваємось, таке видання могло б стати вкрай потрібним для тих перекладачів, які реалізують культурну комунікацію між нашими країнами — Угорщиною та Україною.

¹ Нещодавно і в Україні вийшла книга, що стосується цієї ж тематики — теорії перекладу: *Грані сучасного перекладознавства : монографія. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2012. 420 с.* Автор цієї рецензії є співавтором цієї монографії.

Рецензована книга В. Лебовікс буде корисною практикуючим перекладачам, а також студентам, що навчаються на спеціальності «Перекладознавство», та їх викладачам, причому незалежно від мови, яку вони студіюють.

Zinova Partico

The facets of translation. Review of Victoria Lebovix's book "Articles on the history of translation, analysis and teaching of translation". - Budapest, 2018. - 268 p.

УДК 101

Василь Хитрук.

Рецензія на монографію доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзя «Григорій Сковорода – національний символ української філософської та державницької думки XVIII століття. - Івано-Франківськ, 2021р.».

Монографія доктора історичних наук, професора, академіка, директора Інституту Східної Європи(ІСЄ) Віктора Ідзя «Григорій Сковорода – національний символ української філософської та державницької думки XVIII століття. - Івано-Франківськ, 2021р.», в основному присвячена творчості великого сина козацької нації українців Григорія Сковороди з його головним філософським кредом: «Пізнай Себе Самого». Істинна велич Григорія Сковороди у тім, що він, на відміну від І.Величковського, однокашника по Києво-Могилянській Академії, замість печер монахства вибрав Свободу поза мурами церков, про що наголошує автор. «Раціоналізм і арістотелізм...схоластика» викладання в Академії однаково не подобались обом. І цим ці два світочі епохи Барокко сучасні нам, як і ці справедливі висновки автора монографії: *«Григорію Сковороді призначено було стати першим оригінальним українським філософом. Його творчість також вплинула на багатьох видатних українських інтелігентів, та українських філософів XIX-XX століть, зокрема на «космізм», на вчення про ноосферу українця, засновника Української Академії Наук - Вернадського та на розвиток української поезії модерну й футуризму, з-асновника українського націоналістичного вчення Д.Донцова».*

Читачу з монографії доктора наук, професора, академіка, директора Інституту Східної Європи Віктора Ідзя «Григорій Сковорода – національний символ української філософської та державницької думки XVIII століття» напевне буде цікаво дізнатися багато нового в нюансуванні образу «Старчика» Сковороди і навіть те, що англійський філософ Френсіс Бекон (1561-1626), досліджуючи античнину і Платона, першим помітив «початок» «нової філософії», котра напріч відкинула «Мікрокосмос Людини» старої арійської філософії премудрости «Сімох Мудреців», залишивши тільки «Макрокосмос» «філософії-фізики», те, що можна тільки «побачити й помацати», проти чого так пристрасно виступав сам Г.Сковорода. Суть цієї «філософської» парадигми привела майбутніх європейських філософів епохи Барокко, Ренесансу і Просвітництва у глухий кут голої софістики, вібраційно тотожної «грецькому Хаосу». Ця «Нова філософія» стала сіячкою майбутнього реального хаосу в умах європейських мислителів не на одне століття, а на цілих два з половиною тисячоліття! Не звідси черпав натхнення наш геніальний земляк-мислитель. Джерелом Сили творчости і любовмудрої Свободи геніального сина українського народу Григорія Сковороди був не неоплатонізм християнського богослов'я того часу, а засипані часом перлини мудрости Прародителя слав'ян Лава і Вселенського Учителя Сократа, як і «Сімох Мудреців» античности, серед яких були наші земляки, як Анахарсіс Скелотський (гр.. Скіфський), Тгалес Милесіс, улюблений ант-венет - учень Сократа Антисвен (гр.. Антисфен) та ін. – плеяда фундаторів аріанства, котре пізніше переросло ув аріанське християнство аріанського.

Отже, у монографії доктора наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України, директора Інституту Східної Європи Віктора Ідзя «Григорій Сковорода – національний символ української філософської та державницької думки XVIII століття» Григорій Сковорода постає продовжувачем власне української, слов'янської в своїй основі, любовмудрости Серця і Природи, живим втіленням аріанського християнства, про що прагнуть відмовчуватись більшість сковородинознавців. Він вперше в європейській філософській думці повертає Європі і світу відкинуте понад 2000 літ тому Платоном та Арістотелем вчення про Мікрокосмос людини.

Від поєднання Макрокосмосу Всесвіту з Мікрокосмосом людини у Філософії Європи і світу відновила Гармонія Буття. У серцях мільярдів людей з'явилась нова надія на вищу свідомість і призначення Боголюдини, а в мислителів і мудреців вирости крила...

Vasily Khitruk.

Review of the monograph of Doctor of History, Professor, Academician Victor Idzo «Hryhoriy Skovoroda is a national symbol of Ukrainian philosophical and statesman's thought of the 18th century. - Ivano-Frankivsk, 2021.».

Наші автори:

Артюх Вадим - кандидат історичних наук, доцент Кафедри українознавства, вчений секретар Вченої Ради Інституту Східної Європи (ІСЄ), завідувач відділення «Стародавньої історії України» Інституту Східної Європи, лауреат міжнародної премії імені короля Данила Галицького (**Львів**).

Балаклицький Максим - професор Кафедра журналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (**Харків**).

Васильєв Олександр - доктор економічних наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи (**Сіверськ**).

Гаркуша Володимир - доктор юридичних наук, професор Інституту Східної Європи, президент АН «Трипільська Цивілізація» (**Київ**).

Гургула Мирослав - аспірант Українського Католицького Університету (**Львів**).

Дериведмідь Володимир - член вченої ради Академії економічних наук та підприємницької діяльності в Україні, директор книгарні «Еней» у Бахмуті (**Бахмут**).

Ідзьо Віктор - доктор історичних наук, професор, академік АНВШ України, завідувач Кафедри українознавства, директор Інституту Східної Європи (**Львів**).

Каляндрук Тарас - доктор філософії, кандидат економічних наук, доцент Кафедри українознавства, виконуючий обов'язки професора, заступник директора ІСЄ, дослідник слов'янської лицарської культури, лауреат державної премії імені Івана Франка в галузі інформаційної діяльності (**Львів**).

Кардашук Микола - кандидат медичних наук, доктор філології, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи (**Івано-Франківськ**).

Коваль Петро - доктор філології, доцент Ольштинського педагогічного університету (**Ольштин, Польща**).

Козак Михайло - магістр гуманітарних наук, доцент, голова Перемишльського відділення Українського Історичного Товариства в Польщі (**Перемишль, Польща**).

Крисаченко Валентин – доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи (**Київ**).

Курило Василь - ієрей Православної Церкви України - кандидат філософських наук (**Львів**).

Лозюк Мирослав - магістр, голова Закарпатського представництва ім. Академіка Академії економічних наук України Валерія Олександровича Васильєва Азовського Відділення Академії економічних наук та підприємницької діяльності (**Сіверськ**).

Огірко Олег - доктор філософії, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи (**Львів**).

Партико Зіновій - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, завідувач Відділу «Філології та журналістики» Інституту Східної Європи (**Рівне**).

Романишин Юрій - кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу періодичних видань імені Мар'яна та Іванни Коців ЛННБ України імені Василя Стефаника (**Львів**).

Шилов Юрій - доктор історичних наук, професор, академік України, Росії та США, завідувач Кафедри українознавства МАУП (**Київ**).

Хитрук Василь - кандидат філологічних наук, доцент Кафедри українознавства, виконуючий обов'язки професора, завідувач відділу «Санскритології» Інституту Східної Європи (**Рим, Італія**).

Наукове видання

Українознавець

Connoisseur of Ukraine

Випуск - Issue XXI

Наукова редакція:

доктор історичних наук, професор Калакура Я.С.
доктор історичних наук, професор Васюта С.І.

Літературна редакція:

доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П.
доктор філологічних наук, професор Мосенкіс Ю.Л.

Переклад англійською мовою:

Завідувач Відділу «Прикладна лінгвістика» Інституту Східної Європи,
кандидат філологічних наук, професор Пасічник Г.П.,

За редакцією доктора історичних наук, завідувача Кафедри українознавства,
директора Інституту Східної Європи, професора УУМ,
професора УЛС, професора ЛНАУ, професора ІСЄ,
віце-президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація»,
академіка МАНЕ, академіка АНВШУ,
першого віце-президента «Міжнародної асоціації українознавців»,
члена президії Світової Наукової Ради при СКУ,
лауреата премії ім. академіка І.П.Крип'якевича,
лауреата премії ім. Короля Данила Галицького - Ідзьо В.С.

Підписано до друку 28.01.2021р. Формат 60x84/а
Друк резогрф. Папір офсетний. Гарнітура-*pragmatika*.
Ум. Друк. Арк. 32, 81. Обкл. - вид. Арк 23, 48.
Наклад 300 прим. Зам. № 125-865.

Адреса видавництва «Українознавця»
Україна, 79008, м. Львів, вул. Тесленка 2,
тел: (097) 496 - 22 - 40, факс:(0322) 97-10-38.

E-mail:ukrainoznavezz@ukr.net
www. easterneurope.nethouse.ua